

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สามารถอธิบายวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive analysis) โดยแยกแยะได้ออกเป็น 5 ส่วน อันประกอบไปด้วย

1. การเรียนรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
 2. ภูมิสังคมของชุมชน
 3. การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
 4. การจัดการป่าชุมชน
 5. ผลสำเร็จและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานวิจัย
 6. การเชื่อมโยงในปัจจัย หรือ เงื่อนไขด้านภูมิสังคมต่อการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนที่ทำให้ชุมชนกับป่าอยู่ร่วมกันได้
- โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 การเรียนรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

หากเปรียบเทียบงานวิจัยครั้งนี้เป็นเสมือนการสร้างบ้านแล้ว การทำความเข้าใจกับงานวิจัยคือระบบฐานรากของบ้านที่สำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้เตรียมตัวลงในเบื้องต้นโดยทำความเข้าใจกับการเรียนรู้เกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นด้วยการปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา พี่เลี้ยงของงานวิจัย (สถาบันแสนพระหมา) และชุดโครงการ “การบริหารจัดการสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่นในการทำวิทยานิพนธ์/ค้นคว้าอิสระของนักศึกษาปริญญาโท (CBMAG) ปี 2551” ซึ่งได้การเรียนรู้ถึงรูปแบบงานวิจัยที่มีชาวบ้านเข้ามาส่วนร่วมในการคิด การตัดสินใจและการสืบค้นหาข้อมูล รวมถึงการตรวจสอบข้อมูลอย่างเป็นขั้นตอนและมีกระบวนการ ตลอดจนการกระตุ้นความอยากของชาวบ้านให้มีความรู้สึกในการเป็นเจ้าของงานวิจัยและสร้างพันธมิตรเข้ามาในรูปแบบพันธมิตรแท้ เพื่อเป็นตัวแทนของชุมชนช่วยเก็บและสืบค้นหาข้อมูล ซึ่งเป็นการเรียนรู้กับงานวิจัยอย่างเป็นกระบวนการไปพร้อมๆกัน (learning by doing) ระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัยและพี่เลี้ยงงานวิจัย จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้อาจมาจากตัวแทนของชุมชนนำข้อมูลมาคืนสู่ชุมชน เพื่อร่วมกันตรวจสอบและยืนยันความถูกต้องแล้วจึงจะนำข้อมูลไปดำเนินการต่อโดยใช้เป็นพลังชุมชน สร้างให้เป็นประโยชน์หรือแก้ ปัญหาในหมู่บ้าน การไปร่วมเวทีต่างๆเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับพี่เลี้ยงงานวิจัย (นายณพพร นิลณรงค์ นายชาญ อุทธิยะ หรือ นานานชาญ จำสับเอกชัย วงศ์ตระกูล นายสุเทพ วงศ์สุภา และทีมงานของ

สถาบันแสนหยา) ซึ่งเป็นพี่เลี้ยงงานวิจัยเป็นผู้มีบทบาทที่สำคัญในช่วยหนุนเสริมโดยการกระตุ้น สร้างการเรียนรู้ ซึ่งประเด็นการสนทนาให้เห็นปัญหาและทางออกของปัญหาและให้กำลังใจต่อชุมชนตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการ โดยในเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2550 เพื่อวางแผนการในการร่วมดำเนินงานวิจัย ซึ่งได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการทัศนของการดำเนินงานวิจัยจากพี่เลี้ยงงานวิจัยดังนี้

...ต้องทำให้ชาวบ้านรู้ว่างานวิจัยคืออะไร ความจริงแล้วงานวิจัยมันอยู่ในตัวของชาวบ้าน ยกตัวอย่างเช่น ชาวบ้านจะรู้ว่าเห็ดชนิดใดมีพิษหรือไม่มีพิษรับประทานได้หรือไม่ หรือแม้แต่การสร้างบ้าน คนนี้เป็นช่างไม้ คนนี้เป็นช่างปูน คนนี้เป็นลูกมือ ต่างคนต่างช่วยกันไปทีละเล็กทีละน้อย เรียนรู้ไปร่วมกัน ผิดบ้าง ถูกบ้าง แต่ในที่สุดแล้วก็ได้บ้านที่เป็นความต้องการของชาวบ้าน ในเบื้องต้นต้องเริ่มในเรื่องของการกระตุ้นความอยากของคน ให้เขาเข้ามามีส่วนร่วมเรียนรู้ด้วยกันตั้งแต่ต้นจนจบกระบวนการและมีจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของงานวิจัย ถ้าหากทำให้พวกเขาคิดลบนบนเหมือนว่าแล้วงานวิจัยที่จะดำเนินการในขั้นต่อไปจะเป็นไปอย่างเป็นระบบ มีขั้นตอนและต้องสรรหากระบวนการกระตุ้น ให้พวกเขามีความเชื่อมั่นและพยายามสร้างพันธมิตร เพื่อร่วมดำเนินการให้ได้ อาจเรียกว่า “แฟนพันธุ์แท้” เพื่อช่วยเก็บหาข้อมูล สืบค้นหาข้อมูลในฐานะนักวิจัยคนหนึ่ง และเป็นตัวแทนผู้วิจัยในการที่จะคืนข้อมูลแก่ชุมชน อีกทั้งยังเป็นตัวแทนชุมชนในการยืนยันผลการทำวิจัยอีกทางหนึ่งด้วย การวิจัยท้องถิ่นนี้มีลักษณะกระบวนการที่ไร้กระบวนการทำซึ่งแล้วแต่สถานการณ์พาไป เก็บหาความรู้ในระหว่างทำงานวิจัยและแก้ไขสถานการณ์เฉพาะหน้าไป จึงเป็นงานวิจัยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วม ในบางครั้งแบบสัมภาษณ์อาจไม่จำเป็น ใช้เครื่องมือการสนทากลุ่มก็ได้ ผู้วิจัยจะต้องสังเกตคำพูดหรือการตอบสนองในด้านต่างๆ เช่น ใครเป็นคนพูด ต้องมาวิเคราะห์ว่าเขามีน้ำหนักความคิดเป็นอย่างไร รวมทั้งเป็นการสร้างคุณค่าทางความคิดให้แก่ชาวบ้าน...

สำหรับการจัดให้มีเวทีแรก ได้สร้างความรู้ความเข้าใจในงานวิจัยท้องถิ่นให้กับชาวบ้าน ในวันที่ 7 ธันวาคม 2550 โดยมีหนานชาญ ปราชญ์ชาวบ้านแห่งบ้านสามขาพร้อมด้วยคณะจากสถาบันแสนหยาได้ร่วมกระตุ้น แลกเปลี่ยนแนวคิดและประสบการณ์ต่อชาวบ้าน ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับวิพากษ์กระแสของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการทบทวนภาพหรือเรื่องราวในอดีตให้เห็นภาพร่วมกันจนถึงภาพในยุคปัจจุบัน โดยชาวบ้านก็สามารถเข้าใจได้เป็น

อย่างคิ ทั้งนี้ เนื่องจากใช้ภาษาพื้นเมืองเป็นสื่อ และเป็นการหยิบยกตัวอย่างถึงสิ่งที่อยู่ในชุมชน ซึ่งมี คำกล่าวบางตอน ดังนี้

...การที่จะพัฒนาหมู่บ้านไปข้างหน้านั้นให้เปรียบเทียบเหมือนกับการยิงหนังสติ๊ก หากยิงไปทางข้างหลังมากเท่าใดลูกหนังสติ๊กที่ถูกยิงออกไปย่อมไปไกล ดังนั้น ถ้าอยากจะทำไปข้างหน้าไกลเท่าใดจะต้องค้นหาตัวเอง สืบค้นหาประวัติศาสตร์ บรรพบุรุษ เชื่อได้ว่าบ้านผาแมวมีประวัติศาสตร์มายาวนาน หากย้อนหลังไปเมื่อปี พ.ศ. 2504 ที่เราหลงไปหลงตามกระแสฝรั่งแล้วเป็นระบบทุนนิยมที่กักกินตัวเอง มีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติมากมาย การทำให้คนอื่นร่ำรวย แล้วปล่อยให้ชาวบ้านต้องพบกับภัยธรรมชาติที่ได้พบเห็นกันอยู่ประจำ เปรียบเสมือนการหนีกองไฟ แล้วไปเป่าหิ่งห้อย (การหนีความเป็นตัวคนของตนเองแล้วไปหลงในสิ่งที่เรายังคาดหวังไม่ได้) มีหน้าซำยังดูถูกตัวเอง การลืมภูมิปัญญาท้องถิ่น การช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างสมัยก่อนมิได้ถูกเลืยวแล โดยการพัฒนาในตอนนั้นได้นำการพัฒนาอย่างแรกมาคือถนน แต่ก่อนไปนาไม่มีถนนไม่มีรถยังเดินไปได้ เคี้ยวนี้ไม่ได้อย่างน้อยต้องใช้รถมอเตอร์ไซด์ พอมีถนนไฟฟ้าก็ตามมาเป็นการพัฒนาอย่างที่สอง การใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆก็ทยอยตามมาไม่ว่าจะเป็นตู้เย็น โทรทัศน์ พัดลม อื่นๆ แต่ก่อนได้ปลามาแบ่งกันกินทั้งหมด เคี้ยวนี้ใส่ตู้เย็นเก็บไว้กินวันหลัง อีกทั้งมีโทรทัศน์นั่งดูละคร โฆษณาก็ไม่เห็นจะให้วิธีกรที่ได้เงิน คงแต่เสียเงินให้คนอื่นอยู่รำไป รวมทั้งยังต้องนั่งอยู่แต่บ้านตัวเองไม่ได้ดูบ้านเมืองและเพื่อนบ้านเหมือนในสมัยก่อนเลย ซึ่งแต่ก่อนผมก็หลงไปเหมือนกัน เสื้อผ้าต้องซูดซาฟารี รองเท้าหนังต้องขัดมัน แต่พอเคี้ยวนี้ได้ค้นพบตัวเอง สืบเนื่องจากได้พบเครื่องมือควหนึ่งที่ชื่อว่างานวิจัยท้องถิ่น ซึ่งที่บ้านสามขาได้นำมาดำเนินการมาเกือบสิบปี มันเป็นการเรียนรู้ตัวเองและเรียนรู้ได้เรื่อยๆ ทั้งนี้เพื่อช่วยเหลือตนเองให้ได้ก่อน สำหรับงานวิจัยพวกเราคิดว่าเป็นของสูงซึ่งมีไว้สำหรับคนมีการศึกษาสูง ให้คนชั้นกลางเป็นคนทำ แต่เคี้ยวนี้โลกมันหมุนกลับ โดยงานวิจัยที่ให้ชาวบ้านเป็นผู้ทำและชาวบ้านบ้านผาแมวคงได้สัมผัสงานวิจัยชาวบ้านนี้หากกล่าวไปแล้วได้มีการศึกษา ค้นคว้าตามแนววิถีชีวิตเรามานานตั้งแต่สมัยโบราณมาถึงปู่ ย่า ตา ทวดแล้ว พวกเขารู้ว่าการใช้ชีวิตต้องใช้ข้อมูลมาบริหารจัดการ เช่น การกินเห็ดชนิดนี้ได้หรือไม่ มีการลองผิดลองถูกมานาน บางทีอาจถึงคราวตายก็มี ข้อมูลที่ได้นั้นเราเรียกว่า ภูมิปัญญา

ปัจจุบันนี้เราไม่ได้นำข้อมูลมาจัดการเลย ถามว่าในป่าบ้านเรา ได้นำเห็ดป่า ชนิดต่างๆ หน่อไม้ ไช้ผัดแดง ผักหวาน สมุนไพร ฯลฯ ซึ่งข้อมูลมีอยู่ที่ ชาวบ้านเราทุกคนที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อม ดังนั้น ใน การที่จะนำข้อมูลเหล่านี้มาใช้จะต้องช่วยกันหาวิธีเอามาแล้ว ลองนำมาดูว่าในอดีตไม่ว่าจะเป็นสิบหรือยี่สิบปีที่แล้วว่าเป็นอย่างไร เพิ่มขึ้นหรือลดลงเมื่อ เปรียบเทียบในปัจจุบัน ซึ่งลักษณะงานวิจัยเป็นการหาวิธีเก็บข้อมูลและเรียนรู้ ไปด้วยกันและต้องมีส่วนร่วม ไม่ใช่เป็นการมาจับผิดกัน ถ้าผิดก็คงผิดกัน ทั้งหมดหมู่บ้าน ในอนาคตบ้านเราจะทำอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับบ้านเราจะกำหนด และชี้ชะตาตัวเอง โดยพื้นที่ป่าบ้านเราแถบนี้เคยถูกสัมปทานมาก่อนเมื่อ หลายสิบปีที่ผ่านมา ประกอบกับการตัดไม้ภายในชุมชน ป่าบ้านเราอาจมี ผลกระทบได้ในวันหน้าการทำลายป่านี้ผลกระทบมันเห็นผลชัดเป็นสิบสิบปี เหมือนกับที่มีคนกล่าวไว้ว่า กว่าจะสู้คง แม่ปิงก็แห้งเหือด (กวางจะรู้สึกตัว ผลกระทบในด้านเสียก็มาถึงตัวเสียแล้ว) ป่านี้ให้อะไรกับเรามากมาย มีทั้งน้ำ กินน้ำใช้และของกินของใช้จากป่ามากมาย ทั้งยังช่วยป้องกันภัยธรรมชาติมา ตั้งแต่อดีต ปัจจุบันป่าก็ยังคงทำหน้าที่นี้อยู่ ถึงบางครั้งเราได้หลงผิดไปบ้างไป ทำลายมัน แต่ป่ามันก็ยังคงทำหน้าที่อยู่อย่างนั้นมันคงเสมอมาไม่เสื่อมคลาย แล้วเราให้อะไรกับป่าบ้างหรือไม่ หรือ เราเพียงให้แต่กำนัไม้ขีดไฟคืนสู่ป่า? ต่อไปเมื่อเรารู้ว่าป่าของเรามีประโยชน์แล้วเราต้องหาวิธีที่จะอยู่กับป่าอย่างไร ให้ถูกต้องและเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน โดยต้องอยู่กับป่าให้ได้ และให้เป็น...

สำหรับนายแพทย์ ใจยา คนในชุมชนที่ดำรงตำแหน่งเป็นสมาชิกองค์การบริหาร ส่วนตำบลหัวเสือ ได้แสดงความเข้าใจในงานวิจัยท้องถิ่นในครั้งนี้ จึงกล่าวร่วมแสดงทัศนคติของ ตนต่อบรรยากาศในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นครั้งนี้ว่า

...เมื่อตอนเป็นเด็กไม่มีน้ำประปา เคยเห็นการขุดบ่อน้ำไว้กินไว้ใช้ มีน้ำจาก ป่าไหลสู่ในเหมืองเพื่อทำนาอย่างอุดมสมบูรณ์ แต่พอมาปัจจุบันก็คิดแล้วว่า ได้ มีการพัฒนาจากน้ำบ่อเป็นการใช้น้ำประปาภูเขาให้ได้กินได้ใช้กันเป็นอย่างดี เพราะมีป่าดี เมื่อมีการพัฒนามากขึ้นแล้วอย่าลืมของเก่า เพราะว่าคนสมัยก่อน มีเรื่องภูมิปัญญาอยู่มาก พวกเขาได้อบน้ำร้อนมาก่อนและได้เรียนรู้มาก่อน ยกตัวอย่างเรื่องภูมิปัญญาการเก็บเห็ดลม การเก็บแมงมัน การเก็บไช้ผัดแดง เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เกือบถูกลืมไปแล้วซึ่งเด็กในยุคสมัยใหม่ไม่รู้เรื่องเลย ใน

สมัยก่อนนั้นบ้านเรายังมีการเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่จนเจือซึ่งกันและกัน ดังคำโบราณที่ได้มีคำกล่าวไว้ว่า พริกบ้านเหนือ เกลือบ้านใต้ เมื่อได้ปลามาก็นำไปแลกจิ๊กกุง(จิ้งหรีด)ที่ไม่ได้เน้นขายกันอย่างทุกวันนี้ แต่เดี๋ยวนี้ได้ปลามากก็ไม่ได้แบ่งปันกันเหมือนเช่นเคย พอได้ของมานำไปใส่ในตู้เย็นไว้เพื่อเก็บไว้กินวันหลัง ถึงแม้บ้านเรือนชิดติดกันยังไม่ได้ถามถึงกันก็มี หากมีงานวิจัยท้องถิ่นที่บ้านของเราคงได้มีเวลามาพบปะและพูดคุยกันบ่อยครั้งมากขึ้น น่าจะเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทั้งนี้ เนื่องจากคนเรามันมีแนวคิดที่แตกต่างและหลากหลายมาก หากได้มานั่งแลกเปลี่ยนกันความคิดเห็นด้วยกันบ่อยๆ ครั้งแล้วคงจะเข้าใจเห็นใจและร่วมใจกันมากขึ้น...

หลังจากที่ได้สร้างความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับงานวิจัยในเวทีแลกเปลี่ยนที่ผ่านมาให้กับชุมชนแล้ว ได้มีการสรรหาตัวแทนของชุมชนโดยใช้วิธีคนค้นคนในชุมชนของตนเอง ในรูปแบบพันธุ์แท้ให้เป็นทีมวิจัยของหมู่บ้าน ซึ่งประกอบไปด้วยตัวแทนกรรมหมู่บ้านที่เป็นแกนนำของชุมชน ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน ตัวแทนกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่า ตัวแทนสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และ กลุ่มเยาวชน เพื่อร่วมค้นหาข้อมูลในชุมชนแล้ว หนานชาญก็ย้ำถึงการทบทวนเรียนรู้ งานวิจัยท้องถิ่น รวมถึงการกระตุ้นชาวบ้าน (แฟนพันธุ์แท้) สร้างความภาคภูมิใจด้วยการยกเอาเหตุการณ์การต่อสู้ ย้อนรำลึกเหตุการณ์ที่ยังจารึกในจิตใจของคนหลายคนในหมู่บ้าน ตลอดจนการสร้างเชื่อมั่นให้กำลังใจให้ทีมแฟนพันธุ์แท้ของหมู่บ้าน ชาวบ้านก็เข้าใจได้ดีเนื่องจากเป็นเหตุการณ์ในชุมชน โดยในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2551 มีบางส่วน ดังนี้

...ก่อนอื่น ต้องขอแสดงความภาคภูมิใจแทนพี่น้องชาวบ้านผาแมว เพราะจะเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นห้องเรียนที่สามารถผลิตนักศึกษาในระดับปริญญาโทได้ ถึงแม้บ้านเราไม่มีคอกเตอร์ ไม่มีศาสตราจารย์ แต่ชาวบ้านของเราจะร่วมกันเป็นคอกเตอร์ด้วยกัน โดยมีสิ่งที่เหนือกว่าความสำเร็จของงานวิจัยครั้งนี้ นั่นคือการยกระดับองค์ความรู้ของบ้านเรา เพื่อที่จะประกาศตัวต่อสังคมภายนอกได้เปิดเผย โดยอาศัยการรับรององค์ความรู้ภูมิปัญญาของเราจากสถาบันการศึกษา คือ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จากคำว่า การใช้ประโยชน์ การจัดการป่าชุมชนและอย่างมีส่วนร่วมนั้น หากกล่าวถึงองค์ความรู้ในหมู่บ้านเรา มันอยู่ที่ตัวของชาวบ้านอยู่แล้ว แต่ต้องมีวิธีการนำเอาองค์ความรู้ออกมาอย่างมีกระบวนการและพร้อมที่จะเรียนรู้ไปด้วยกัน มิใช่เรียนรู้แต่นักวิจัยที่เป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพียงคนเดียว ซึ่งตอนนี้อยู่ในฐานะนักวิจัยชุมชนเปรียบเป็นลูกเป็นหลานของหมู่บ้านนี้ ดังนั้นต้องมีการ

ช่วยกัน ร่วมกันอย่างเป็นทางการ ถ้าทำได้อย่างนี้แล้วเขาได้เรียกว่าการมีส่วนร่วมนั่นเอง ส่วนคำว่าจัดการนั้นกว่าจะมาเป็นบ้านผาแม่วางที่เห็นทุกวันนี้เรามีปรากฏการณ์ เหตุการณ์ เรื่องราวต่างๆมากมายที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านของเรา ขอยกตัวอย่างบ้านสามขา เราคงจะเคยได้เห็นโฆษณาของบริษัทปูนซีเมนต์ไทยจำกัดในทีวี จากคำว่าน้ำหยดแรกมาจากไหนนั่นเป็นคำตอบของโมเดลบ้านสามขาเอง ที่ได้ถูกนำเสนอต่อสายตาของสาธารณชนให้คนทั้งประเทศได้ประจักษ์ก็คงเป็นเพียงโมเดลหนึ่งเท่านั้น ซึ่งได้นำเสนอในปี 2550 แต่มีความคาดหวังว่าในปีต่อไปคงเป็นโมเดลของบ้านผาแม่วางที่จะต้องนำโมเดลของตัวเองเสนอต่อสายตาของสาธารณชนให้ได้ ผมเคยเห็นปรากฏการณ์ความสามัคคีของบ้านเรา ไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์ที่ได้ใช้กฎหมายเดินไปปิดล้อมและโหวตเสียง จนได้เสียงข้างมากในการสร้างถนนที่องค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ จนถึงบัดนี้สิ่งที่บ้านผาแม่วางได้ทำก็ส่งผลให้มีถนนตัดเข้ามาในหมู่บ้านของเรา ทำให้บ้านอื่นได้ร่วมใช้ประโยชน์ถนนเส้นนั้นกันจำนวนหลายหมู่บ้าน ปรากฏการณ์ที่สำคัญสิ่งหนึ่งคือการหยุดทำไม้ในหมู่บ้านของเรา จนถึงขั้นที่ได้มีการขู่ว่าจะยิงจะฆ่าคนที่ปลอมยามกับบุคคลภายนอกที่จะเข้ามาตัดไม้ในบ้านเรา โดยเป็นที่รู้กันคืออยู่ในเมื่อก่อนนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องส่งลูกเรียน จึงต้องตัดไม้ เลื่อยไม้ แล้วนำไปขายได้เงินเพื่อส่งลูกเรียน แต่เดี๋ยวนี้ไม่ไปเลื่อยไม้ ตัดไม้ แต่ทำไมส่งลูกเรียนได้ สิ่งที่เกิดขึ้นนี้เกิดขึ้นได้อย่างไรแล้วเราใช้กระบวนการอะไร ยิ่งตอนที่นำชาวบ้านไปเผาถคนที่ตัดไม้บนคอกหลังม้าเกิดขึ้นได้อย่างไร แล้วใช้กระบวนการอะไร? คำตอบจากสิ่งนี้มันเป็นชุดความรู้หนึ่งหรือชุดประสบการณ์หนึ่งที่เรามีความภาคภูมิใจ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นอีกลักษณะของการจัดการป่า สำหรับคำว่าการใช้ประโยชน์นั้น เราลองมาสังเกตและศึกษากันให้ละเอียด แล้วลองมาทำปฏิทินของกินจากป่าในรอบปีกัน เบื้องต้นอาจทำเป็นรายไตรมาสในสามถึงสี่เดือนนี้ก่อนว่าช่วงนี้เราได้เก็บหาอะไรมาจากป่า เราสามารถทำปฏิทินอาหารจากป่าร่วมกันได้ เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วให้ลองมาวิเคราะห์ร่วมกันว่า สิ่งที่มีอยู่เมื่อเปรียบเทียบกับสิบหรือยี่สิบปีที่ผ่านมามีเพิ่มขึ้นหรือลดลงและลองมาค้นหาสาเหตุร่วมกัน แล้วจึงค่อยมาร่วมหาแนวทางบริหารจัดการในอนาคต สิ่งเหล่านี้ไม่ได้อยู่ไกลจากบ้านเราเลย คำตอบมันอยู่ที่คนในหมู่บ้านของเรา คนบ้านอื่นไม่รู้ดีกว่าเรา แล้วเราจะหามาตรการป้องกันไม่ให้มันลดลงไปได้

อย่างไร? มันอยู่ที่บ้านเราจะชี้ชะตากันเอง ยกตัวอย่างในเรื่องเห็ด ต้องมาร่วมกันหาข้อมูลเห็ดว่ามีกี่ชนิด จะต้องจดแล้วมาลงวิเคราะห์ว่ามันเพิ่ม ขึ้นหรือลดลงเมื่อเทียบกับเมื่อก่อน แล้วจึงมาหาวิธีการป่าร่วมกัน โดยหากจะให้คนทั้งหมดของหมู่บ้านเป็นพันคนมาหาข้อมูลในเบื้องต้นนี้ มันคงเป็นไปได้ยาก จึงต้องอาศัยทีมแฟนพันธุ์แท้ที่มาในวันนี้ เป็นผู้ช่วยเก็บข้อมูลแล้วร่วมการจัดการด้วยกันแล้วจึงเอาข้อมูลมาคุยกันในเวทีใหญ่ ในเบื้องต้นนี้เราต้องช่วยกันหาวิธีการนำข้อมูลเหล่านี้มาได้ ข้อมูลมันอยู่ในหมู่บ้านเราไม่ไกลจากตัวเราเลย ที่สำคัญเป็นข้อมูลที่ได้มานี้ไม่ได้มาจากการเดาหรือการคาดการณ์แต่มันเป็นข้อมูลที่เป็นของจริง และเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ร่วมกันทั้งหมู่บ้านและไม่มีใครสามารถมาถกเถียงเราได้เลย แล้วจึงให้นำข้อมูลเหล่านี้มาบันทึกให้เป็นลายลักษณ์อักษรให้เป็นเอกสารที่เราสามารถยืนยันได้จริงแท้ หากได้ผ่านการรับรองงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยสถาบันการศึกษาและองค์กรที่เกี่ยวข้องแล้ว เมื่อลูกหลานเราได้มาอ่านก็จะได้ว่าคนรุ่นเราเป็นคนเขียนประวัติศาสตร์นี้ขึ้น โดยมีการบันทึกเป็นหลักฐานไว้เป็นอย่างดี และหากแม้มีคนอื่นที่ได้มาอ่านหรือมาศึกษา ก็จะมีคามเชื่อถือและสามารถยอมรับได้ในระดับสูง ตลอดจนยกระดับของค้ความรู้ ชุมประสบการณ้ ภูมิปัญญาของบ้านเราต่อไป...

ภายหลังจากนี้แฟนพันธุ์แท้ (ดังมีรายชื่อในภาคผนวก ข) ได้มีกระบวนการค้นหาข้อมูลร่วมกัน โดยใช้เวทีสนทนากันบ่อยครั้งจนได้ข้อมูลตามที่ได้ตั้งไว้ คือ ภูมิสังคมของชุมชน ลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าจากอดีตสู่ปัจจุบัน ซึ่งได้นำมาคืนต่อชุมชนในเวทีใหญ่ ชุมชนได้ยอมรับในข้อมูลเชิงประจักษ์ เหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในชุมชน ในช่วงทำงานวิจัยท้องถิ่นหนานชาญก็ได้กล่าวต่อชุมชนในเวทีคืนข้อมูลต่อชุมชนในวันที่ 6 ตุลาคม 2551 ดังนี้

...เมื่อเรามีคำถาม สงสัยอะไรและมีกระบวนการสืบค้นหาข้อมูลอย่างมีระบบแล้วมาวิเคราะห์ร่วมกันและดำเนินร่วมกันต่อไป โดยใช้ข้อมูลที่ทำมาให้เป็นประโยชน์นำไปแก้ปัญหของบ้านเรา จะสังเกตเห็นได้ว่าการค้นหาข้อมูลนั้นต้องทำจากเล็กไปสู่อใหญ่ เช่น ในช่วงเวลาที่ผ่านมการค้นหาข้อมูลต้องทำจากวงเล็กแล้วนำไปให้วงใหญ่พิจารณาว่าใช่หรือไม่อย่างไร หากมีเพิ่มเติมก็เพิ่มข้อมูลให้สมบูรณ์ แล้วนำข้อมูลที่ไ้ไปปฏิบัติเพื่อให้เป็นประโยชน์หรือ

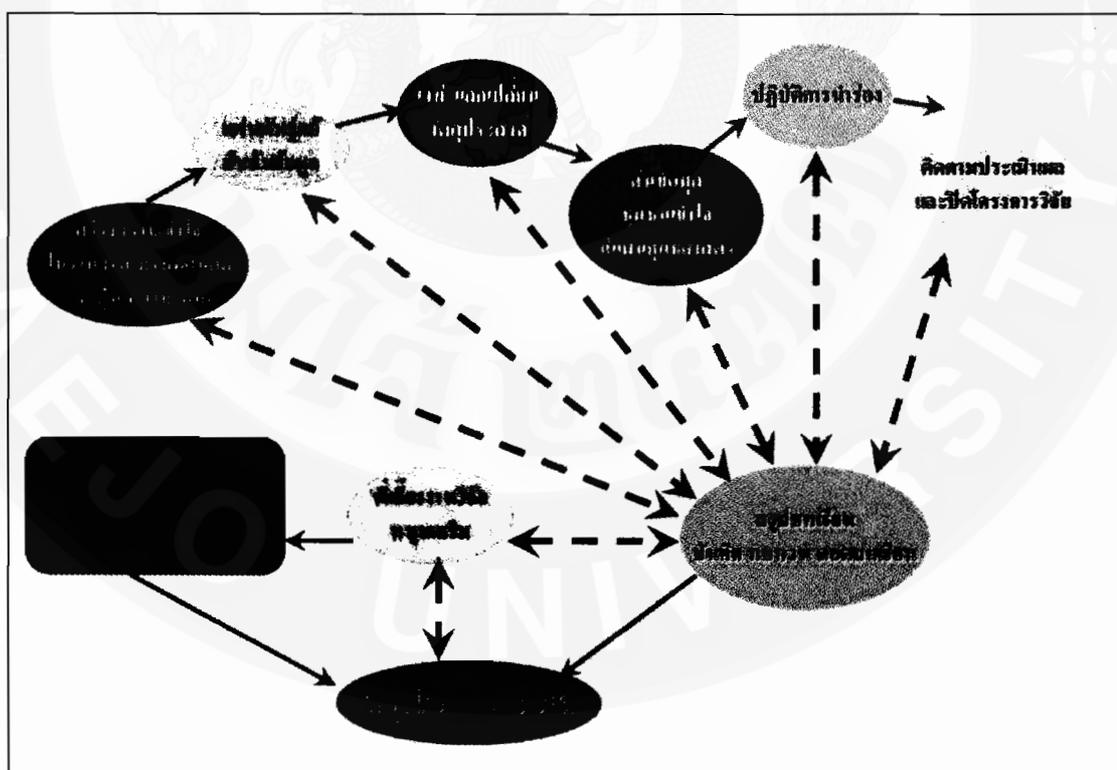
แก้ปัญหาของบ้านของเรา นี่แหละที่เรียกว่างานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหรืองานวิจัยชาวบ้าน...

ซึ่งนายวิเชียร กันแก้ว ได้ยืนยันในเวทีว่า “ ข้อมูลที่ได้มันก็เป็นของจริงและเป็นเหตุการณ์จริงในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านก็ยอมรับ แต่ฟังเสียงของชาวบ้านแล้ว ชาวบ้านอยากจะร่วมคิด อยากเห็นการแก้ปัญหาหลายๆอย่างในป่าของหมู่บ้านต่อไป” และต่อมาจึงได้ร่วมวิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากป่าและการจัดการป่าโดยการใช้เวทีสนทนากลุ่มของทีมแฟนพันธุ์แท้ จึงเกิดแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชนบ้านผาแมวในรอบปี โดยมีการนำแผนดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติ (strategy implementation) ใช้โครงการนำร่อง (pilot project) ของหมู่บ้าน รวมถึงการร่วมออกแบบการจัดการป่าชุมชนในระยะต่อไปใน 5 ปี ที่อยากเห็นป่าชุมชนเป็นแหล่งศึกษาธรรมชาติของชุมชนและเป็นห้องเรียนที่มีชีวิตในรูปการปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของป่า เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนและได้ร่วมลงมือปฏิบัติตามโครงการนำร่องของหมู่บ้านและได้สรุปบทวน การดำเนินงานวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการวิจัยในวันปิดโครงการวิจัย โดยได้กระตุ้นให้ชุมชนดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยชุมชนเองได้ ตามที่ชุมชนตั้งเป้าประสงค์ไว้ในแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ต่อไป

สำหรับการเรียนรู้งานวิจัยของผู้วิจัยแล้ว ได้เรียนรู้กับกระบวนการวิจัยไปพร้อมกับชาวบ้านและพี่เลี้ยงงานวิจัยโดยการร่วมคิดเห็น แสดงออกทางความคิด ซึ่งได้เรียนรู้ว่างานวิจัยไม่ใช่การประชุม ประชาคม กล่าวคือ ที่ผ่านมาชาวบ้านเป็นเพียงแค่การรับฟังจากผู้ใหญ่บ้านที่รับมาจากทางการหรือเป็นนโยบายต่างๆจากทางภาครัฐอีกทอดหนึ่งเท่านั้น แต่สำหรับงานวิจัยแล้วเป็นการร่วมฟังเพียงอย่างเดียว แต่ต้องได้คิด พูดแสดงออกแลกเปลี่ยน ข้อคิดเห็น และร่วมบทวนการดำเนินการในกระบวนการวิจัยมาโดยตลอดและต่อเนื่อง โดยกระบวนการเหล่านี้มันเป็นเครื่องมือที่อยู่ในงานวิจัยที่นำมาใช้ในชุมชนข้อมูลที่มีก็อยู่ในชุมชน ซึ่งชุมชน คือ ผู้รู้ ผู้เห็นการเปลี่ยนแปลงและอยู่ร่วมกับปัญหาหรือข้อมูลมาโดยตลอด เพียงแต่มีได้นำมาข้อมูลมารวมกันให้เป็นระบบแล้วสามารถอธิบายให้คนอื่นได้รู้ สร้างเป็นพลังและนำไปสู่การแก้ไขร่วมกัน ผู้วิจัยและชาวบ้านได้เรียนรู้จากงานวิจัยว่าเมื่อเกิดคำถามในชุมชนแล้วสามารถสร้างกระบวนการหาคำตอบร่วมกัน ค้นหาข้อเท็จจริงโดยสรรหากันเพื่อสืบค้นจากคนในชุมชนจากคนกลุ่มเล็กก่อนแล้วจึงนำมาเสนอให้รับรู้ตรวจสอบโดยทั่วกัน คือ การทำจากเล็กไปใหญ่แล้วจึงนำข้อมูลไปแก้ไขหรือพัฒนาในหมู่บ้านตามที่ชาวบ้านต้องการ การเรียนรู้ในงานวิจัยจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากไม่มีเงื่อนไขปัจจัยที่สำคัญ คือ บรรยากาศ อารมณ์ร่วม การสื่อถึงกันอย่างมีศาสตร์และศิลปะ รวมถึงการกระตุ้น การใช้เทคนิคในเครื่องมือวิจัยต่างๆอย่างมีศิลปะ เหมือนการสร้างภาพยนตร์ที่มีเรื่องราว ผู้ร่วมแสดงและผู้กำกับได้ร่วมกันเติมเต็มในส่วนที่ขาดเหลือให้แก่กันและกันแล้ว จึงถ่ายทอดออกมาสู่สังคมให้เห็นถึง

บทบาทที่แสดงออกมามีความสวยงาม สนุก รื่นรมย์ ชวนให้ติดตามและประทับใจ หากชุมชนได้เรียนรู้ไปด้วยตนเองในระดับหนึ่งแล้วจึงค่อยๆ ขยายไปสู่สังคมภายนอก กระบวนการวิจัยที่กล่าวมานี้คือการพัฒนา “คน” นั้นเอง

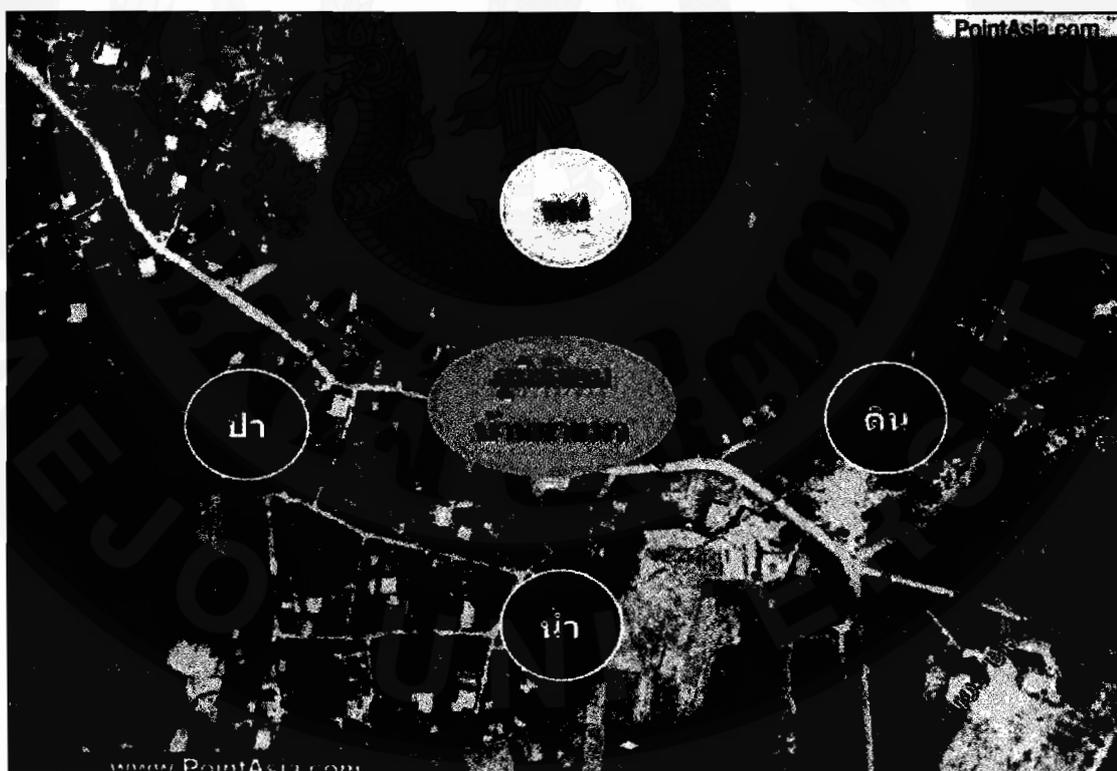
โดยภายหลังเสร็จสิ้นจากการวิจัยครั้งนี้ ชุมชนได้เรียนรู้ต่อเรื่องมีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ในระดับหนึ่งแล้ว ชาวบ้านจะต้องเป็นผู้ดำเนินงานวิจัยอย่างต่อเนื่องและขับเคลื่อนโดยพลังของชุมชนเอง อาจเป็นส่วนหนึ่งของช่วยเหลือเครือข่ายการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค หน่วยประสานงานวิจัยท้องถิ่น (node) หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้อง คงยังอาศัยพี่เลี้ยงงานวิจัยช่วยหนุนเสริมชุมชนให้แข็งแกร่งขึ้น การเติมเต็มและให้กำลังใจต่อชุมชน พร้อมทั้งจะสร้างสรรค์ปัญญาให้ชุมชนเดินทางเข้าสู่ครรลองในยุคสังคมอุดมปัญญา สังคมแห่งการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาท้องถิ่นและให้พึ่งตนเองได้ในอนาคตอย่างเป็นขั้นตอนและค่อยๆ เป็นค่อยๆ ไป ซึ่งสามารถเชื่อมโยงกระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิจัยที่ผ่านมา ดังภาพ 4

ภาพ 4 การเรียนรู้ที่มีกระบวนการและขั้นตอน

4.2 ภูมิสังคมของชุมชน

จากนิยามของภูมิสังคม ภูมิ ที่มาจากคำว่า ภูมิศาสตร์ ซึ่งหมายถึง สภาพภูมิพื้นที่ ประเทศที่ประกอบด้วยทรัพยากรดิน น้ำ ป่า อากาศและปัจจัยแวดล้อมทางระบบนิเวศ เช่น ไฟป่า ความลาดชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเล ความลาดชัน และอื่นๆ รวมกับคำว่า สังคม ที่หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ที่แสดงถึงการดำเนินวิถีชีวิตของคนใน สังคมหนึ่งๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ เหตุการณ์การต่อสู้ในอดีตและปัจจุบัน วัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา ประเพณี ตำนาน และสภาพเศรษฐกิจในสังคม หรืออาจมอง ใน 3 มิติ คือ มิติทางด้านสังคม วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ มิติทางด้านเศรษฐกิจและมิติทางด้าน สิ่งแวดล้อม เข้ามาใช้เป็นแนวคิด ฐานคิดในการวิจัยในครั้งนี้ นั้น เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนของ แนวคิดดังกล่าวในภาพรวมหรือมองเห็นเป็นแบบบูรณาการของทรัพยากรต่างๆในชุมชน โดยสรุป การเชื่อมโยงข้อมูลด้านภูมิสังคมของชุมชนในด้านดิน น้ำ ป่าและคน ได้ดังภาพ 5 และได้อธิบาย รายละเอียดของด้านต่างๆ ไว้ ดังนี้

ภาพ 5 ภูมิสังคมบ้านผาแมว

ที่ตั้ง อาณาเขต

บ้านผาแมว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีพิกัดที่ตั้ง $18^{\circ}11'4.99''$ N $99^{\circ}42'7.10''$ E ระวังแผนที่ 4945 III

ที่มีทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ.สบป่าด อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ.คอนมูล ต.หัวเสือ อ.แม่ทะ จ.ลำปาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	อ.ลอง จ.แพร่
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ.แม่ถู่ ต.หัวเสือ อ.แม่ทะ จ.ลำปาง

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนส่วนใหญ่ในบริเวณที่ราบลุ่มใกล้กับลำน้ำแม่ถู่เหมือนการตั้งถิ่นฐานของคนทั่วไปที่มักตั้งถิ่นฐานใกล้แม่น้ำ และมีบางส่วนตั้งอยู่บริเวณเชิงเขา ซึ่งส่วนนี้มักตั้งขึ้นใหม่เนื่องจากมีประชากรมากขึ้นจำเป็นต้องขยายออกไปจากที่ราบลุ่ม จากลักษณะแบบของบ้านเรือนเป็นไปตามวิถีเผ่าพันธุ์ของคนพื้นเมืองชาวไทยเหนือ หรือเรียกว่า “ล้านนา” ที่ตั้งรกรากมานาน โดยใช้รูปแบบดั้งเดิมผสมผสานกับสมัยใหม่มีทั้งบ้านสองชั้น ชั้นเดียวและเป็นบ้านที่มีพื้นได้สูง ซึ่งวัสดุส่วนใหญ่ใช้ไม้ มีเพียงส่วนน้อยที่ใช้ปูนซีเมนต์หรือแบบผสมผสานกันทั้งไม้ และปูนซีเมนต์ ในบริเวณหลังบ้านมีนางข้าวเพื่อเก็บข้าวไว้บริโภค รอบๆบริเวณบ้านมีพืชสวนครัว พืชอาหาร พืชสมุนไพร ไม้ผล ไม้ให้ร่ม เช่น มะม่วง มะขาม หมากร มะพร้าว น้อยหน่า ชมพู ลำไย จี๋เหล็ก แคน ข่า จิง ขมิ้น โหระพา ตะไคร้ มะกรูด มะนาว พริก เล็บครุฑ ชะพลู ชะอม ถั่วฝักยาว ผักชี ต้นหอม เพกา บวบ ถั่วพู ผักปรง ผักไผ่ ย่านาง กระเพรา ตำลึง คีปลี นางลาว นางแลว เป็นต้น บางหลังคาเรือนใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ เป็นต้น หรือบางหลังคาเรือนที่มีพื้นที่มากพอ ก็ใช้พื้นที่บางส่วนเป็นที่กักขังสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็นต้น ส่วนใหญ่ในบริเวณบ้านเกือบทุกหลังเรือนจะเก็บ ไม้พื้นที่ถูกผ่าพร้อมใช้ไว้ในที่ร่ม

ประวัติศาสตร์ชุมชน

หมู่บ้านผาแมวเริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่สมัยเจ้าพ่อทิพย์ช้าง โดยนายทหารชื่อพญาปราบ ซึ่งเป็นมือขวาของเจ้าพ่อตีปาละสามขา ที่ได้ร่วมมือกับหนานทิพย์ช้าง ช่วยกอบกู้เมืองลำปางจากคนพม่าถือได้ว่าเป็นบุคคลที่ช่วยนำพาผู้คนมาระวังหัวเมืองเพื่อป้องกันข้าศึกที่มารุกรานนครลำปาง (ดังคำกล่าวขานของชาวบ้านในย่านนี้ที่ว่าหนานตีปาละ อยู่สามขา หนานผา อยู่ยาบ และพญาผาบ (พญาปราบ) อยู่ผาแมว) เมื่อเห็นว่าบริเวณดังกล่าวเป็นที่ลุ่มและสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร จึงได้ตั้งหมู่บ้านขึ้น ดังนั้น ชุมชนในนี้จึงมีความภาคภูมิใจที่ได้เป็นลูกหลานของบุคคลที่เคยได้ช่วยกอบกู้ สร้างบ้านแปงเมืองนครลำปางขึ้นอีกผู้หนึ่ง ส่วนชื่อของหมู่บ้านนั้น มีความเป็นมาที่

หมู่บ้านแห่งนี้มีหินจารรูปร่างคล้ายแมว (ดังปรากฏในภาพ 6) ซึ่งเดิมตั้งอยู่ ณ บริเวณบ่อน้ำเค็มของหมู่บ้าน แต่หลังจากที่ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างวัดแล้ว จึงได้นำหินดังกล่าวมาไว้ที่วัดและได้ขนานนามชื่อของหมู่บ้านไว้ว่า “บ้านผาแมว” ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันมีระยะเวลากว่า 120 ปี ซึ่งเดิมหมู่บ้านนี้มีชื่อว่าบ้านแม่ลู่ผาแมว ภายหลังบ้านแม่ลู่จึงได้แยกออกไปตามหลักเกณฑ์และนโยบายของกรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย จากตำนานดังกล่าวเบื้องต้นนั้นจะเชื่อมโยงกับตำนานเดิมที่เรียกเมืองเวียงจันทน์ มีคูเมืองอยู่รอบเมือง จากคำเล่าขาน ตำนานจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งในอนาคตต้องมีการสืบค้นในเรื่องประวัติศาสตร์ ความเป็นมาในท้องที่แห่งนี้อย่างจริงจังและต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านมาช่วยเหลือ ภายใต้อกรอบแนวคิดของชาวบ้านที่มีการเล่าขานจากตำนานที่มีอยู่และมีกระบวนการเรียนรู้ สืบค้นโดยชุมชนเอง ดังที่นางน้อย อุทธิยะ (กลุ่มแม่บ้าน) ได้ให้ข้อมูลในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2551 ว่า

...บ้านผาแมวนี่เขาเล่ากล่าวขานจากรุ่นสู่รุ่นว่าเป็นเมืองเก่า (เวียงจันทน์) มีคันคูรอบเมืองอยู่ที่สวนอ้อย โดยมีหลักฐานที่เป็นไห หม้อ กระเบื้อง กล้องสุบยา เครื่องปั้นดินเผา มีดินปั้นแกะสลักลายไทยที่มีหลายคนแอบนำมาเก็บไว้เป็นเจ้าของแล้วต้องนำไปคืนที่เดิม เพราะของมันแรง ในตอนหลังได้ยืนยันว่ามีคนนำออกไปแล้ว สิ่งที่เป็นหลักฐานเหล่านี้ แต่บ้านเราไม่ได้นำมาเก็บใส่ตู้ไว้...

ภาพ 6 แสดงหินรูปร่างคล้ายแมว

ลักษณะทางภูมิศาสตร์

สภาพพื้นที่เป็นพื้นที่ราบเชิงเขา ซึ่งมีภูเขาสูงชันอยู่ทางทิศตะวันออก โดยแบ่งแนวเขตระหว่างจังหวัดลำปางและจังหวัดแพร่ พื้นที่ที่ชุมชนอาศัยอยู่เป็นที่ราบลุ่ม โดยมีพื้นที่ทำกินอยู่บนที่ลุ่มและบางส่วนของบนเชิงเขา มีลำห้วยเคียน ห้วยแม่ลู่ และน้ำแม่จาง เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค มีสภาพดินเป็นดินร่วนซุย ดินเหนียว ดินกรวด และดินลูกรัง ซึ่งอยู่แตกต่างกันไปตามแต่ละภูมิภาคและลักษณะการมีพรรณไม้ปกคลุม ซึ่งมีพื้นที่ป่าที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ส่วนใหญ่ เป็นป่าเต็งรังผสมกับป่าเบญจพรรณที่มีไม้สัก มีพันธุ์ไม้ที่สำคัญคือ สัก เต็ง รัง ยางพลวง ประดู่ป่า แดง ตะคร้อ เป็นต้น และมีป่าดิบแล้งอยู่ริมห้วยบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำห้วยเคียนขึ้นไป และมีป่าสนเขาผสมเต็งรัง อยู่บริเวณสันเขาที่เป็นสันปันน้ำและเส้นแบ่งเขตกับจังหวัดแพร่ สำหรับลักษณะภูมิอากาศ ที่มีฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม จนถึง เดือนพฤษภาคม อุณหภูมิสูงสุดประมาณ 40-42 องศาเซลเซียส (เมษายน) ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนจนถึงเดือนตุลาคม ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน จนถึงเดือน กุมภาพันธ์ โดยมีอุณหภูมิต่ำสุดประมาณ 4 - 12 องศาเซลเซียส (เดือนธันวาคม - เดือนมกราคม) ดังแผนที่ 1

แผนที่ 1 บ้านผาแม้วในลักษณะมองจากด้านบน (top view)

เส้นทางคมนาคมและการติดต่อกับภายนอก

ห่างจากทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 จากเมืองลำปางไปแพร่ถึงสามแยกผาลาด ประมาณ 9 กิโลเมตรและจากสามแยกผาลาดแล้วแยกไปตามถนนของจังหวัดลำปางตรงไปยังทางด้านอำเภอแม่เมาะประมาณ 6 กิโลเมตร แล้วจึงแยกที่ถนนทางหลวงชนบทหมายเลข 2004 มุ่งสู่บ้านผาแมว อีกประมาณ 20 กิโลเมตร ซึ่งรวมระยะทางห่างจากตัวเมืองลำปางแล้วประมาณ 35 กิโลเมตร

ประชากร

มีประชากรทั้งหมด 1,261 คน ใน จำนวน 315 หลังคาเรือน แบ่งเป็นประชากรชาย 561 คน และหญิง 700 คน ซึ่งมีชาติพันธุ์เป็นคนไทยพื้นเมืองชาวเหนือ (คนไทยเหนือ/คนเมือง) พูดภาษาพื้นเมือง (ไทยเหนือ) โดยมีอาชีพหลักเป็นเกษตรกรเป็นส่วนใหญ่ ประมาณร้อยละ 95 ของประชากรทั้งหมด สำหรับการเกษตรกรรมนั้นอาศัยการทำนาในฤดูฝน หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนาแล้ว มีการปลูกถั่วลิสง กระเทียม หอมและพืชตระกูลถั่วในช่วงฤดูแล้งโดยใช้น้ำจากระบบชลประทานที่มีการปล่อยจากอ่างเก็บน้ำห้วยเคียน อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ คนที่อยู่ในวัยทำงานมีบางส่วนไปใช้แรงงานในเมืองใหญ่ เช่น ลำพูน เชียงใหม่ กรุงเทพฯ ชลบุรี และสมุทรปราการ เป็นต้น ซึ่งมีกลุ่มวัยรุ่นและคนที่อยู่ในวัยทำงานบางส่วนอยู่ในชุมชน ซึ่งเมื่อภายหลังจากเสร็จสิ้นจากภาคการเกษตร แล้วบางครั้งอาจออกไปรับจ้างบริษัทการไฟฟ้าฝ่ายผลิตฯ ที่อำเภอแม่เมาะที่อยู่ห่างจากหมู่บ้านไม่กี่กิโลเมตร สำหรับในฤดูกาลปีใหม่เมือง (เมษายนของทุกปี) คนที่ไปทำงานในต่างถิ่น ก็จะกลับมาบ้านพร้อมนัดหมายกันจัดผ้าป่าถวายให้แก่วัดหรือโรงเรียน เป็นต้น ดังนั้น จึงเหลือเพียงคนแก่ เด็กและแม่บ้านอยู่ในชุมชนเป็นส่วนใหญ่

การศึกษาและสาธารณสุข

มีโรงเรียน 1 แห่งคือโรงเรียนบ้านผาแมว ก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2482 โดยมีนายเดียม ฒ ลำปาง เป็นครูใหญ่คนแรก ปัจจุบันมีการเรียนการสอนถึงประถมศึกษาปีที่ 6 เมื่อจบการศึกษาแล้วส่วนมากจะเข้าเรียนที่ชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนประจำอำเภอแม่เมาะ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่ใกล้หมู่บ้านมากกว่าโรงเรียนชั้นมัธยมศึกษาที่อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง ด้วยระยะทางที่ใกล้กว่าประมาณ 20 กิโลเมตร หรือเรียนทางด้านเทคนิคการช่างในอำเภอเมือง เพื่อทำงานในบริษัทการไฟฟ้าฝ่ายผลิตในอำเภอแม่เมาะซึ่งมีความต้องการผู้ที่จบการศึกษาด้านนี้อยู่มาก ในกรณีเจ็บป่วยเล็กน้อยชุมชนได้ใช้บริการสาธารณสุขตำบลห้วยเสือ ตั้งอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยเสือ อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง หากมีกรณีบาดเจ็บสาหัสหรือป่วยอย่างหนัก ไม่ได้เข้าไปใช้บริการที่อำเภอแม่เมาะแต่อย่างใด แต่ชุมชนได้เข้าไปใช้บริการโรงพยาบาลแม่เมาะ อำเภอแม่เมาะ จังหวัด

ลำปาง เช่นเดียว กับลักษณะของการเดินทางไปศึกษา ทั้งนี้ เนื่องจากมีระยะทางที่ไกลกว่าประมาณ 20 กิโลเมตร

วัฒนธรรมและประเพณี

ชุมชนมีวัฒนธรรมเหมือนกับวัฒนธรรมของชุมชนของชาวไทยเหนือทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นภาษา ลักษณะการแต่งกาย การกินอยู่ เช่น ลาบ การลาบไก่ป่า ลาบเตา ลาบเห็ดชนิดต่างๆ ล้าเนื้อ หลู้หมู แกงแค แกงโฮะ น้ำพริกหนุ่ม น้ำพริกอ่อน หลาม นึ่ง ต้มการแกง ต้ม ต้มยำ ต้มส้ม ผัดหรือคั่ว ยำ หมก แอ็บ ห่อหนึ่ง น้ำพริก และการถนอมอาหารต่างๆ ยกตัวอย่างอาหารเช่น แกงหน่อไม้ แกงแคปู/ปลาจากลำห้วย แกงเห็ด การต้มหน่อไม้ การต้มเค็มเห็ดถอบ ต้มยำกบห้วย ต้มส้มไก่ป่า การนึ่งพืชผักป่า เช่น ผักกูด ผักหนาม ดอกแคป่า ดอกอาว การนึ่งเห็ดชนิดต่างๆ เช่น เห็ดหล่ม เห็ดค่าน เห็ดแดง เห็ดถ่านไฟ เป็นต้น การคั่ว เช่น คั่วไม้ไผ่ เห็ดขอนขาว เห็ดแก่น (เห็ดตีนตุ๊กแก) การหมกลูกฮ้อด การหมกแมงนัว การแอ็บปลา การทำน้ำพริกกบห้วย น้ำพริกเห็ดหล่ม น้ำพริกจี่กุ่ม น้ำพริกถวด่วน อื่นๆ มีงานบุญประเพณีต่างๆ เช่น งานตานก้วยสลากพั่นหรือกินสลาก ในช่วงขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 งานยี่เป็ง (ลอยกระทง) การทำบุญแห่หินผาแมว งานปอยหลวง งานตานข้าวใหม่ ตานข้าวจี ข้าวหลาม งานหิง (ผิง)ไฟพระเจ้า โดยในช่วงต้นเดือนมกราคมของทุกปีจะมีงานทำบุญตักบาตรเข้ารุกขมุน (ดังปรากฏในภาพ 7)

ภาพ 7 งานทำบุญตักบาตรเข้ารุกขมุน

แต่พอในช่วงเดือนเมษายนมีการรวมใจกันจัดให้มีงานปีใหม่เมือง ขึ้นในช่วงวันที่ 13 – 15 ทุกๆ ปีจะมีการทำบุญตักบาตรที่วัดและมีการรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ที่นับถือและมีการดำหัวผู้สูงอายุที่อายุ 60 ปีขึ้นไปและจัดให้มีการแข่งขันบั้งไฟในวันที่ 15 เมษายนของทุกปี ซึ่งชาวบ้านจัดทำพื้นฟูขึ้นมาใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการรื้อฟื้น ส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านเองและจัดให้มีการทำบุญพระธาตุน้ำเต็มโดยนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 4 รูป มาสวดมนต์ในงานบุญนี้ โดยภายหลังการสวดก็จะมีย่าน้ำไหลออกมาที่บ่อน้ำเต็มด้วย แต่อย่างไรก็ดีหากพระสงฆ์สวดไม่ตรงกันหรือไม่ครบถ้วนตามพระคาถาหรือบทสวดที่ได้ตั้งไว้ ก็ไม่ได้มีน้ำไหลออกมาจากบ่อน้ำเต็มได้ ถือได้ว่าเป็นสิ่งที่ชุมชนมองว่ามหัศจรรย์ เป็นสิ่งที่เหนือเหนือธรรมชาติ ไม่สามารถใช้สิ่งใดหรือยากที่จะมาอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ เป็นต้น

ศาสนา ความเชื่อและการเคารพนับถือ

ชุมชนนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 1 แห่งคือวัดบ้านผาแมว เลขที่ 89 หมู่ที่ 8 ซึ่งได้ก่อสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2380 มีพระฐานะเป็นพระรูปแรก โดยชุมชนมีความเชื่อของชาวบ้านที่เชื่อว่าบ่อน้ำเต็มของหมู่บ้านมีความศักดิ์จำนวน 4 บ่อที่มีน้ำออกจากบ่อหลังจากพระสงฆ์สวดก็จะมีน้ำพุขึ้นมาจากบ่อน้ำที่แห้งก็จะมีน้ำเต็มบ่อ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าอัศจรรย์มากและน้ำก็จะมีน้ำเต็มซึ่งชาวบ้านที่มาก็จะเตรียมกระตักน้ำมาดกเอาน้ำ เพราะมีความเชื่อว่าสามารถที่รักษาโรคให้หายได้ จะเชื่อมโยงกันระหว่างบ่อน้ำเต็ม ป่าและตำนานที่ถ้ำสามพันกาน โดยมีเรื่องเล่าว่าเมื่อก่อนชาวบ้านหากมีงานบุญสามารถไปขอขมา ถ้วยทองคำ ซ้อนทองคำจากเจ้าที่ เจ้าถ้ำมาใช้ เมื่อใช้เสร็จแล้วให้นำไปคืน แต่ในภายหลังต่อมามีคนขโมยออกไปจากถ้ำแล้วไม่นำไปคืน จึงเกิดปาฏิหาริย์ให้หินหน้าถ้ำถล่มลงมาปิดไว้ มีชาวบ้านบางส่วนที่จะพยายามเปิดหน้าถ้ำต้องใช้ไม้คานจากไม้ไผ่ถึง 3,000 ท่อน แต่ก็ไม่สามารถเปิดถ้ำได้แต่อย่างใด จึงเป็นที่มาของชื่อถ้ำสามพันกาน แต่เป็นที่น่าสังเกตได้อย่างหนึ่งคือโดยทั่วไปแล้วศิลปกรรมทางภาคเหนือที่ประตูหน้าวัดมักจะมีรูปสิงห์ประดิษฐานตั้งอยู่หน้าวัด แต่สำหรับชุมชนแห่งนี้แล้วได้ปรากฏศิลปะรูปเมวประดิษฐานตั้งอยู่ที่ประตูหน้าวัด น่าจะสันนิษฐานได้ว่าชุมชนแห่งนี้ให้ความเคารพนับถือเมวและยกให้เป็นสัตว์ที่คู่บ้าน คู่เมือง (ในภาพ 8)

โดยชาวบ้านยังมีความเชื่อเรื่องผี รุกขเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ รวมถึงความเชื่อเรื่องบุญ บาป นรก สวรรค์ ทั้งนี้ สังเกตได้จากในหมู่บ้านนี้มีการบวชป่าสืบชะตาป่า การเลี้ยงผีเสื้อบ้าน เลี้ยงผีปู่ดอนป่าตาและผีขุนน้ำ และในบางช่วงเวลาของแต่ละปี จะพบฟางข้าวที่ใช้เชือกฟางมัดให้เหมือนรูปคน แล้วนำไปแขวนที่หน้าบ้านและได้เขียนป้ายบอกว่าไม่มีคนที่เกิดวันนั้นวันนี้ โดยมีความเชื่อว่ากลัวผีจะนำคนภายในบ้านไปอยู่ด้วย หากไม่ทำเช่นนั้นแล้วในครอบครัวอาจจะมีคนตายได้ เป็นต้น ตลอดจนความเชื่อในเรื่อง “ฝังจ่อ” โดยมีความเชื่อในเรื่องคุณไสยหรือไสยศาสตร์ เช่น โนอดิด (ไม่สามารถระบุระยะเวลาได้) บางคนผู้มีวิชาอาคมแกร่งกล้า มัก

ฝั่งวิชาอาคมขลังฝังไว้ในบริเวณเรียกสวนไร่นา ป่าหัวไร่ปลายนา เพื่อกันคนอื่นมาขโมยพริกมะเขือ ผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ เป็นต้น ในลักษณะความเชื่อนี้ วัสดุคือชุมชนมีความเชื่อศรัทธาเกี่ยวกับผี พราหมณ์ พระ รุกขเทวดา และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ ที่มีความผูกพันและเชื่อมโยงต่อชุมชนมาเนิ่นนานแล้ว

ภาพ 8 แสดงศิลปะรูปแมวประดิษฐ์ตั้งอยู่ที่ประตูหน้าวัด

การปกครองส่วนท้องถิ่นและโครงสร้างการบริหารงานหมู่บ้าน

เดิมนั้น เป็นผู้ใหญ่วillage ที่เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการและทางธรรมชาติอยู่ในตัวคนเดียวที่เกษียณเมื่ออายุครบ 60 ปี แต่ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ในการปกครองลูกบ้านได้มีผู้นำอย่างเป็นทางการคือผู้ใหญ่วillage ที่มีวาระ 4 ปี ที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชนในชุมชน ภายใต้ระเบียบ ข้อ บังคับ การบัญชา การปกครองจากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งชุมชนจะเรียกผู้ใหญ่วillage ว่าพ่อหลวง ในขณะที่เรียกแม่หลวงกับผู้ที่เป็นภรรยาของผู้ใหญ่วillage โดยมีลำดับรายชื่อผู้ที่เคยดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่วillage พร้อมภรรยาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. พ่อหลวงคำผัดดี แม่หลวงป้อม
2. พ่อหลวงคำอินตะ หนิ้วหยัน
3. พ่อหลวงแก้ว ผัดวงศ์
4. พ่อหลวงสม แม่หลวงแก้ว วงค์แผ่น

5. พ่อหลวงกำ แม่หลวงมอย กันแก้ว
6. พ่อหลวงตุค แม่หลวงปิ่นป้อม ผัดวงค์
7. พ่อหลวงตัน แม่หลวงคำ อินน้อย
8. พ่อหลวงเป็ง แม่หลวงน้อย ต๊ะจันทร์
9. พ่อหลวงแก้วมา แม่หลวงมอญ ต๊ะจันทร์
10. พ่อหลวงคืบ แม่หลวงสัน กันแก้ว
11. พ่อหลวงจรัญ แม่หลวงเหรียญ อินน้อย
12. พ่อหลวงวิเชียร แม่หลวงมาลัย กันแก้ว ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน (2551)

โดยมีโครงสร้างการบริหารงานหมู่บ้าน ที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ ซึ่งมาจากการเลือกตั้งของชุมชน ผู้ใหญ่บ้านจะคัดเลือกทีมงานเข้ามาบริหารหมู่บ้าน อันประกอบด้วย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 3 คน คณะกรรมการหมู่บ้านจำนวน 7 ฝ่ายและற்றுญิก จำนวน 1 คน ทั้งนี้ได้จัดตั้งกลุ่มปฏิบัติงานแบบย่อย แบ่งออกเป็น 25 หมู่อด หมู่อดละ 10 - 12 คน ทำหน้าที่ปฏิบัติงานตามคำสั่งของผู้ใหญ่บ้าน โดยมีหัวหน้าของแต่ละหมู่อดเป็นผู้รับคำสั่งและถ่ายทอดรายละเอียดของงานแก่ลูกทีมต่อไป ในปกติจะใช้กลุ่มปฏิบัติงานประมาณ 3 หมู่อดต่อวัน หมุนเวียนกันไปแต่ในกรณีที่มีปริมาณงานมากหรือมีวันสำคัญก็จะเพิ่มจำนวนกลุ่มปฏิบัติงานตามความเหมาะสม

สำหรับความศรัทธาในเรื่องผู้นำทางธรรมชาติ ชาวบ้านจะมีความศรัทธากับอดีตผู้ใหญ่บ้าน เช่น ปัจจุบันชาวบ้านยังมีความศรัทธา ให้เกียรติต่ออดีตพ่อหลวงคืบ กันแก้วและอดีตพ่อหลวงจรัญ อินน้อย นอกจากนี้ยังมีความเคารพศรัทธาครูโรงเรียนบ้านผาแมว ที่มีบทบาทสอนหนังสือให้แก่ลูกหลานในชุมชนมานาน และอีกท่านคือเจ้าอาวาสวัดบ้านผาแมวซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจทางศาสนาแก่ชาวบ้าน

ความสัมพันธ์ของชุมชนในชุมชนและกลุ่มชุมชน

ชุมชนมีความเป็นสัมพันธ์ค่อนข้างสูง โดยสมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ จึงมีความเป็นเพื่อนบ้านที่คอยช่วยเหลือกัน ยกตัวอย่างเช่น ยังมีการลงแขกเอามือเอาร่างกันอยู่ รวมถึงการที่มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งที่สามารถนำชุมชนได้เป็นอย่างดี การร่วมงานบุญประเพณี การช่วยงานศพ งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ซึ่งงานเหล่านี้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านยังคงช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันอยู่เสมอมา ตลอดจนการจัดตั้งกลุ่มองค์กรของชุมชนขึ้นมาเป็นตัวแทนของชุมชนเพื่อการบริหารจัดการด้านต่างๆ เช่น คณะกรรมการหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการในการปกครองหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชนที่มีการระดมทุนจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อนำมาบริหารจัดการป่าในชุมชนในรอบของแต่ละปี คณะกรรมการจัดการน้ำ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 3 กลุ่ม กลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มเยาวชนซึ่งที่ผ่านมาได้ดำเนินโครงการ“ปัสสอนน้องฮักบ้านเกิด”

โดยได้มีการออมทรัพย์ในกลุ่มเยาวชนด้วยกันเอง ตอนนี้มีเงินทุนอยู่ประมาณ 6,000 บาท โดยกลุ่มเยาวชนนี้จะเป็นกำลังสำคัญในการร่วมกิจกรรมทุกกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในหมู่บ้าน และกลุ่มอาชีพเสริมทำดอกไม้ประดิษฐ์จากดินญี่ปุ่น ซึ่งได้มีการรับรองสินค้าในระดับ 3 ดาวของประเทศ ที่สามารถสร้างเป็นรายได้ให้กับชุมชนค่อนข้างสูง แต่ปัจจุบันประสบปัญหาในการบริหารจัดการองค์กรทั้งด้านบัญชีรายรับรายจ่ายด้านบุคลากร ด้านความเสี่ยงอื่นๆ จึงทำให้กลุ่ม อาชีพนี้มีจำนวนสมาชิกลดลงไป ปัจจุบันกำลังมีความพยายามจะรวมตัวกันดำเนินการรื้อฟื้นอีกครั้งหนึ่ง เพื่อดำเนินการให้เป็นรูปธรรมและพัฒนากลุ่มให้เติบโตอย่างเป็นขั้นตอนต่อไป เป็นต้น

ระเบียบ ข้อปฏิบัติ กฎเกณฑ์ของชุมชน

ชุมชนมีกฎ กติกา และ มีการบังคับใช้บทกำหนดโทษที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดขึ้นเอง ถึงแม้หากมีบุคคลจากภายนอกชุมชนเข้ามากระผิดในพื้นที่ของชุมชน ต้องได้รับโทษที่ชุมชนนี้ได้บัญญัติกำหนดไว้ ได้แก่ กฎระเบียบของหมู่บ้าน ระเบียบการใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยเคียนฯ เพื่อทำการเกษตร กฎการใช้น้ำในการใส่ถั่วลิสง กฎระเบียบในการทิ้งขยะ กฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชนบ้านผาแมว โดยในกรณีที่มีข้อพิพาทกับคนภายในและภายนอกชุมชนนี้ นอกจากนี้ประกอบด้วยกฎระเบียบเดิมภายในชุมชน ดังนี้

กรณีผู้นำของหมู่บ้านไม่ทำงานตามบทบาทหน้าที่ของตนเองหรือมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม เช่น

1. เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในหมู่บ้านแล้วไม่ดำเนินการแก้ไขหรือดำเนินการแก้ไขด้วยความไม่เหมาะสม
2. มีความไม่โปร่งใสเกี่ยวกับเงินทุนกองทุนที่เป็นของหมู่บ้าน
3. ไม่ร่วมงานสังคมเลย เช่น งานศพ, งานพิธีกรรมทางศาสนา ฯลฯ
4. ขาดประชุมติดต่อกัน 2 ครั้งขึ้นไปโดยไม่แจ้งเหตุผลหรือมีเหตุผลที่ไม่เหมาะสม

บทลงโทษ จะได้รับรับการตัดเตือนจากกรรมการหมู่บ้านและส่งข้อมูลให้เจ้าหน้าที่ทางอำเภอเพื่อตรวจสอบและปลดออกจากตำแหน่ง

แนวทางการดำเนินงาน คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านทำการกล่าวตักเตือนเพื่อให้ปรับปรุงตัวและหากไม่มีการปรับปรุงตัวให้ดีขึ้นคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านทำการรวบรวมข้อมูลส่งทางอำเภอ

กรณีสร้างความรำคาญหรือสร้างความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้าน

ห้ามขับรถด้วยความเร็วภายในหมู่บ้านซึ่งอาจก่อให้เกิดอันตรายกับบุคคลอื่นหรือขับรถส่งเสียงดังจนก่อให้เกิดความรำคาญ

บทลงโทษ จะได้รับการตัดเดือนจากฝ่ายปกครอง และปรับ 500 บาท ต่อ คน รวมทั้ง
ดำเนินการอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

แนวทางการดำเนินงาน ฝ่ายปกครองทำการตัดเดือน แต่หากไม่ยุติพฤติกรรม ให้ฝ่าย
ปกครองทำการยึดรถและนำมาไว้บ้านผู้ใหญ่บ้านเพื่อทำการปรับ ตลอดจนหากไม่ยอมให้ยึดรถให้
ฝ่ายปกครองโทรศัพท์แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อดำเนินการตามกฎหมาย

ห้ามเปิดเครื่องส่งเสียงดังรบกวนเพื่อนบ้านตั้งแต่เวลา 21.00 น. ในช่วงปกติ และเวลา 24.00 น.

ในช่วงเทศกาล

บทลงโทษ จะได้รับการตัดเดือนจากฝ่ายปกครองและปรับ 500 บาท ต่อ การกระทำผิด 1
ครั้งตลอดจนดำเนินการอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

แนวทางการดำเนินงาน ฝ่ายปกครองทำการตัดเดือนพร้อมลงบันทึกและหากไม่ยุติ
พฤติกรรมนั้นๆ ฝ่ายปกครองทำการปรับ 500 บาทรวมทั้งดำเนินการอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

ห้ามทะเลาะวิวาทชกต่อยกันในหมู่บ้าน

บทลงโทษ ปรับ 50 บาท ต่อ คน (เฉพาะคนต้นเหตุหรือผู้ร่วมกรณีด้วย)

แนวทางการดำเนินงาน ฝ่ายปกครองทำการตัดเดือนและห้ามปราม หากไม่ยุติการกระทำ
ให้ปรับตามบทลงโทษ โดยแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจเพื่อดำเนินการตามกฎหมายตลอดจนดำเนินการ
อื่นๆ ตามความเหมาะสม

การประชุมใหญ่หรือประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ถ้าหากทางหมู่บ้านมีการประชุมใหญ่หรือ
ประชุมประจำเดือนขึ้น ทุกหลังคาเรือนต้องส่งสมาชิกเข้าร่วมประชุมอย่างน้อย 1 คน

บทลงโทษ ปรับ 50 ต่อหลังคาเรือน

แนวทางการดำเนินงาน หัวหน้าหมวดตรวจสอบรายชื่อตามลายเซ็นในสมุดบันทึกและให้หัวหน้าหมวด
ส่งรายชื่อหลังคาเรือนที่ขาดการประชุม ให้ฝ่ายปกครองโดยฝ่ายปกครองเรียกผู้กระทำผิดมาปรับ
ตามบทลงโทษตลอดจนดำเนินการอื่น ๆ ตามความเหมาะสม

การตัดไม้ แหล่งต้นน้ำ ห้ามมิให้ผู้ใดตัดต้นไม้บริเวณแหล่งต้นน้ำ (ตั้งแต่อ่างเก็บน้ำห้วยเทียน-ห้วย
แม่ลู)

บทลงโทษ ปรับ 10, 000 บาท ต่อ ต้น

แนวทางการดำเนินงาน โดยฝ่ายปกครองทำการตรวจสอบตามที่ได้รับแจ้งและทำการ
ปรับผู้กระทำผิดตามบทลงโทษ และลงบันทึกเขตใช้สอยห้ามบุคคลภายในหมู่บ้านตัดต้นไม้บริเวณ
เขตใช้สอยของหมู่บ้านเพื่อขายให้แก่บุคคลซึ่งอยู่นอกหมู่บ้าน และดำเนินการอื่นๆ ตามความ
เหมาะสม

กรณีไม้สวนส่วนบุคคล หากมีการตัดไม้สวนเพื่อนำมาใช้ประโยชน์หรือขาย

บทลงโทษ คณะกรรมการหมู่บ้านและผู้รับผิดชอบทำการตัดเดือนพร้อมลงบันทึกกรณีไม่เชื่อฟังคำสั่งตัดเดือน คณะกรรมการหมู่บ้าน โทรแจ้งเจ้าหน้าที่ราชการ เพื่อดำเนินการตามกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

แนวทางการดำเนินงาน ให้แจ้ง คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้รับผิดชอบเพื่อตรวจสอบตามที่รับแจ้ง โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้รับผิดชอบเข้าตรวจสอบความถูกต้อง ในกรณีที่จะตัดเพื่อขาย ให้เจ้าของไม้พิจารณาขายภายในคนภายในหมู่บ้านก่อน ถ้าขายไม่ได้หรือไม่มีคนในหมู่บ้านซื้อให้มาแจ้ง คณะ กรรมการหมู่บ้าน

เงินหมู่บ้าน การรวบรวม ให้แกนนำพัฒนาหมู่บ้านเป็นผู้รวบรวมและจะเริ่มดำเนินงานหลังจากมีการชี้แจงให้ชาวบ้านรับทราบและเห็นชอบในที่ประชุมใหญ่ของหมู่บ้าน

ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาหาของป่าทุกชนิดในเขตป่าของบ้านผาแมว โดยประสานงานทางอำเภอ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลประสานงานกับ ปลัดบุญสมเพื่อเข้าวาระการประชุมของอำเภอ เอกสารเกี่ยวกับกฎระเบียบข้อห้าม หมออ้อศรีรับผิดชอบพิมพ์และถ่ายเอกสารป้ายประกาศห้ามเพื่อปักตามเขตป่า สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลช่วยเขียนเขตแดนไม้ชัดเจน ทีมผู้นำ (ผู้ช่วย) จะไปคุยกับผู้นำบ้านใกล้เคียงให้ชัดเจนในวันประชุม

การค้าของป่า (หน่อไม้, ผักหวาน, ไม้รวก) ไม้รวก ทำการประมูลไม่ได้เพราะเป็นเขตของบริษัทปูนซีเมนต์ ทางหมู่บ้านไม่มีสิทธิ์เปิดประมูล ทางผู้ค้าไม้รวกจะลักลอบตัดกันเองแต่จะมอบเงินเป็นสินน้ำใจเข้าหมู่บ้านบางส่วน

ฝ่ายตรวจสอบการทำงาน การคัดเลือก จากแกนนำพัฒนาหมู่บ้าน 5 คน และจากตัวแทนชาวบ้าน 5 คน โดยให้ชาวบ้านเป็นคนเลือกเริ่มทำงาน หลังจากชาวบ้านเลือกตั้งเข้ามา และจะทำการตรวจสอบเฉพาะเหตุการณ์ปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตเท่านั้น เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว

การตั้งเครื่องเลื่อยไม้ กรณีที่ไม่ได้รื้อบ้านหรือสร้างบ้าน ให้แจ้งต่อ คณะกรรมการหมู่บ้านที่รับผิดชอบ ถ้ามีเหตุผลเหมาะสมสามารถตั้งเครื่องได้

การชำระปลา

ผู้รับผิดชอบ ฝ่ายปกครอง โดยเขตที่ห้าม ทุกห้วยหนองคลองบึงยกเว้นน้ำแม่จาง ที่มีบทลงโทษปรับ 1, 000 บาท ต่อ ทีม

กฎระเบียบประชาคม

ห้ามบุคคลภายนอก ซึ่งไม่ใช่คนในหมู่บ้านผาเมวเข้ามาหาทรัพยากรทุกชนิดที่มีอยู่ในเขตป่าของบ้านผาเมว

บทลงโทษ หากผู้กระทำผิดจะถูกปรับเป็นเงิน 500 บาท ต่อ จำนวนผู้กระทำผิดหนึ่งคน กรณีตัดต้นไม้จะปรับต้นละ 10,000 บาท

แนวทางการดำเนินงานกับผู้กระทำผิด

1. กรรมการผู้รับผิดชอบซึ่งประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน, สารวัตรกำนัน, กรรมการ 7 ฝ่าย, สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้าน จะทำการชี้แจงพาหนะผู้กระทำผิดและนำมาไว้ที่บ้านผู้ใหญ่บ้านเพื่อสอบสวนและทำบันทึก

2. หากผู้กระทำผิดไม่ยอมเสียค่าปรับตามมติประชาคมของทางหมู่บ้าน กรรมการจะไม่อนุญาตให้นำยานพาหนะออกจากหมู่บ้านโดยเด็ดขาด

การสร้างกฎของหมู่บ้านนี้ต้องมีการบังคับใช้ได้จริง แต่สำหรับบางครั้งเป็นกรณีที่ไม่ได้มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่มากนักก็อาจมีการรอมชอม ไกล่เกลี่ยกันอยู่บ้าง ซึ่งมีรายละเอียดข้อกำหนดต่างๆของหมู่บ้าน ดังตาราง 3

ตาราง 3 แสดงข้อกำหนดและบทลงโทษของชุมชน

ข้อกำหนด	บทลงโทษ
กฎระเบียบในการใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยเคียนฯ เพื่อทำการเกษตร	
1. กำหนดให้มีกลุ่มผู้ใช้น้ำจำนวน 13 กลุ่ม โดยให้มีหัวหน้ากลุ่มแต่ละกลุ่ม เรียกว่า “หัวหน้าฝ่าย” มีหน้าที่ดูแลกลุ่ม	
2. หากมีการเปิดน้ำแล้วให้หัวหน้าฝ่ายลูกที่ 1 รับน้ำทันที เมื่อได้น้ำทั่วถึงกันทั้งกลุ่มแล้วให้หัวหน้าฝ่ายรีบปิดปากเหมือง	ปรับหัวหน้าฝ่าย 50 บาท
3. หากน้ำไหลมาถึงฝ่ายของกลุ่มใด ให้รีบรับน้ำเข้าเหมืองทันทีไม่ว่าจะเป็นกลางคืนหรือกลางวัน หากน้ำผ่านไปแล้วจะมีสิทธิรับน้ำอีกครั้งต่อเมื่อมีการปล่อยน้ำอีกครั้งหนึ่ง	
4. เมื่อได้รับน้ำในรอบที่ 1 และมีการปล่อยน้ำไปสู่หัวหน้าฝ่ายลูกต่อไปแล้ว หากมีการลักลอบรับน้ำเข้าที่คืนอีกครั้งเป็นรอบที่ 2	ปรับผู้กระทำผิด 200 บาท
5. หากหัวหน้าฝ่ายหรือลูกฝ่ายกระทำผิดแล้วไม่ยอมจ่ายค่าปรับ	คณะกรรมการจะไม่จ่ายน้ำจนกว่าจะเสียค่าปรับ
6. ให้คณะกรรมการจัดการน้ำดูแลฝ่ายจำนวน 12 ลูก และให้ดำเนินการปรับผู้กระทำผิดกฎระเบียบ	

ลักษณะทรัพยากรดิน

เนื่องจากสภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชน ทั้งมีลักษณะของที่ราบลุ่ม เจริงเขา โดยมีภูเขาสูงชันอยู่ทางด้านทิศตะวันออก จึงปรากฏสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่มีพืชพรรณปกคลุมอยู่ที่ยังคงเป็นต้นน้ำลำธารอยู่บนภูเขาสูงและลดหลั่นลงมาจนถึงเชิงเขา มีลำห้วยหลายสายที่อยู่ในร่องเขาสามารถรองรับความชุ่มชื้นในดิน จนเกิดเป็นสายน้ำที่ไหลจากภูเขาสูงลงสู่ที่ราบต่ำให้ผู้คนที่นี่ได้ใช้ประโยชน์ โดยในส่วนใหญ่พื้นที่ราบ ที่ราบลุ่มหรือเนินเขา ที่เป็นลักษณะคล้ายรูปแองกกระทาก็ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินไปตามสภาพของพื้นที่

การใช้ประโยชน์ที่ดินและความเหมาะสม

สภาพของพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 40,000 ไร่ พื้นที่ที่มีความลาดชันบนภูเขาจนถึงเชิงเขามีพืชพรรณปกคลุมประมาณ 33,000 ไร่ ส่วนในพื้นที่ที่เป็นลักษณะคล้ายรูปแองกกระทา ได้ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 2,000 ไร่ และใช้ประโยชน์เป็นที่ทำกินหรือที่ดินทำการเกษตรประมาณ 5,000 ไร่ ซึ่งพื้นที่ทำการเกษตรนี้ส่วนใหญ่แล้วใช้ทำนาข้าว เมื่อหลังเก็บเกี่ยวผลผลิตผลิตแล้ว ที่ดินบางส่วนมีการปลูกพืชตระกูลถั่ว กระเทียม หอมและอื่นๆ เพื่อเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่ให้ว่างเปล่าไร่ประโยชน์

ความเสื่อมโทรม สาเหตุ และผลกระทบ

หากย้อนอดีตไปเมื่อประมาณ 50-60 ปีที่ผ่านมากระแสการพัฒนาที่ผ่านมานุ่งแสวงหาเพียงด้านเศรษฐกิจแบบสุดโต่งเกินไป ในพื้นที่ส่วนที่มีพืชพรรณปกคลุมอยู่ปรากฏว่ามีไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้สัก ประดู่ แดง ตะเคียนทอง มะค่าโมง ฯลฯ ขึ้นปกคลุมอยู่เคยถูกการสัมปทานไม้มาก่อน ประกอบกับลักลอบตัดไม้ การจับจองพื้นที่เพื่อทำเป็นที่ทำกินทั้งจากภายในชุมชนเองหรือจากภายนอกชุมชนเองก็ดี จึงส่งผลให้พื้นที่ส่วนนี้จึงปรากฏสภาพป่าที่กำลังฟื้นฟู พัฒนาขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ส่วนในพื้นที่ที่นำมาทำการเกษตร อาจมีการเสื่อมคุณภาพของดิน ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ และอาจมีสารเคมีตกค้าง เนื่องจากในบางครั้งมีการใช้ปุ๋ยเคมีในพื้นที่เหล่านี้อยู่ ดังคำพูดของพ่ออุ้ยคำย (ผู้อาวุโสในชุมชน) ที่ได้กล่าวร่วมในเวทีสนทนา เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2551 ว่า

...เมื่อก่อนบ้านเราไม่มีปุ๋ยเคมี ดินมันก็ดีปลูกพืชชนิดใดก็เจริญเติบโตให้ได้เก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตลอด เมื่อดินดี ป่าดี ป่าให้น้ำยังดันไม้ใหญ่ๆยังให้น้ำเยอะ แต่ก่อนเป็นบ้านชุ่มเย็นฝนดี น้ำมีอย่างเพียงพอ เมื่อน้ำดีทำนา ปลูกถั่วได้เร็ว ของกินอุดมสมบูรณ์ แต่เดี๋ยวนี้มีปุ๋ยเคมี เป็นหนี้สิน การตัดไม้ในป่า ต้นไม้ใหญ่หายไป ก็ทำให้น้ำน้อยลง ดินก็เสื่อมลง...

แต่ยังมีบางส่วนที่ไม่ใช่ปุ๋ยเคมีโดย นางน้อย อุทธิยะซึ่งได้ให้ข้อมูลว่า “...ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตร ไม่ค่อยได้ใช้สารเคมี ช่วงนี้ชาวบ้านก็ตากจี้วัวไว้ให้น้ำเพื่อรอฝนตกลงมาแล้วค่อยสลายเป็นปุ๋ยในทีนาต่อไป...”

การถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์

ในพื้นที่ทำการเกษตร จำนวน 5,000 ไร่ นี้มีเอกสารสิทธิ์ที่เป็น น.ส. 3 ก. ที่ออกให้โดยกรมที่ดิน รวมจำนวน 4,400 ไร่ เป็นเอกสาร ส.ป.ก. 4-01 ที่ออกให้โดยสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมหรือ ส.ป.ก.และหนังสือแสดงสิทธิทำกิน (สทก.) ที่ออกให้โดยกรมป่าไม้ รวมจำนวน 100 ไร่ โดยมีพื้นที่ทำกินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆเลย รวมจำนวน 500 ไร่ ดังภาพสรุปลักษณะทรัพยากรดิน (ภาพ 10)

ภาพ 10 แสดงลักษณะทรัพยากรดิน

ทรัพยากรน้ำ

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ราบเชิงเขาประกอบด้วยทิศตะวันออกเป็นสันเขาที่แบ่งเขตระหว่างจังหวัดลำปางกับจังหวัดแพร่ที่มีพืชพรรณปกคลุมอยู่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร มีลำห้วยจำนวน 5 ลำห้วยหลัก ได้แก่ ห้วยเกียน ห้วยผาเมว ห้วยแม่คำ ห้วยก้าง และห้วยแม่ลู๋ไหลผ่านหมู่บ้านลงไปสู่พื้นที่เกษตรกรรมก่อนที่จะไหลลงสู่แม่น้ำจาง จึงได้มีโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยเกียนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยกรมชลประทาน สร้างเมื่อปี 2523 ซึ่งมีลักษณะเป็นเขื่อนดิน ความ

สูง 16 เมตร ความยาว 180 เมตร มีอาคารบังคับน้ำและเหมืองลำน้ำที่ดำเนินการ สามารถส่งน้ำให้พื้นที่เพาะปลูกประมาณ 2,500 ไร่ ในหมู่บ้านผาเมวและหมู่บ้านใกล้เคียงในฤดูแล้งและฤดูฝน สามารถกักเก็บน้ำให้ราษฎรได้อุปโภคบริโภคตลอดทั้งปี โดยในวันจันทร์ที่ 5 มกราคม 2524 เวลา 14.10 น. องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินโดยเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง พร้อมด้วยสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอเจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ฯ เสด็จพระราชดำเนินจากลานเฮลิคอปเตอร์ พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ ไปทอดพระเนตรโครงการอ่างเก็บน้ำห้วยเสียนตามพระราชดำริ และทรงเยี่ยมเยือนราษฎร อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ในเวลา 14.50 น. เสด็จพระราชดำเนินถึงบริเวณอ่างเก็บน้ำห้วยเสียน บ้านผาเมว ตำบลห้วยเสื่อ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยมีนายสำราญ พึ่งประสิทธิ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดลำปาง ร้อยเอกสุนทร เรืองเล็ก อธิบดีกรมชลประทานและนายยุทธ กิ่งเกตุ ผู้อำนวยการสำนักชลประทานที่ 2 ลำปาง เจ้าหน้าที่กรมชลประทานและราษฎรจำนวนมากถวายการต้อนรับ ทรงปล่อยพันธุ์ปลาชนิด ปลาไน ปลาชัง และปลาเกล็ดในอ่างเก็บน้ำเพื่อแพร่พันธุ์ปลาเป็นอาหารประเภทโปรตีนสำหรับราษฎรแล้ว ทรงเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรและทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมฯ ให้แพทย์ที่โดยเสด็จพระราชดำเนินตั้งหน่วยตรวจรักษา และจ่ายแจกยาแก่ผู้เจ็บป่วยและทรงได้แสดงออกถึงความพอพระราชหฤทัยที่ได้มีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะพัฒนาให้ท้องถิ่นเจริญ

การจัดการน้ำ ระบบชลประทานและการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

ด้วยน้ำพระทัยขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงมีพระราชดำริให้สร้างอ่างเก็บน้ำห้วยเสียน เมื่อสร้างแล้วเสร็จทำให้ราษฎรสามารถมีน้ำไว้ใช้ทางการเกษตร รวมถึงการมีแหล่งอาหารจากอ่างเก็บน้ำแล้ว ยังสามารถสร้างความชุ่มชื้นในดินทำให้สิ้นป่าได้ฟื้นฟู กลับคืนมาอุดมสมบูรณ์ ให้ชุมชนใช้ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมได้อย่างเพียงพอ ภายหลังที่มีอ่างเก็บน้ำไว้เก็บจากลำห้วยต่างๆแล้ว ได้มีการจัดการระบบชลประทานโดยกรมชลประทานและมีคณะกรรมการจัดการน้ำภายในชุมชน ก็ทำให้มีน้ำไว้ใช้พื้นที่ทำการ เกษตรของราษฎรตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ภายใต้การสร้างกฎระเบียบการใช้น้ำ ที่มีคณะกรรมการกำกับดูแลการใช้น้ำอย่างเป็นธรรมสำหรับทุกฝ่าย แต่อาจประสบปัญหาแหล่งน้ำตื้นเขินจากตะกอนทราย ซึ่งชุมชนได้ร่วมกันดูแลรักษาอ่างเก็บน้ำด้วยการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร(ฝายชะลอความชุ่มชื้น,ฝายเมี้ยว) ตรงลำห้วยต่างๆ บริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ได้แก่ ห้วยเสียน ห้วยผาเมว ห้วยแม่คำ ห้วยก้าง และได้นำระบบประปาภูเขามาใช้ในหมู่บ้าน โดยอาศัยการนำน้ำจากอ่างเก็บน้ำบนห้วยผาเมวผ่านการวางท่อประปามาไปเก็บน้ำไว้ที่แทงค์น้ำบนภูเขา แล้วจึงปล่อยลงมาสู่หมู่บ้านทุกหลังคาเรือนให้ได้ใช้อุปโภค บริโภค โดยทั่วกัน

ความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรม การสูญเสีย และผลกระทบ

ผลพวงจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นทางด้านเศรษฐกิจตามกระแสหลัก ถึงแม้มีแหล่งน้ำอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ แต่ผลผลิตทางการเกษตรที่ได้ไม่ทำให้ชุมชนอยู่ดีมีสุขเท่าไรนัก กลับทำให้ชุมชนมีสภาพทางเศรษฐกิจที่ไม่ดีเอาเสียเลย มิหนำซ้ำยังเป็นหนี้สิน สินค้าทางการเกษตรถูกพ่อค้าคนกลางกดราคา ประกอบกับกระแสการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทุเรียน ทุเรียน การศึกษาที่ผลิตคนมุ่งสู่ภาคเศรษฐกิจของกลุ่มทุนในเมืองใหญ่ สังคมมีปัญหา ยาเสพติดระบาด สังคมอ่อนแอ การขายที่ดินที่มุ่งสู่แรงงานทั้งในและนอกประเทศ การพัฒนาทางภาครัฐยังไม่เข้าใจ ไม่เข้าถึงและยังไม่พัฒนาให้ชุมชนพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

ชุมชนแห่งนี้ยังต้องแสวงหาตัวเงินเพื่อตามกระแสโลกในยุคโลกาภิวัตน์ เพื่อใช้ในจับจ่ายตามวัตถุนิยม การส่งเสริมบุตรหลานให้มีการศึกษาที่สูงขึ้น จึงต้องมีการตัดไม้ในป่าขายให้แก่คนข้างนอก หรือการบุกรุกที่ดินของรัฐเพื่อทำมาหาจ่ายกับค่าใช้จ่ายที่เป็นเงาตามตัวเสมอมา เมื่อทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ที่เชื่อมโยง สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบถูกกระทำทำให้เสียสมดุลลงไปในช่วงหนึ่ง จนในปี 2548 ได้เกิดพายุพญาช้างสาร หรือ พายุคอมเรย์ ที่มีฝนตกจำนวนหลายวันในท้องที่ทางภาคเหนือ มีปริมาณน้ำฝนมาก พื้นที่รับน้ำจากป่าสู่อ่างเก็บน้ำไม่สามารถรองรับน้ำฝนได้ทั้งหมด จนเกิดอุทกภัยขึ้นในชุมชนแห่งนี้ ทำให้พื้นที่ทางการเกษตร สัตว์เลี้ยงและสิ่งก่อสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐานของชุมชนเสียหายถูกทำลายลงไป (ดังปรากฏตามภาพ 11)

ภาพ 11 อุทกภัยที่บ้านผาแมวเมื่อปี พ.ศ. 2548

การอนุรักษ์และการฟื้นฟูแหล่งน้ำ

จากเหตุการณ์อุทกภัย จำนวน 2 ครั้ง เมื่อปี พ.ศ. 2548 ทั้งนี้สาเหตุเนื่องจากการลักลอบตัดไม้บริเวณต้นน้ำ ทั้งจากคนภายในและภายนอกชุมชน รวมถึงการเกิดไฟป่า ทำให้ผืนป่ามีสภาพเสื่อมโทรมลง รวมถึงปริมาณน้ำฝนที่มีมากเกินไปในระหว่างที่พายุคอมเรย์เข้ามา โดยปลายปีเดียวกันแกนนำของชุมชนออกมาร่วมปรึกษาหารือ เพื่อค้นหาสาเหตุ แนวทางการแก้ไขการป้องกันแหล่งน้ำต้นน้ำเงินและการป้องกันมิให้เหตุการณ์มันเกิดขึ้นซ้ำรอยเดิมอีก จึงได้ชักชวนชาวบ้านรวมตัวกันสร้างฝายต้นน้ำลำธารหรือฝายคักตะกอนหรือฝายชะลอความชุ่มชื้น หรือ ฝายแม้ว บริเวณลำห้วยต่างๆ บริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำ ชาวบ้านจึงเริ่มได้เรียนรู้การทำฝายชะลอความชุ่มชื้นขึ้นภายในชุมชนเอง โดยชาวบ้านได้เรียนรู้จากการสร้างกันเองที่ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านและผสมผสานองค์ความรู้จากภายนอกโดยชุมชนได้สร้างกันเองและรับการสนับสนุน ส่งเสริมจากภาครัฐ องค์การพัฒนาเอกชน องค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ นิติตจากคณะอักษรศาสตร์และคณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในนามค่ายต้นกล้าในช่วง 12 - 21 ตุลาคม 2550 ภาคเอกชน โดย SCG หรือ บริษัทปูนซีเมนต์ไทยจำกัด (ลำปาง) นักเรียน นักศึกษาในท้องที่จังหวัดลำปางในโครงการ 1 วัน 1,000 ฝายซึ่งร่วมถวายให้แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวันที่ 1 ธันวาคม 2550 ในเวทีสร้างความรู้ความเข้าใจของชาวบ้านในช่วงแรกของงานวิจัย เมื่อวันที่ 20 ตุลาคม 2550 นายพัฒนา ต๊ะจันทร์ ได้มีคำกล่าวต่อเวทีร่วมสนทนาว่า

...ผมเกิดในหมู่บ้านนี้อยากให้เห็นหมู่บ้านของผมพัฒนา ซึ่งผมได้เคยไปดูงานหลายๆแห่งทั่วประเทศแล้ว โดยเฉพาะศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เห็นหลักการพัฒนาป่า โดยใช้ทรัพยากรน้ำของในหลวงแล้ว นึกถึงบ้านผาแม้วที่ในหลวงเคยเสด็จเมื่อปี พ.ศ. 2524 ที่อ่างเก็บน้ำห้วยเคียนฯ ในบริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำขึ้นไปยังมีป่าอยู่ ซึ่งที่ผ่านมามีการลักลอบตัดไม้อยู่บ่อยๆแต่หลังจากเกิดน้ำท่วมเมื่อปี 2548 แล้วหมู่บ้านนี้ได้มีกฎกติกาที่สร้างขึ้นเองมีบทลงโทษกันเอง บ้านนี้จึงไม่มีการทำไม้เหมือนเมื่อก่อน...

สำหรับการพัฒนาป่าแล้วชุมชนยังวัฒนธรรม ความเชื่อและศรัทธาต่อในหลวงผู้ทรงแนะแนวทางหรือมีพระราชดำริในด้านต่างๆไม่ว่าในเรื่องดิน น้ำ ป่า ให้แก่พสกนิกรชาวไทย โดยหากสรุปจำนวนฝายตั้งแต่ปี 2548 จวบจนถึงปัจจุบัน ชุมชนแห่งนี้สามารถสร้างฝายต้นน้ำลำธารทั้งหมดจำนวน 1,515 ฝาย ทำให้หมู่บ้านนี้ได้รับรางวัลชมเชยของระดับประเทศในการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริเพื่อเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม พ.ศ. 2550 จาก ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล ตลอดจนการสร้าง

ฝายและสระน้ำเพื่อเป็นแก้มลิงระหว่างทางจากอ่างเก็บน้ำห้วยเคียน – น้ำแม่จาง โดยสร้างฝายเก็บน้ำและสามารถทน้ำไว้ใช้ได้ถึง 42 ลูก จำแนกได้เป็นฝายภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 38 ลูก และฝายคอนกรีตจำนวน 4 ลูก ขณะเดียวกันได้ดำเนินการขุดสระน้ำเพื่อทำเป็นแก้มลิงอีกจำนวน 3 ลูก เพื่อให้ได้ใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าต่อไป สรุปลักษณะทรัพยากรน้ำดังภาพ 12

ภาพ 12 แสดงลักษณะทรัพยากรน้ำ

ลักษณะทรัพยากรป่าไม้และป่าชุมชน

พื้นที่ป่าที่ชุมชนได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่รวมถึงการจัดการและไม่มีการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม มีพื้นที่ประมาณ 33,000 ไร่ ส่วนใหญ่อยู่บริเวณเหนืออ่างเก็บน้ำห้วยเคียนมีพรรณพืชปกคลุมอยู่พื้นที่เป็นภูเขาสูงจนถึงแนวเขตสันเขาที่เป็นเส้นแบ่งเขตของจังหวัดลำปางกับจังหวัดแพร่

ลักษณะของทรัพยากรในป่า

โดยตามลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างชนิดดิน หิน ความลาดชัน ความสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลาง ไฟป่า และปริมาณน้ำฝนแล้ว ในพื้นที่เนินเขาที่มีลักษณะดินเป็นดินกรวด ดินลูกรัง จะปรากฏเป็นสังคมป่าผลัดใบ (Deciduous forest) ได้แก่ป่าเต็งรัง (Deciduous

dipterocarp forest) มีพันธุ์ไม้และของป่าหลากหลายชนิด เช่น เต็ง รัง ยางพลวง ตะคร้อ ติ้ว มะขามป้อม แคนหางค่าง กระต้อมหมู ผักหวานป่า ยอป่า ยอเถื่อน แสลงใจ หว้า กระบก กลอย ฯลฯ สำหรับพื้นที่ที่มีดินค่อนข้างสมบูรณ์ จะปรากฏสภาพของป่าผสมผลัดใบหรือป่าเบญจพรรณที่มีสัก เกิดขึ้น (Mixed deciduous forest with teak) มีพันธุ์ไม้ปกคลุมอยู่หลายชนิด อาทิ สัก ประดู่ แดง มะค่าโมง ขี้ยาย เก็ดคำ เก็ดแดง พฤษภ สมอไทย สมอพิเภก ไม้ป่า ไม้ซาง ไม้รวก มะกอกป่า ฯลฯ แต่สำหรับในพื้นที่ใกล้กับลำห้วยมีความชื้นสูงมีป่าดงดิบแล้ง (Dry evergreen forest) มีพันธุ์ไม้ประกอบด้วย ตะเคียนทอง ยางนา มะไฟ คอแลน หวาย กัดลิ้น สมพง กระบก พลอง ผักกูด ผักหนาม เป็นต้น และมีป่าสนเขา (Tropical pine forest) อยู่บริเวณสันเขา(สันปันน้ำ)ที่เป็นรอยต่อกับจังหวัดแพร่ ซึ่งมีไม้สนสองใบขึ้นอยู่กระจายผสมกับไม้เต็ง รัง เป็นต้น สิ่งที่สำคัญที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนในรูปของของป่าต่างๆ เช่น เห็ดป่าชนิดต่างๆ เช่น เห็ดโคน เห็ดหล่ม เห็ดลม เห็ดเผาะ (เห็ดถอบ) เห็ดมัน เห็ดหูหนู เห็ดไข่ห่าน - ไข่เหือง (เห็ดระโงก) เห็ดข่มคำ เห็ดถ่านไฟ ฯลฯ พืชผักป่า เช่น ผักหวาน ผักสาบ ผักตูด(พฤษภ) ดอกต้าง ดอกอาว ผักนางจมน พ้อคำตีเมีย ปุ่มเป็ง ผักกูด ผักหนาม นางลาว นางแลว ฯลฯ ผลไม้ป่า เช่น มะไฟ คอแลน มะกอก กระท้อน มะมัน (กระบก) มะปิ่น (มะตุม) สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม โดยมีสภาพป่าในภาพรวม ดังภาพ 13

ภาพ 13 สภาพป่าโดยรวม

การจัดการป่าและการใช้ประโยชน์ (รัฐ เอกชน ชุมชน)

ภายหลังปี 2548 ชุมชนได้มีการจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชนร่วมกับรัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน โดยชุมชนมีส่วนร่วม ได้มีการเรียนรู้และการจัดการตามแนวพระราชดำริโดยการฟื้นฟูป่าแบบการปลูกโดยไม่ต้องปลูก เพียงป้องกันพื้นที่ป่าไม่ให้มีการบุกรุกและปล่อยให้ป่าได้มีการฟื้นฟูสภาพในตัวของมันเอง โดยได้แบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 2 โซน โดยโซนแรกเป็นป่าอนุรักษ์ไว้เป็นต้นน้ำลำธาร และโซนที่สองเป็นป่าใช้สอย โดยได้มีการปลูกป่าสามอย่างประโยชน์สี่อย่างเพื่อนำไม้มาใช้สอยโดยไม่รบกวนธรรมชาติจนเกินไป จัดพื้นที่ทำกินเพื่อทำประโยชน์อย่างเหมาะสมและพอเพียง การปลูกป่าทดแทนในบริเวณป่าเสื่อมโทรม การบวชป่าที่นำศาสนา วัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิตของผู้คนเข้ามาป้องรักษาป่า การสร้างแนวกันไฟในพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอย (ป่าชุมชน) นอกจากนี้ได้มีการสร้างฝายต้นน้ำลำธารในพื้นที่ป่า ซึ่งนอกจากสร้างความชุ่มชื้นให้ป่าแล้วยังเป็นการสร้างแนวกันไฟที่ใช้ กลยุทธ์ใช้ทรัพยากรน้ำเข้ามาช่วยเป็นแนวกันไฟในระยะยาว หรือที่เรียกว่าป่าเปียกตามแนวพระราชดำริ การดับไฟป่า การสร้างแนวกันไฟในฤดูแล้งเพื่อป้องกันไฟป่า การสร้างเรือนเพาะชำกล้าไม้เองเพื่อเพาะชำแล้วนำไปปลูกในป่า รวมถึงการสร้างหลักเกณฑ์ กฎ กติกาในบริหารจัดการป่าที่กำหนดขึ้นโดยชุมชน คณะกรรมการป่าชุมชน เคยจับกุมคนจากภายนอกชุมชนทั้งหมดบ้านที่ใกล้เคียงและจากจังหวัดแพร่ที่ได้ข้ามสันเขาเข้ามาเพื่อลักลอบตัดไม้ โดยได้ยึดของกลางไว้และมีการปรับเป็นตัวเงิน ซึ่งมีการจ่ายค่าตา (สินบนนำจับ) ให้แก่ผู้ที่แจ้งการตัดไม้ให้แก่คณะกรรมการป่าชุมชน ตลอดจนมีการจัดให้มีเวรยามเฝ้าระวังในตอนกลางคืนเพื่อตรวจตราการนำไม้ออกจากป่าของชุมชน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการรักษา คงไว้ซึ่งสิ่งที่เขาได้ใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรง เช่น เห็ดป่าชนิดต่างๆ หน่อไม้ ไช้ผดแดง ผักหวานป่า ฯลฯ และการได้รับการสนับสนุนสร้างศาลาป่าชุมชนจากองค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือในปี 2550 แต่ก็ยังประสบปัญหาจากนายทุนที่ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินตั้งแต่ในอดีตกว่า 10 ปีที่ผ่านมา โดยได้กว้านซื้อที่ดินเป็นเนื้อที่กว่า 1,000 ไร่ ปัจจุบันกำลังต่อรองกันระหว่างชาวบ้านกับนายทุนในเรื่องนี้อยู่สรุปข้อมูลในด้านป่าของชุมชน ดังปรากฏในภาพ 14 และภาคผนวก ค

ภาพ 14 แสดงลักษณะทรัพยากรป่าไม้

สภาพทางเศรษฐกิจของชุมชน

เนื่องจากชุมชนแห่งนี้ส่วนใหญ่มีการศึกษาไม่สูงนักซึ่งคล้ายกับพื้นที่ชนบทที่อื่นมีการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-7 ตามระบบการศึกษาในสมัยก่อนที่ประเทศยังไม่ได้ขยายและพัฒนาเรื่องการศึกษาสู่ภาคชนบท ดังนั้น จึงมีอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำนาข้าว การปลูกพืชผักไว้บริโภคเอง ตามไร่บ้านและในสวน/ไร่ การปลูกถั่วลิสง ข้าวโพด เพื่อจำหน่ายภายหลังจากเก็บเกี่ยวข้าว การเลี้ยงสัตว์ (วัว) ซึ่งเสมือนการเก็บเงินไว้ในรูปสัตว์เลี้ยงเพื่อจำหน่ายเมื่อยามจำเป็น เช่น การส่งเสียการศึกษาของบุตร หลาน เป็นต้น การออกไปรับจ้างจากข้างนอกชุมชนเป็นบางครั้ง ในกรณีที่ชุมชนไม่สามารถผลิตสินค้าได้ ก็มีการแลกเปลี่ยนค้าขายจับจ่ายใช้สอยในตลาดร้านค้าภายในชุมชนที่รับซื้อมาจากตัวเมืองลำปาง รวมทั้งการสนับสนุนจากภาครัฐในการส่งเสริมอาชีพ เช่น กลุ่มจักรสาน กลุ่มทำไม้กวาด กลุ่มอาชีพเสริมทำดอกไม้ประดิษฐ์จากดินญี่ปุ่น กลุ่มเย็บผ้าลายตีนจกและกลุ่มรับจ้างทั่วไปทั้งในจังหวัดลำปาง กรุงเทพฯ เชียงใหม่ นิคมอุตสาหกรรมจังหวัดลำพูน เป็นต้น โดยเฉพาะการไปรับจ้างที่การไฟฟ้าฝ่ายผลิตของกลุ่มวัยรุ่นและวัยแรงงาน สำหรับในช่วงวันหยุดจะได้รับค่าจ้างในอัตราที่ค่อนข้างสูง เป็นต้น ที่สำคัญตลอดทั้งปีมีการเก็บของป่านำมาบริโภคและจำหน่ายตามฤดูกาล บางคนก็เก็บหาของป่ามาขายเป็นหลักก็สามารถใช้เป็นค่าใช้จ่ายค่าการศึกษาของบุตรหลานได้ โดยเฉพาะในฤดูฝนมีของป่าในรูปเห็ดป่า หน่อไม้ พืชผักป่ามากมายหลายชนิด เช่น เห็ดหล่ม เห็ดไข่ห่าน - ไข่เห็ดือง เห็ดแดง เห็ดดำน เห็ดปุมหมู เห็ดถ่านไฟ

หน่อไม้ ผักไข่เหา ผักกูด ผักหนาม ฯลฯ แต่ในวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่แล้ว เมื่อชาวบ้านกลับจาก เรือกสวนไร่นาก็เก็บหาของป่ามาประกอบอาหารในตอนเย็นและตอนเช้าวันต่อไป ถ้าหากนำระบบ เฉพาะรายได้ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจหรือผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (GDP) มาเป็นตัวชี้วัดในที่ ชุมชนแห่งนี้แล้ว คงไม่ถูกต้องและครบถ้วนทั้งหมด เนื่องจากในข้อเท็จจริงแล้ว ชาวบ้านสามารถ ดำรงชีพโดยไม่ต้องใช้เงินรายได้มาเป็นปัจจัยหลัก ก็สามารถอยู่ได้อย่างมีอยู่มีกินและมีความสุข เพราะลักษณะของการกินอยู่ไม่ได้ทำให้เสียรายจ่ายแต่อย่างใด ซึ่งมีการใช้ชีวิตชีวิตสอดคล้องแบบ พอเพียง

4.3 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ตามแนวคิดภูมิสังคมที่ประกอบด้วยลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์มีทรัพยากร ของชุมชนที่มีดิน น้ำ ป่า และปัจจัยแวดล้อมต่างๆที่เกี่ยวข้องผสมผสานกับลักษณะภูมิประเทศทาง สังคมศาสตร์อันประกอบด้วยวิถีชีวิตของชุมชน ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์ การต่อสู้ การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะเศรษฐกิจสังคม จิตใจ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ตำนาน ภูมิปัญญา การเมืองการปกครอง นิทาน และอื่นๆ ของชาวบ้าน โดยมีนางน้อย อุทธิยะ (ตัวแทนกลุ่มแม่บ้าน) ได้ร่วมให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตในการอยู่ร่วมกับป่า ลักษณะการใช้ ประโยชน์จากป่า รวมถึงรูปแบบ พฤติกรรมและวิธีการการใช้ประโยชน์จากป่า ในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2551 ว่า

...คนบ้านเราถ้าใครขยันไม่ต้องซื้อกินหรือ หอเข้าไปในป่าก็ได้ของกินแล้ว หรือเวลาไปไร่ ไปสวน พอตอนเย็นหากลับบ้านก็ได้ของป่าติดมือมาเป็นอาหาร เย็น หากได้ของป่ามาก เหลือจากที่กินก็นำไปขาย มีบางคนได้หากิน หาขายกับ ของป่านี้ทั้งปี ฤดูนี้เป็นช่วงที่ไข่มดแดงมีมากและเหมาะสมต่อการเก็บไข่มด แดงในป่าพอดีถ้าออกจากบ้านประมาณ เก้าโมงเช้าเข้าป่าไปเก็บไข่มดแดง เมื่อ ออกจากป่ามาก็ประมาณบ่ายสามโมงซึ่งจะได้ไข่มดแดงประมาณ 3 กิโลกรัมต่อ คน ถ้านำไปขายก็ได้ราคา กิโลกรัมละ 100 บาท ถ้าหากในช่วงเก็บแมงมันราคา สูงถึง 300 บาทต่อกิโลกรัม เนื่องจากหาขายคนที่ไปเก็บเขาจะมีวิธีการเก็บหา แมงมัน ถ้าเขาเจอรังแมงมันแต่ยังไม่ถึงเวลาที่จะเก็บก็จะทำสัญลักษณ์ไว้ใน บริเวณใกล้ๆเพื่อวันต่อไปจะได้มาเก็บ โดยสัญลักษณ์ที่ทำให้คนอื่นก็จะไม่รู้ ซึ่ง ธรรมชาติของแมงมันจะมีเพียงแค่ 1-2 วันเท่านั้นที่เราสามารถเก็บได้ คนที่เขา เก็บเป็นเขาจะรู้ว่าวันไหนควรจะไปเก็บ เมื่อก่อนของกินจากป่าบ้านเรามีเยอะ

ยกตัวอย่างเช่น ปุ่มเป็งตั้งหม้อไฟรอไว้เลย เดินเข้าป่าไปใช้เวลาไม่นาน พอากลับมาบ้านก็นำปุ่มเป็งใส่หม้อแกงน้ำร้อนทันทีพอดี กินได้เลย แต่เดี๋ยวนี้มันลดลง เพราะมีบ้านอื่นหลายหมู่บ้านมาช่วยหากิน หาขาย โดยเฉพาะปุ่มเป็งเท่านั้น ยังมีทั้งหน่อไม้ อึ่ง เห็ดป่าหลากหลายชนิด กล้วยไม้ มาเอาเป็นถาวรบรรทุก ยิ่งร้ายกว่านั้น ก็คือการเก็บไข่มดแดง ได้มีการใช้ใบก้อน (ยาฉีดพ่นยุง แมลงสาบ) มาพ่นให้แม่มันตาย ที่คนบ้านเราไม่เคยทำอย่างนี้กันเลย ถ้าปล่อยให้คนบ้านอื่นยังทำแบบนี้สักวันมดแดงมันต้องหมดไปแน่นอน ความจริงแล้วก็อยากจะทำอะไรดีกับป่าบ้านเรา คนบ้านเรา คนบ้านอื่น ที่จะควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าให้ได้...

ในเวทีสนทนาได้มีการกล่าวถึงเรื่องของ อึ่ง เห็ดป่า และของป่า ก็มีการถกเถียงแลกเปลี่ยนกันเกี่ยวกับเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน และรูปแบบ วัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์ที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับนายชวลิต พิชญไทย ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องของอึ่งว่า “...ประมาณช่วงปี 2547 ในช่วงที่อึ่งออกมาและกำลังออกไข่ ได้มีลูกเห็บตกลงมาเป็นจำนวนมาก เป็นสาเหตุทำให้อึ่งตาย ในปัจจุบันอึ่งจึงมีปริมาณลดจำนวนลง การเก็บหายากขึ้น...” ในส่วนของนายพัฒนา ต๊ะจันทร์ ร่วมมีความเห็นเพิ่มเติมว่า “...ปรากฏการณ์ของลูกเห็บก็เป็นสาเหตุหนึ่ง แต่พวกเราไปล่ามันตอนช่วงผสมพันธุ์ และในช่วงกำลังไข่ ยิ่งตัวเมียที่มีไข่ยังมีราคาสูง มีการล่าทั้งบ้านเราและบ้านอื่นๆ มันจึงมีจำนวนลดลงไป จนผู้เฒ่าผู้แก่บอกว่าแต่ก่อนแค่เอามากิน แต่เดี๋ยวนี้เน้นขาย...”

สำหรับนายจรัล อินน้อย อดีตผู้ใหญ่บ้าน ได้ร่วมให้ข้อมูลต่อเวทีสนทนาในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่า ที่ยังแฝงด้วยคำคมของคนในสมัยก่อนที่มีการพึ่งพิงป่า และมีวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อป่า แต่มีปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ของการละเลยต่อคำโบราณ ที่ให้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสมดุล ดังนี้

...ของป่าเหล่านี้ มีบางส่วนสูญเสียไปกับการเลี้ยงสัตว์ เช่นการเลี้ยงวัวในป่า เมื่อคนเลี้ยงวัวเจอรังไข่มดแดงก็จะหาใบไม้แห้งมาจุดไฟ จึงเกิดไฟไหม้ป่าขึ้นหรือบางครั้งมีการโค่นต้นไม้ให้วัวกิน เสมือนกับการฆ่าช้างเอางา การกระทำอย่างนี้เป็นการทำลายทรัพยากรป่าไม้ดีๆ นี้เอง คนโบราณบ้านเราสมัยก่อนยังบอกไว้ว่า ห้ามกินตับกา ตาอัน สันตีนผี (บั้ง) นั่นคือกุศโลบายของคนโบราณที่พยายามอนุรักษ์ของหายากนั่นเอง แต่ปัจจุบันคนรุ่นหลังก็ไม่ได้ใส่ใจในเรื่องนี้เท่าใดนัก ในความเป็นจริงแล้วชีวิตของคนในบ้านเรา ผูกพันกับดิน น้ำ

ป่า มาตั้งแต่เกิดถึงตาย เช่น ตอนเกิดต้องหาไม้มาค้ำให้แม่อาบเพื่อไม่ให้มดลูก
 เข้าอยู่ ต่อมาก็ใช้ของป่าเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค จนถึงตอน
 ตายก็ยังคงใช้ไม้เผาร่างกาย...

ผลจากการดำเนินการตามกิจกรรม โดยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มในการจัดเวที
 ในกระบวนการงานวิจัย พบว่า ชาวบ้านได้เห็นประโยชน์จากป่าชุมชนทางตรงมาก่อนทางอ้อม โดย
 การใช้ประโยชน์ทางตรงสามารถจำแนกได้เป็น

1. ไม้ค้ำ จำนวน 29 ชนิด เช่น ไม้ค้ำโคน ไม้ค้ำหล่ม ไม้ค้ำลม ไม้ค้ำเผา (ไม้ค้ำถอบ)
 ไม้ค้ำมัน ไม้ค้ำหนูหนู ไม้ค้ำไข่มุก- ไม้ค้ำเหลือง (ไม้ค้ำระงอก) ไม้ค้ำส้มคำ ไม้ค้ำถ่านไฟ ฯลฯ
2. พืชผักป่า จำนวน 25 ชนิด เช่น ผักหวาน ผักสาบ ผักตุ๋น ดอกต่าง ดอกอว ผัก
 นางจม พ้อคำตีเมีย บุ่มเป็ง ผักกูด ผักหนาม นางลาว นางแลว ฯลฯ
3. ผลไม้ป่า จำนวน 37 ชนิด เช่น มะไฟ คอแลน มะกอก กระท้อน มะขาม
 (กระบก) มะปิ่น (มะตูม) สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม มะเฒ่า นมแมว นมวัว มะห่า น้ำนอง
 มะม่วงป่า มะเคื่อ ฯลฯ
4. พืชสมุนไพร จำนวน 47 ชนิด เช่น เปล้าหลวง เปล้าน้อย จะค่าน เปี้ยลูกพ่อน ฮ่อ
 สะปายควาย รวงเย็นเครือ โด่ไม่รู้ล้ม แหนเครือ มะเขือแจ้เครือ หญ้าหางค่าง มะขามเครือ ฯลฯ
5. สัตว์ป่า จำนวน 114 ชนิด โดยแบ่งแยกเป็นจำพวก แมง แมลงจำนวน 27 ชนิด
 เช่น มดแดง แมงมัน จิ้งหรีด (จิ้งกู่) ผีง มี้ม ค่อ หนอนรดควน จักจั่น (ด้วง/เงาะจักจั่น) ปลวก ค้างคาว
 มะเนียง แมลงทับ ค้างคาว ก้างคาวหน่อไม้ ฯลฯ โดยมีสัตว์ปีกจำนวน 36 ชนิด เช่น นกเอี้ยง นกเค้า
 นกกางเขน นกกระปูด นกหงอน นกกระโตก นกเขา นกขมิ้น นกกวัก นกกระรางหัวขวาน (นกบะ
 แห้) ไก่ป่า นกคุ้ม นกนางแอ่น ฯลฯ สำหรับสัตว์บกจำนวน 32 ชนิด เช่น กระรอกบิน (บ้าง) กระแต
 (ไหนด) อีเห็น ลิงลม พังพอน หมูป่า ลิ่น (นึ่ง) อ้น ตุ่น แลน (ตะกวด) เก้ง (ฟาน) หมาใน หมาจิ้งจอก
 เม่น เลียงผา ลิงวอก หมูหมา หมูควาย เสือโคร่ง ฯลฯ และสัตว์น้ำมีจำนวน 19 ชนิด เช่น กบป่า อึ่ง
 อ่าง ปู กบจุก ปูทิมดอก ปลาจาด ปลาคุยกอบ ปลาจั่ว ฯลฯ ซึ่งหากนำเทคนิคการทำแผนที่ด้วยการ
 ใช้ฤดูกาลมาวิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากป่าในรูปของไม้ค้ำ พืชผักป่า และ ผลไม้ป่า โดยเป็น
 ลักษณะการใช้ประโยชน์สามารถสังเกตเห็นได้อย่างชัดเจนในแต่ละฤดูกาล โดยข้อมูลที่ได้เป็น
 ข้อมูลเชิงปริมาณสามารถนำมาเรียบเรียง สรุปแสดงเป็นค่าสถิติอย่างง่าย โดยทำเป็นคำร้อยละ ดังมี
 รายละเอียดปรากฏในตาราง 4 และมีรายละเอียดในรูปของปฏิทินการเก็บหาไม้ค้ำ พืชผักป่า ผลไม้
 ป่าและข้อมูลในภาคผนวก ง (ตาราง 8 – ตาราง 11) โดยมีรูปภาพในภาคผนวก จ

ตาราง 4 เปรียบเทียบการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนในแต่ละฤดูกาล

ประเภท	จำนวนที่ใช้ประโยชน์ ในรอบปี (ชนิด)	ฤดูกาล		
		ฤดูร้อน (มี.ค.-พ.ค.) (ร้อยละ)	ฤดูฝน (มิ.ย.-ต.ค.) (ร้อยละ)	ฤดูหนาว (พ.ย.-ก.พ.) (ร้อยละ)
1. เห็ดป่า	29	27 (93.10)	25 (86.20)	8 (27.58)
2. พืชผักป่า	25	22 (88.00)	7 (28.00)	15 (60.00)
3. ผลไม้ป่า	37	17 (45.94)	26 (70.27)	15 (40.54)

โดยหากจะเปรียบเทียบความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ระหว่าง เห็ดป่า พืชผักป่า และผลไม้ป่าที่ได้ใช้ประโยชน์ในแต่ละฤดูกาลแล้ว ในฤดูร้อนมีเห็ดป่ามากที่สุด รองลงมาเป็น พืชผักป่า และผลไม้ป่า โดยคิดเป็นร้อยละ 93.10 88.00 และ 45.94 ตามลำดับ ส่วนในฤดูฝน มีเห็ดป่ามากที่สุดเช่นกัน รองลงมาเป็นผลไม้ป่า และพืชผักป่า โดยคิดเป็นร้อยละ 86.20 70.27 และ 28.00 ตามลำดับ สำหรับในฤดูหนาวมีพืชผักป่ามากที่สุด รองลงมาเป็นผลไม้ป่าและเห็ดป่า โดยคิดเป็นร้อยละ 60.00 40.54 และ 27.58 ตามลำดับ

นอกจากนี้ ยังพบว่าการใช้ประโยชน์ทางตรงจากป่าชุมชน ได้แก่ การใช้เนื้อไม้ เพื่อสร้างบ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เครื่องเรือน ที่อยู่อาศัย การใช้ไม้ฟืน ถ่าน เส้นใย (เถาวัลย์) สารกำจัดแมลง เป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ และสร้างอาชีพขายของป่า เป็นต้น

สำหรับการจัดเวทีสนทนาในการระดมการวิจัยผลการศึกษายัง ได้ค้นพบลักษณะการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน โดยทาง อ้อม ได้แก่

1. ใช้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร
2. ใช้เป็นแหล่งป้องกันบรรเทาภัยพิบัติทางธรรมชาติ
3. ใช้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและท่องเที่ยวของชุมชน
4. ใช้เป็นแหล่งรวมทรัพยากร ดิน น้ำ อากาศ และสัตว์ป่าให้มีความสมดุล
5. ใช้เป็นแหล่งรวมจิตใจของชุมชนในมิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ

4.4 การจัดการป่าชุมชน

จากการได้รับประโยชน์จากป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมนั้น ส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้ลุกขึ้นมาจัดการชุมชน ด้วยเหตุผลและเงื่อนไขหลายประการ ที่ชุมชนเกิดการสร้างความเป็นเจ้าของทรัพยากรรวมทั้งการสร้างจิตสำนึก เพื่อจัดการทรัพยากรของชุมชนอย่างมีเอกลักษณ์ โดยการร่วมสะท้อนแนวคิดของการมีส่วนร่วมในเวทีเพื่อการจัดการป่าของนายวิเชียร กันแก้ว (ประธานคณะกรรมการป่าชุมชน) ได้กล่าวถึงสถานการณ์การตัดไม้ในอดีตที่ผ่านมาว่า

...สมัยก่อนเคยตัดไม้ออกจากป่าเพื่อส่งคนนอกชุมชน เนื่องจากตอนนั้นมีความจำเป็นต้องใช้เงิน ต้องส่งลูกเรียน แต่ในภายหลังได้มีหน่วยงานภาครัฐพาไปศึกษาดูงานต่างๆ ทั่วประเทศ ลูกๆ ก็เรียนจบมีงานทำแล้ว จึงได้หันมาพัฒนาหมู่บ้านและได้เปลี่ยนแนวคิดหันมาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น...

อีกทั้งยังพูดถึงการจัดการป่าของหมู่บ้านที่มีการเปลี่ยนแปลงไปว่า

...ในปี พ.ศ. 2549 บ้านนี้ได้มีมติ ที่สร้างกันขึ้นโดยชุมชนเอง โดยมีการหยุดเอาหน่อไม้ออกจากป่าเพื่อปล่อยให้หน่อไม้โต เป็นไม้ไผ่ เพื่อใช้ประโยชน์จากลำไม้ไผ่ โดยชาวบ้านให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี รวมถึงก่อนหน้านี้ ได้รวมตัวกันไปจับคนจังหวัดแพร่ที่ได้เข้ามาลักลอบตัดไม้ในเขตป่าของหมู่บ้านนี้ มีการยึดของกลางพร้อมเผาทำลาย ตลอดจนได้มีการจับกุมชาวบ้านอื่นที่เข้ามาลักลอบตัดไม้พร้อมได้มีการปรับสินไหมตามบทกำหนดโทษที่ชุมชนกำหนดไว้...

โดยนายพัฒนา ต๊ะจันทร์ ตัวแทนชาวบ้าน(คณะกรรมการป่าชุมชน)ได้ร่วมแสดงข้อคิดเห็นในเวทีสนทนา ครั้งนี้ต่อบรรยากาศงานวิจัยของหมู่บ้านตนเอง ในเรื่องของการจัดการป่าชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ว่า

...แต่ก่อนบ้านผาแมวมมีป่าอุดมสมบูรณ์ แม้ฝนไม่ตกก็มีน้ำทำนา ซึ่งตอนนั้นยังใช้ควายไถนาอยู่ แต่ป่าถูกทำลายลงไปในช่วงหนึ่ง สมัยช่วงสัมปทานป่าที่เพิ่งยกเลิกไปเมื่อปี พ.ศ. 2501-2502 และอีกช่วงหนึ่งคือ 16-17 ปีที่ผ่านมา ในการสร้างถนนเข้าไปในหมู่บ้าน พวกนายทุนได้นำไม้ออกมาเป็นจำนวนมาก เมื่อปี พ.ศ. 2548 ที่ผ่านมาก่อเหตุกักขังที่หมู่บ้าน จำนวน 2 ครั้ง จนแกนนำต้องพาชาวบ้านลุกขึ้นมาทำฝายต้นน้ำลำธาร ป้องกันไฟป่า ตอนนี้ป้องกันไฟป่าได้ 2 ปีแล้ว มีเห็ดแดง เห็ดไข่ห่าน-ไข่เหือง เห็ดโคน จากเดิมไม่ค่อยมีก็มีเยอะขึ้น หาเก็บได้ระยะเวลานานขึ้น...

สำหรับนายจรูญ อิน้อย อดีตผู้ใหญ่บ้านที่อยู่ในเหตุการณ์การป้องกันรักษาป่าของหมู่บ้านเมื่อหลายปีก่อน โดยได้ร่วมเสนอการทบทวนการจัดการป่าในอดีต ซึ่งมีบางตอน ดังนี้ ...ในตอนนั้น ประมาณปี 2524 ชาวบ้านไม่รู้จะทำอาชีพอะไรกันดีและไม่มีอาชีพอะไรให้ทำเพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว ก็คงเห็นทรัพยากรที่ใกล้ตัวคือต้นไม้ ได้มีการตัดไม้ เลื่อยไม้ขายก่อน โดยมีวิธีการที่ใช้การกานไม้ให้ตายก่อน ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการชักลาก และนำเคลื่อนที่ เมื่อตัดแล้วก็นำลงน้ำแม่จางแล้วนำไปขายที่บ้านคอนไฟ แต่ในพอในระยะหลัง เมื่อปี 2526 ได้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำแม่จางจึงไม่ได้นำไม้ลงน้ำแต่ปรับเปลี่ยนเป็นการใช้รถยนต์ และรถล้อเข็นแทน ในการตัดไม้ในภายหลังมีมากขึ้นทั้งบ้านเราและบ้านอื่น ไม้มันก็หมดป่า จึงเริ่มการหยุดการทำไม้ ห้ามการตัดไม้ แต่ก็ไม่จริงจังนักในตอนแรกเริ่มนั้นได้เน้นที่การทำไร่เลื่อนลอยก่อน แต่มีการลักลอบตัดไม้จากบ้านอื่นๆอยู่บ่อย จนคณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้ปรึกษาหารือ วางแผนและนำกำลังไปไล่จับ ตักเตือน สำหรับในเวลากลางคืนต้องออกตรวจปราบปราม ซึ่งตอนนั้นสิบเอก สุรัตน์ โพธิ์ศรีคนบ้านเราก็ ได้ถูกปืนยิงที่ท่อนขาที่ยังคิดไม่ถึงถึงตาย สำหรับป่าที่เห็นอยู่บางส่วนนั้นก็คงสังเกตกันได้ว่าเป็นป่าที่กำลังฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ไม่กี่ปีที่ผ่านมาเอง...

ซึ่งผลจากการทบทวนเหตุการณ์ รูปแบบการจัดการป่า จากอดีตสู่ปัจจุบันของชุมชนแห่งนี้ สามารถวิเคราะห์ถึงรูปแบบการจัดการป่า มีอยู่ 3 ยุค ดังตาราง 5

ตาราง 5 การจัดการป่าชุมชนในแต่ละช่วงเวลา

ช่วงเวลา	รูปแบบการจัดการ
1. ยุคก่อน พ.ศ. 2500	ชุมชนอยู่ในระบบการเกษตรแบบยังชีพ คังเคิม มีป่าอุดมสมบูรณ์ให้สมดุลทางธรรมชาติ ก่อให้เกิดต้นน้ำลำธาร ไหลลงสู่พื้นที่ทางการเกษตรให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ และต่อมาพื้นที่บางส่วนได้มีการสัมปทานป่าโดยทางภาครัฐ
2. ยุค พ.ศ. 2501 – พ.ศ. 2548	การยกเลิกสัมปทานป่า สภาพป่าเริ่มมีการฟื้นตัวขึ้น แต่ก็เริ่มมีการจับจองเป็นพื้นที่ทำกิน ในปี พ.ศ. 2524 – พ.ศ. 2526 จากกระแสของการพัฒนาประเทศตามกระแสหลัก แต่ชุมชนขาดอาชีพที่จะหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว จึงมีการตัดไม้ เลื่อยไม้ ในป่าเพื่อนำออกไปขาย รวมถึงการเสียพื้นที่จากการสร้างถนนเข้าสู่ชุมชนในช่วงปีพ.ศ. 2533 – พ.ศ. 2534 จึงมีกลุ่มนายทุนและชุมชนข้างเคียงเข้ามาลักลอบตัดไม้ในป่าด้วย ต่อมาชุมชนเริ่มตระหนักและตื่นตัวในการป้องกันรักษาป่าโดยได้เริ่มสร้างกฎเกณฑ์สำหรับ

ตาราง 5 (ต่อ)

ช่วงเวลา	รูปแบบการจัดการ
	<p>คนในและนอกชุมชน ซึ่งได้เริ่มมุ่งไปสู่เรื่องการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อทำไร่ก่อนต่อมาจึงมีการอยู่เวรตรวจตราการลักลอบตัดไม้ในตอนกลางคืนจนกระทั่งเกิดปรากฏการณ์/เหตุการณ์การต่อสู้ปะทะกับคนที่ลักลอบตัดไม้ในป่า การยึดของกลางจนกลายเป็นเรื่องกล่าวขานในชุมชน เป็นต้น และชุมชนได้สร้างระบบประปาภูเขาขึ้นมาใช้อุปโภคบริโภคในปี พ.ศ. 2535 ชุมชนยังใช้วิธีการเกษตรแบบพึ่งพิงป่า โดยใช้เป็นแหล่งอาหารแหล่งไม้ใช้สอย การเลี้ยงสัตว์ และมีชุมชนอื่นเป็นจำนวนมากเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า เช่น ปุ่มเป็ง ผักหวาน เห็ดป่า ไผ่รวก อึ่ง มดแดง เป็นต้น แต่ชุมชนยังไม่ได้สร้างกฎกติกาสำหรับใช้กับคนภายนอกชุมชน</p>
<p>3. ยุค พ.ศ. 2548 – พ.ศ. 2551</p>	<p>เกิดวิกฤตอุทกภัยในปี พ.ศ. 2548 ชุมชนจึงริเริ่มฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธารอีกครั้งหนึ่ง โดยประสานความร่วมมือกับ องค์กรพัฒนาเอกชน เช่น</p> <p>เครือข่ายลุ่มน้ำจาง ส่วนราชการ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบลห้วยเสือ</p> <p>สถาบันการศึกษาทั้งในและนอกจังหวัดลำปาง กรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และสำหรับภาคเอกชน ได้แก่ SCG เป็นต้น</p> <p>ซึ่งได้ดำเนินการจัดการป่า ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การบวชป่า สืบชะตาป่า 2. การจัดสร้างฝายต้นน้ำลำธาร(ฝายแม้ว) หรือแนวกันไฟเปียก 3. การจัดทำแนวกันไฟป่าก่อนถึงฤดูแล้ง 4. การดับไฟป่ากรณีเมื่อเกิดไฟป่าขึ้น 5. การปรับปรุงกฎระเบียบการตัดไม้ในป่า 6. การจัดเวรยามในการป้องกันรักษาป่า 7. การปลูกป่าทดแทน 8. การแบ่งเขตป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์ และป่าเพื่อการใช้สอย 9. มีการกำหนดระยะเวลาในการตัดไม้ไผ่ออกจากป่า

ซึ่งจากการสังเกตชุมชนแห่งนี้ สามารถมองเห็นถึงสิ่งที่ชุมชนได้มีความตระหนัก เข้าใจ เห็นใจกันและมีจิตสำนึก มีจิตสาธารณะต่อการหวงแหน ปกป้อง ป้องกัน รักษาทรัพยากรของชุมชนไว้ ซึ่งจะวิเคราะห์โดยการสังเกตได้จากการตอบสนองในเวทีสนทนาของนายพัฒนา ตะจันทร์ ได้แสดงความคิดเห็นว่า

...สมัยก่อนมีน้ำอุดมสมบูรณ์ น้ำที่ไหลจากป่าสู่ลำห้วยในมิตตลอดทั้งปีเพราะมีป่าดี ถึงแม้ฝนไม่ตกน้ำในห้วยก็ยังคงอยู่ แต่ตอนนี้ถึงแม้มีฝนตกน้ำในห้วยยัง

ไม่มี ถ้าเราสร้างป่าให้ฟื้นคืนกลับมาให้อุคมสมบูรณ์เหมือนเมื่อก่อนได้สักนิดก็คงดี จากที่พวกเราได้ป้องกันไฟป่ามาสองสามปีนี้จะเห็นได้ว่าเห็ดที่ไม่เคยออกก็ออกมามากไม่รู้กี่ชนิด มีหลายคนได้ไปเก็บหามากินทั้งนำไปขายข้างนอกได้เงินได้ทองไม่รู้เท่าไร ตามที่นักวิชาการพูดในทีวีอาจมีความจริงอยู่ที่การเผาป่า การมีป่าที่ไม่สมดุลและการใช้ปุ๋ยเคมีในพื้นที่ทางการเกษตรมันมีผลกระทบเยอะจากบ้านเราไปสู่มนุษยชาติทั้งโลกที่เขาเรียกว่า ภาวะโลกร้อน...

และได้มีนายสมบูรณ์ ผักป้อม ได้นำผลิตภัณฑ์สินค้ากระถางดอกไม้ที่ผลิตด้วยไม้ ได้นำมาเสนอต่อเวที โดยได้แสดงจุดยืนของการอนุรักษ์ป่าของชุมชนแห่งนี้ ซึ่งได้แจ้งว่า

...นี่เป็นผลิตภัณฑ์จากไม้เหมือด ที่บ้านหกได้นำตัวอย่างมาให้ดู ให้บ้านเรามาลองพิจารณาว่าทำได้หรือไม่ ถ้าบ้านเราทำได้บ้านเขาจะรับซื้อราคาส่งในราคาชิ้นละ 65 บาท ไม้เหมือดก็ขึ้นอยู่ในป่าบ้านเรา ที่สำคัญคือราคาถูกหากอยากขายได้เงินมากซึ่งอาจต้องใช้ไม้จากป่าเป็นจำนวนมาก อาจส่งผลกระทบต่อบ้านเราในภายหลังก็เป็นได้ ในตอนนี้หันมาเน้นเรื่องการอนุรักษ์ป่าแล้ว ก็พิจารณากันดู ปรึกษาหารือกันก่อน ถ้าทำไม่ได้ก็นำไปคืนบ้านเขาเสีย...

ในขณะที่เยาวชนที่ได้เข้าร่วมเวทีทบทวน จากเหตุการณ์การต่อสู้ของชุมชนและสิ่งที่ชุมชนในเวทีนี้มีในส่วนของทีมเยาวชนรวมอยู่ด้วย โดยมีนางสาวสุพัตรา โพธิ์ศรี ได้แสดงความคิดเห็นต่อเวทีถึงบทบาทของเยาวชนที่เป็นอนาคตของหมู่บ้านสามารถบ่งบอก หรือมีตัวชี้วัดให้เห็นถึงความยั่งยืนของการจัดการป่าแห่งนี้ที่มีผู้นำในอนาคตเข้ามามีส่วนร่วมและได้พบเห็น ซึ่งความจริง ความดี และความงามที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งจะเป็นคนรุ่นใหม่ในการขับเคลื่อนทำให้คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมโดยสันติ โดยมีบางส่วน ความว่า

...มีความภาคภูมิใจมาก ที่บ้านเราได้มีบทเรียนการต่อสู้เรื่องของการหวงแหนและจัดการป่าในอดีตที่ผ่านมาด้วยความเหนื่อยยากลำบาก ต่อไปพวกเราคงไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่เผาป่า และยังคงปลูกสร้างป่าขึ้นมาใหม่ เพื่อคาดหวังว่าให้มีสิ่งแวดล้อมที่ดี ให้ป่ามีความสมบูรณ์มีต้นไม้ มีสัตว์ป่า มีฟ้ามีฝนที่ตกต้องตามฤดูกาล น้ำที่เคยท่วมบ้านเราก็คงไม่มีอีกแล้ว สร้างและดูแลป่าให้สมดุลแล้วภาวะโลกร้อนก็จะหายไป บ้านเราจะมีสุขกันมากขึ้น...

เมื่อชุมชนได้เรียนรู้ข้อมูลทั้งจากการใช้ประโยชน์ ผลของการจัดการป่าในอดีตที่ผ่านมา การทบทวน ประวัติศาสตร์ที่เป็นลูกหลานนักรบ (ผญาปราบหรือผญาผาบ) ที่กอบกู้และสร้างบ้านแปงเมือง รวมถึงเหตุการณ์การต่อสู้ครั้งสำคัญของชุมชนในอดีตตลอดจนการร่วมสร้างจิตสาธารณะที่เข้าใจในหน้าที่และสิทธิของชุมชน มีความเห็นใจกันและร่วมใจร่วมมือกัน โดย

หนานชาญได้เสนอและกระตุ้นในเวทีสนทนา เพื่อให้เกิดพลังในชุมชน อาศัยข้อมูลที่ค้นพบให้เกิดประโยชน์ โดยนำไปสู่การจัดการป่าต่อไป เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2551 ณ วัดผาแมว “...ข้อมูลที่ได้อาจไม่ใช่ไม่สำคัญแต่มันมาจากของจริงบ้านเรา ที่เรามีส่วนร่วมคิด ร่วมหา มาด้วยกันตั้งแต่ตอนต้น แต่ที่สำคัญกว่าข้อมูลนั้นคือเราจะนำข้อมูลเหล่านั้นมาทำอะไรต่อไป ให้เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้านเรา แก้ปัญหาในบ้านของเรา...” โดยชุมชนได้วิเคราะห์ปริมาณอาหารจากป่าในรูปของเห็ดป่า พืชผักป่า ผลไม้ป่าสัตว์ป่าและสมุนไพรแล้วปรากฏว่าส่วนใหญ่มีแนวโน้มลดลง และมีสัตว์ป่าบางชนิดที่ได้หายไป เช่น เสือโคร่ง หมึกควาย หมึกหมา นกยูง นกเงือก เป็นต้น ชาวบ้านจึงได้พิจารณาร่วมกันหามาตรการ ปรับปรุง แก้ไข และการบังคับใช้กฎระเบียบต่อคนในและนอกชุมชนขึ้นใหม่ โดยการทำประชาคมหมู่บ้านเพื่อฟังเสียงและมีมติร่วมกันเพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันกล่าวคือต้องอยู่ให้ได้และอยู่ให้เป็น ซึ่งมีรายละเอียดดังตาราง 6

ตาราง 6 การจัดการป่าชุมชนในด้านการบังคับใช้และกฎระเบียบ

ข้อห้ามและแนวทางการอนุญาต	การบังคับใช้
1. ห้ามทิ้งขยะในป่าและบริเวณที่มีป้ายห้าม	ฝ่าฝืนปรับ 500 บาท
2. ห้ามตัดต้นไม้ในเขตป่า	ฝ่าฝืนปรับต้นละ 5,000 บาท กรณีตัดเหนืออ่างเก็บน้ำขึ้นไป (ป่าอนุรักษ์) ปรับต้นละ 10,000 บาท
3. ตัดไม้ใช้สอยในเขตป่าใช้สอยเพื่อสร้างบ้านเรือน	แจ้งคณะกรรมการก่อนตัด
4. การซื้อปลาในลำห้วยและอ่างเก็บน้ำฯ	ฝ่าฝืนปรับ 1,000 บาท
5. การเก็บหน่อไม้ตามฤดูกาล	ขึ้นประมวลต่อคณะกรรมการ
6. การตัดไม้ขายในที่ดินที่มีสิทธิ์ครอบครอง	แจ้งคณะกรรมการก่อนตัดไม้ และขายให้คนในหมู่บ้านเท่านั้น
7. ห้ามตัดไม้ไผ่รวกขนาดเล็กไปขายเด็ดขาด	ยังต้องปรับปรุงกฎระเบียบให้เหมาะสม
8. ห้ามบุคคลภายนอกเข้ามาเก็บหาของป่าในเขตป่า	ยังผ่อนปรนให้เข้ามาใช้ประโยชน์ก่อน

จากนั้นชุมชนจึงสามารถนำข้อมูลลักษณะของการใช้ประโยชน์ต่างๆและการจัดการป่าชุมชนจากอดีตที่ผ่านมา ซึ่งได้จากการที่ได้ร่วมกันคิดและค้นหามาใช้เป็นพลังของชุมชนในการสร้างแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าของชุมชน เพื่อสร้างเป็นเงื่อนไข ระบบการติดตามประเมินผลการดำเนินงานและเป็นความต้องการของชุมชนเอง ในวงเวทีสนทนา เมื่อวันที่ 8 ตุลาคม 2551 ณ ศาลาเฉลิมพระเกียรติ ริมอ่างเก็บน้ำห้วยเคียนฯ ดังนี้

แผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าของชุมชนบ้านผาแมว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

1. วิสัยทัศน์/เป้าหมาย

จากข้อมูลลักษณะการใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม การจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านที่ผ่านมา พบว่าข้อมูลและเหตุการณ์ ปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในชุมชน ประกอบกับอาหารจากป่าบางอย่างมีความเสี่ยงที่จะลดลงไป บางพื้นที่มีความเสี่ยงต่อการถูกบุกรุก การเข้ามาหาของป่าจากชุมชนอื่นๆ แต่อย่างไรก็ดีทรัพยากรในชุมชนยังมีความอุดมสมบูรณ์ไม่ว่าจะมีสภาพป่า น้ำตก แห่งเสาดิน (คล้ายแพะเมืองผี) ตามธรรมชาติ และชุมชนเริ่มมีจิตสำนึกในเรื่องของการรักษาป่าร่วมกัน จึงสมควรที่จะสร้างแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าของชุมชนบ้านผาแมว ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนมีการอนุรักษ์ ป่าฟื้นฟู ดูแล และป้องกันรักษาป่าชุมชนบ้านผาแมว ในระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2552 – 2556) โดยชุมชนและเพื่อชุมชน ต่อไป

2. วัตถุประสงค์

เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชน โดยชุมชน

3. พื้นที่ดำเนินการ

ป่าชุมชนบ้านผาแมวหมู่ที่ 8 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

4. กิจกรรม/โครงการ

(ปรากฏดังตาราง 7)

5. โครงการนำร่อง

จากการเรียนรู้ในกระบวนการวิจัยถึงข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าและการจัดการป่าชุมชนจากอดีตสู่ปัจจุบันและได้ร่วมสร้างยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ภายใต้แผนยุทธศาสตร์ดังกล่าว ได้มีโครงการนำร่องว่า “ฮิตฮอย ดวยหลัง พลังชุมชนคนผาแมว ร่วมสร้างแนววิถีป่า ด้วยพึ่งพาและผูกพัน” เป็นโครงการแรกที่ชุมชนต้องการให้เกิดขึ้นที่เน้นในเรื่องการบริหารจัดการ “คน” ซึ่งเป็นการเรียนรู้และปฏิบัติจริงเกี่ยวกับการสร้างฝายต้นน้ำลำธารต่อผู้นำและเยาวชนของหมู่บ้าน รวมถึงเป็นการสร้างแรงกระตุ้นต่อชุมชนให้เกิดพลังของชุมชนในการจัดการป่าให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีการเชื่อมโยงจากฝายต้นน้ำลำธาร ดิน ป่า ความมากมาย ความหลากหลายทางชีวภาพ ความอุดมสมบูรณ์ และผลผลิตจากป่า ดังมีรายละเอียดใน ภาคผนวก ข

ตาราง 7 กิจกรรม/โครงการตามแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชนบ้านผาแมว

กิจกรรม/โครงการ	ฤดูกาล			หมายเหตุ
	ร้อน	ฝน	หนาว	
	(ก.พ.- พ.ค.)	(มิ.ย.- ค.ค.)	(พ.ย.- ม.ค.)	
1. การสร้างแนวกันไฟป่า	✓			
2. การดับไฟป่า/เตรียมอุปกรณ์ดับไฟ	✓			
3. การสร้าง/ซ่อมฝายต้นน้ำลำธาร	✓	✓	✓	
4. การลาดตระเวนป้องกันไฟป่าและลักลอบตัดไม้ทำลายป่า	✓	✓	✓	
5. การเฝ้าระวังไฟป่าในงานบุญบั้งไฟประจำปี	✓			
6. การจัดเก็บข้อมูลรายได้จากการเก็บหาของป่า	✓	✓	✓	
7. การจัดสร้างจุดเฝ้าระวังไฟป่า	✓			
8. การเขียนป้ายชื่อลำห้วย	✓			
9. การปลูกป่าในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม/เสื่อมโทรมต่อการถูกบุกรุกพร้อมทั้งการตั้งชื่อป่าให้ขลังเพื่อป้องกันการบุกรุก		✓		
10. การเพาะชำกล้าไม้		✓		
11. การเลี้ยงฝิขุนน้ำ ฝิป่าตอนป่า		✓		ทำก่อนช่วงทำนา หรือก่อนฤดูฝน
12. การบวชป่า			✓	
13. การจัดเวทีสนทนา(อุ้จา) เรื่องป่า			✓	
14. การอบรมเยาวชนเพื่อเรียนรู้เรื่องป่า			✓	

6. โครงการที่จะดำเนินการต่อเนื่องภายในระยะเวลา 5 ปี

นอกจากชุมชนได้ร่วมสร้างแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าในรอบปีแล้ว ยังอยาก
ให้พื้นที่ป่าเป็นห้องเรียนที่มีชีวิตโดยการ “การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ของป่า เพื่อการท่องเที่ยวเชิง
อนุรักษ์ในชุมชน”ซึ่งเป็นการออกแบบและสร้างจินตนาการจัดการป่าร่วมกันให้สอดคล้องกับคำว่า
“ระเบิดจากข้างใน” ที่จะสร้างฝืนป่าของหมู่บ้านให้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน
อย่างมีเอกลักษณ์อาศัฐานทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนที่มีป่าที่สมบูรณ์ น้ำตก แห่งเสาดินคล้าย
แพะเมืองผีที่จังหวัดแพร่ เป็นต้น

7. คณะกรรมการป่าชุมชน

มีแกนนำชุมชนในรูปคณะกรรมการป่าชุมชน ที่จะช่วยขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ให้สำเร็จ โดยประสานงานกับชุมชนและหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง

8. กองทุนป่าชุมชนของหมู่บ้าน

เป็นแหล่งงบประมาณที่ชุมชนหารายได้ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนยุทธศาสตร์ให้บรรลุตามเป้าหมาย ปัจจุบันมีจำนวน 60,000 บาท

4.5 ผลสำเร็จและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงานวิจัย

จากการที่ผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชนทำกิจกรรมต่างๆที่ผ่านมา การสรุปถอดบทเรียนในการดำเนินงาน ระหว่างการดำเนินงานวิจัย ซึ่งมีระยะของการวิจัยตั้งแต่ 2549 เป็นต้นมา ตามโครงการนำร่องเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2552 และเวทีการปิดโครงการวิจัยในวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2552 พบว่าชุมชนได้มองเห็นเรื่องป่าประกอบไปด้วยโครงสร้างที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตไม่ว่าจะเป็นต้นไม้หลากหลายพันธุ์ทั้งน้อยใหญ่ ลักษณะน้ำ ดิน หิน แร่ธาตุ อากาศ สัตว์ป่าและชุมชนที่ไม่สามารถแบ่งแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิงและสิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลและความสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งมีหน้าที่ตามธรรมชาติของตัวเอง ผสมผสานกันอย่างลึกซึ้ง กลมกลืนและเชื่อมโยงกันอยู่อย่างเป็นโครงข่าย ห่วงโซ่อาหาร ระบบนิเวศ โดยสามารถอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นในระหว่างการดำเนินงานวิจัย ดังนี้

4.5.1 การเรียนรู้กระบวนการในงานวิจัยโดยได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของคนในชุมชน ซึ่งปัญหาบางอย่างต้องคุยกันด้วยเหตุผลและบ่อยครั้งขึ้น สามารถอยู่ด้วยกันตามกฎกติกาของหมู่บ้านโดยสันติ ชาวบ้านจากที่เคยเป็นผู้ฟังเพียงอย่างเดียวเปลี่ยนเป็นการทำให้ชุมชนมีความมั่นใจ ความเชื่อมั่น กล้าคิด กล้าแสดงออกมากขึ้นโดยการพูดคุย แลกเปลี่ยนกันทั้งภายในและภายนอกชุมชน การขยายความคิดจากวงเล็กสู่วงใหญ่ในชุมชนโดยอาศัยคณะกรรมการป่าชุมชนจาก 12 คน ชักนำหัวหน้าหมวดของหมู่ บ้านและสู่ลูกบ้านเป็นทอดๆออกไปและที่สำคัญคืออาศัยข้อมูลจากการทบทวนอดีตที่ผ่านมาจนถึง การศึกษาปัจจุบันและการสำนึกในอนาคตนี้นำส่งผลให้ชาวบ้านมีการเข้าใจในตัวเอง เข้าใจภูมิสังคมของชุมชนแล้วมีความรู้สึกรับรู้เป็นส่วนหนึ่งและเป็นเจ้าของชุมชน มีความเห็นใจกันในเหตุการณ์ที่ผ่านมาและร่วมใจกัน ร่วมคิดกำหนดกฎ กติกาในชุมชน การ

สร้างแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชน การสร้างโครงการนำร่องเพื่อแก้ปัญหาของตนเองและ รวมถึงการร่วมดำเนินงานในหมู่บ้าน ซึ่งจะสังเกตจากในวันที่สร้างฝายต้นน้ำลำธารจะต้องพบเห็น ผู้คนเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นหญิงและชาย เด็ก ผู้ใหญ่ วัยทำงาน คนแก่และมีคนเข้ามาชมมากขึ้น คำนีชีวัด คือ จำนวนคนที่เข้าร่วมกิจกรรมกล่าวคือชาวบ้านต้องไปทุกหลังคาเรือนหรือหากใครว่าง ก็ต้องไป จากที่เคยบังคับให้ไปร่วมทุกครัวเรือนกลับกลายเป็นการออกไปร่วมงานครอบครัวละหลายคนขึ้น โดยไม่ต้องใช้การบังคับโดยผู้นำและได้สังเกตพบว่าเบื้องหลังการทำงานร่วมกันหรือความสำเร็จของงานที่มีการรวมคนเป็นจำนวนมากนี้คือกลุ่มแม่บ้าน สามารถชี้ให้เห็นถึงองค์กรภายในชุมชนที่มีการรวมตัวให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็ง และจะสามารถขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆในชุมชนได้และมีการรู้จัก สามัคคีกันทั้งหมู่บ้าน ตลอดจนการรักษาระยะห่างระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัยในฐานะเป็นข้าราชการ อยู่ในลักษณะที่เป็นพันธมิตรกันต่อกันจึงถูกเชิญไปร่วมงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบุญประเพณี งานแต่งงาน การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร เพื่อกระชับความสัมพันธ์ที่ดีในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของการทำงานของผู้วิจัยได้เน้นในการเข้าหาชุมชนเป็นทุนเดิมอยู่แล้วนี้ ยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามต่อรองอำนาจบางอย่างจากทางภาครัฐให้เป็น และยังมีความต้องการให้ภาครัฐมอบอำนาจให้ชุมชน หรือในกรณีมีนายทุนจะเข้ามาในชุมชนชาวบ้านที่เป็นแฟนพันธุ์แท้จะต้องโทรศัพท์ติดต่อประสานงานต่อผู้วิจัยเพื่อร่วมหาทางใช้ข้อดีของอำนาจรัฐป้องกันนายทุน ซึ่งแสดงถึงการพึ่งพิงอำนาจรัฐบางอย่างเพื่อหนุนเสริมอำนาจต่อรองของชุมชนได้ต่อไป เป็นต้น

4.5.2 เมื่อไฟฟ้าไม่มีหรือมีก็น้อยลง ความอุดมสมบูรณ์ฟื้นคืนมา ป่ามีความหลากหลายเพิ่มขึ้น โดยชุมชนมีความเข้าใจว่าเมื่อมีความชื้นมาก ย่อมมีเชื้อรามากขึ้น เห็ดก็ย่อมมีมากขึ้น ซึ่งมีข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ทุกคนยอมรับกัน เช่น เห็ดป่าชนิดต่างๆ มีพืชกินได้ แมลง ผลไม้ป่า มีจำนวนมากขึ้น และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าได้นานขึ้น โดยเมื่อก่อนเก็บหาในระยะเวลา 10 วัน แต่ปัจจุบันเก็บหาได้ระยะเวลานานถึง 2 เดือน สามารถนำมาอุปโภคบริโภคในครัวเรือนที่เหลือสามารถนำไปแบ่งปันต่อพี่น้องญาติมิตรและนำไปขายแก่ชุมชนอื่นๆ สำหรับการที่ไม่เกิดไฟฟ้าส่งผลให้ผืนดินแห้งทำรังต่างๆ ทำให้เก็บไข่ง่าย เห็ดป่ามีหลากหลายชนิดมากขึ้นและเก็บได้ยาวนานขึ้น ผักหวานมีการผลิใบใหม่ ใบใหญ่และหนาขึ้น ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้วิธีจุดไฟฟ้าแต่อย่างใด และที่น่าสนใจคือมีนกยูงที่เคยหายไปกลับคืนมาสู่ป่าในเดือนธันวาคม 2551 ประมาณ 1 คู่ ความอุดมสมบูรณ์ของป่ามีนี่ยังส่งผลให้คนที่เคยออกไปทำงานนอกถิ่น เช่น กรุงเทพฯ ชลบุรี เชียงใหม่ กลับมาทำมาหากินอยู่ในหมู่บ้าน รักถิ่นของตัวเอง

4.5.3 กรณีปัญหาเรื่องน้ำท่วมหมดไปจากชุมชน แต่ในเรื่องของตะกอน หิน ดินทราย ไหลลงอ่างเก็บน้ำห้วยเคียนยังคงอยู่แต่มีปริมาณน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากการที่ชุมชนได้ร่วมกันป้องกัน ไฟป่าควบคู่กับการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น ซึ่งเป็นไปตามพระราชดำริคือ “แนวกันไฟ

ป่าเปียก” ตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งทำให้ผืนป่ามีความชุ่มชื้นขึ้น เพิ่มความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้เห็นปรากฏการณ์ ดังนี้

4.5.3.1 น้ำในอ่างเก็บน้ำห้วยเคียนของบ้านผาแมวแห่งนี้ น้ำในห้วยไม่แห้งจึงมีปริมาณมากขึ้นกว่าเดิม และสามารถเก็บกักน้ำได้เพียงพอต่อการทำการเกษตรและจำนวนบ่อยครั้งขึ้น นอกจากบ้านผาแมวได้รับประโยชน์แล้ว ยังได้เอื้อประโยชน์ต่อคนปลายน้ำ จากกลุ่มน้ำจากไหลลงสู่ลุ่มน้ำแม่วังและลงไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยาไหลลงจนถึงอ่าวไทยต่อไป ดังคำที่กล่าวไว้ว่า “จากภูผาจนถึงมหานที” ได้อีกด้วย

4.5.3.2 ที่ผ่านมาชุมชนได้เรียนรู้จากชุดประสบการณ์หรือชุดความรู้ในการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร กล่าวคือ เมื่อตอนสร้างในตอนแรกในการทำฝาย โดยใช้กระสอบปุ๋ยบรรจุทรายมาเป็นวัสดุอุปกรณ์และทำบริเวณห้วยที่กว้างเกินไป จนเมื่อเกิดพายุฝนตกลงมาอย่างหนัก ส่งผลให้ฝายที่จัดทำขึ้นทั้งหมดจำนวน 32 ลูก พังทลายลงทั้งหมด ต่อมาชาวบ้านได้มีโอกาสไปร่วมงานวิจัยท้องถิ่นกับเครือข่ายลุ่มน้ำจากและสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย เพื่อศึกษาวิธีการทำฝายอย่างถูกวิธีที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้เปลี่ยนรูปแบบการทำฝายต้นน้ำลำธารขนาดเล็กๆ จากที่สูงลงมาสู่ที่ต่ำ สามารถตัดตะกอนและชะลอการไหลของน้ำป่าได้เป็นอย่างดี ชุมชนจึงได้เรียนรู้จากข้อมูลเชิงประจักษ์ เป็นความจริงที่เกิดขึ้นในชุมชน ให้ชุมชนได้ให้ความสำคัญของการรักษาป่าของตนเอง

4.5.4 การสร้างเครือข่ายโดยการร่วมมือกับภาคีพันธมิตรต่อชุมชนภายนอก เช่น การเป็นสมาชิกขององค์กรพัฒนาเอกชน เครือข่ายลุ่มน้ำจาก ที่มีสมาชิกทั้งหมด 12 หมู่บ้านใน 4 ตำบลท้องที่อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยตำบลหัวเสือ ประกอบด้วย บ้านสามขา บ้านผาแมว บ้านทุ่งและบ้านนาขย ตำบลคอนไฟ ได้แก่บ้านคอนไฟและบ้านเอือก ตำบลบ้านกิ้ว ประกอบด้วย บ้านกิ้วหมู่ที่ 1,5,7,8 และ 10 และตำบลสันคอนแก้ว ได้แก่ บ้านสันคอนแก้ว โดยมีกิจกรรมที่ได้ร่วมคิดและร่วมดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ระยะเวลาที่ผ่านมา เช่น การจัดทำฝายต้นน้ำลำธาร รวมฝายที่ได้จัดทำขึ้นทั้งลุ่มน้ำจาก ประมาณ 10,000 ฝาย การจัดทำแนวกันไฟ การดับไฟป่า การบวชป่า และการสืบชะตาป่า สำหรับการรวมกันเป็นเครือข่ายของลุ่มน้ำจากนี้ ได้มีคำขวัญของเครือข่ายดังนี้ “ป่าใหญ่ผืนกว้าง น้ำจากสะอาดใส รายได้พอกิน พื้นดินอุดม” แต่ก็มีกรแยกกลุ่มน้ำสาขาเป็นสาขาย่อยได้แก่กลุ่มน้ำแม่ถู่ (บ้านผาแมว) ลุ่มน้ำแม่มาน (บ้านสามขา บ้านนาขยและบ้านทุ่ง) ลุ่มน้ำแม่สะเปา (บ้านคอนไฟและบ้านเอือก) และลุ่มน้ำแม่วะ (บ้านสันคอนแก้วและกลุ่มบ้านกิ้ว) ปัจจุบันนี้กำลังขยายเครือข่ายเป็นวงกว้างออกไป โดย นายวิเชียร กันแก้ว ผู้ใหญ่บ้านบ้านผาแมวคนปัจจุบันเป็นรองประธานเครือข่ายลุ่มน้ำจากและทั้งยังเป็นรองประธานเครือข่ายลุ่มน้ำแม่วังอีกตำแหน่งหนึ่งหรือการเป็นสมาชิกขององค์กรของรัฐ เช่น กรมป่าไม้ในนามของสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนจังหวัด

ลำปาง ซึ่งก็เป็นการรักษาระยะห่างอย่างใกล้ชิดแบบพันธมิตรต่อกันระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัยอีก รูปแบบหนึ่ง การเชื่อมสัมพันธ์ชุมชนในรูปแบบเครือข่ายนี้ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนได้นำเสนอเรื่องราวของหมู่บ้านของตนเองสู่ภายนอกก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เป็นเงื่อนไข กลไกหนึ่ง ที่ทำให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้โดยสันติ

4.5.5 การได้รับการยอมรับ ยกย่อง ชมเชยจากทางสังคม โดยได้รับการหนุนเสริมในเรื่องฝ่ายค้ำน้ำลำธารกับชุมชนที่มีการเรียนรู้ในป่าจาก SCG โดยได้รับรางวัลชมเชยของระดับประเทศในการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนตามแนวพระราชดำริเพื่อเฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม พ.ศ. 2550 ก็สามารถเป็นสิ่งที่ยอมรับและรับประกันได้ว่าชุมชนมีการบริหารจัดการน้ำที่เป็นที่ยอมรับและเป็นที่ยอมรับต่อสายตา ของชุมชนอื่นและได้รับรางวัลชนะเลิศป่าชุมชนตัวอย่างระดับจังหวัด ตามโครงการ “คนรักภัยป่า ป่ารักชุมชน” จากกรมป่าไม้ที่ทำให้กำลังใจและมองเห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการป่า ในปี พ.ศ. 2551 การได้รับเกียรติบัตรจาก SCG ในโครงการ “SCG รักน้ำเพื่ออนาคต สร้าง 10,000 ฝาย ถวายพ่อหลวง”ในเดือนมกราคม 2552 สร้างเป็นขวัญกำลังใจให้ชาวบ้านได้ร่วมกันรักษาป่าให้อยู่คู่คนชุมชนแห่งนี้ ต่อไป

แต่อย่างไรก็ดี เนื่องจากเงื่อนไข ปัจจัยที่แตกต่างกันด้านภูมิสังคมของแต่ละชุมชนย่อมมีความแตกต่างกันไป เพื่อแสดงถึงภูมิสังคมที่มีความแตกต่างกันของแต่ละชุมชน ดังนั้น จึงสามารถเปรียบเทียบปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ของบ้านผาเมวกับชุมชนอื่นๆที่มีการศึกษาและวิจัยไว้ดังนี้

มนัชชา มรรคอนันตโชติ และคณะ (2547: 166) ได้ศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนของป่าห้วยไคร้ ตำบลเวียง อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย พบว่าชุมชนบ้านห้วยไคร้ตั้งหลักแหล่งอยู่ในป่าห้วยไคร้ตั้งแต่ พ.ศ. 2410 เป็นต้นมา ซึ่งป่าห้วยไคร้เป็นป่าที่หนาทึบด้วยไม้ใหญ่ มีความหลากหลายทางชีวภาพด้วยพรรณไม้ สัตว์ป่าหลากหลายชนิดและเสื่อมโทรมลงหลังจากป่าห้วยไคร้ถูกสัมปทานทำไม้สักจากต่างชาติและถูกสัมปทานทำไม้ต่างๆ โดยคนไทยและป่าถูกแผ้วถางเป็นที่ทำกินและปลูกพืชเศรษฐกิจจนป่าต้นน้ำถูกทำลาย ทำให้ชุมชนบ้านห้วยไคร้เกิดภาวะแห้งแล้ง ชุมชนได้รับผลกระทบอย่างหนักทำให้วิถีชีวิตเปลี่ยนไป วัฒนธรรมความเชื่อบางอย่างขาดการสืบทอดเรียนรู้ จนกระทั่ง พ.ศ. 2522 ผู้นำชุมชนและชุมชนได้ร่วมกันคืนผืนป่าให้กับป่าต้นน้ำ โดยการคืนพื้นที่ทำกินที่อยู่บริเวณป่าต้นน้ำให้กับป่า และกำหนดเขตป่าต้นน้ำและกำหนดกฎการใช้ไม้ในป่า ป่าห้วยไคร้ได้รับการฟื้นฟูดูแลตั้งแต่นั้นมาจนเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางระบบนิเวศและเป็นคลังปัจจัยสี่ของชุมชน ป่าห้วยไคร้ทั้งป่าดงและป่าแพะมีศักยภาพในการผลิตพืชทั้งพืชยืนต้น พืชเครือเถา พืชเหง้าหัวและพืชที่เป็นพืชผักที่ชุมชนรู้จักชื่อ จำนวน 701 ชนิด เป็น

ที่อยู่อาศัยของสัตว์และแมลงที่ยังเหลืออยู่ในป่าและสำรวจพบจำนวน 99 ชนิด และป่าสามารถผลิตเห็ดที่ชุมชนรู้จักชื่อจำนวน 64 ชนิด ซึ่งทั้งพืช สัตว์แมลงและเห็ดมีแหล่งที่อยู่และระบบนิเวศแตกต่างกัน แบ่งออกตามสภาพการเจริญเติบโตได้คือ อาศัยอยู่ในน้ำแบ่งออกเป็นน้ำลึกและน้ำตื้น อาศัยอยู่บนบกแบ่งออกเป็น บนดินซึ่งมีทั้งอยู่ริมน้ำ ใต้ร่มเงาค้นไม้และจอมปลวก ใต้ดินซึ่งมีทั้งใต้ดินจอมปลวก ใต้ดินน้ำจืดและใต้ดินที่มีมูลสัตว์กองอยู่ข้างบน และอาศัยอยู่บริเวณต้นไม้ซึ่งมีทั้งกิ่งและพุ่มไม้สด ในลำต้นหรือโพรงไม้และขอนไม้หรือตอไม้ที่ผุกร่อนและเจริญเติบโตตามฤดูกาลทั้งฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว

ในฤดูกาลต่างๆ ป่าห้วยไคร้มีพืช สัตว์ แมลงและเห็ดที่เป็นอาหาร สมุนไพรและเครื่องใช้สอยสำหรับใช้จักสาน ได้แก่ ฤดูร้อนมีพืชขึ้นต้นจำนวน 176 ชนิด พืชเถาเครือจำนวน 108 ชนิด พืชเหง้าหัวจำนวน 27 ชนิด และพืชผักจำนวน 55 ชนิด เป็นอาหารจำนวน 124 ชนิด เป็นสมุนไพร 356 ชนิด และเป็นพืชใช้จักสาน 26 ชนิด ฤดูฝนมีพืชขึ้นต้นจำนวน 176 ชนิด พืชเถาเครือจำนวน 118 ชนิด พืชเหง้าหัวจำนวน 76 ชนิด และพืชผักจำนวน 123 ชนิด เป็นอาหารจำนวน 165 ชนิด เป็นสมุนไพรจำนวน 493 ชนิด และเป็นพืชใช้จักสาน 26 ชนิด ฤดูหนาวมีพืชขึ้นต้นจำนวน 176 ชนิด พืชเถาเครือจำนวน 111 ชนิด พืชเหง้าหัวจำนวน 49 ชนิดและพืชผักจำนวน 62 ชนิด เป็นอาหารจำนวน 129 ชนิด เป็นสมุนไพรจำนวน 389 ชนิด และเป็นพืชใช้จักสาน 26 ชนิด สำหรับสัตว์และแมลงทั้ง 3 ฤดู ใช้เป็นอาหารจำนวน 49 ชนิด ใช้เป็นสมุนไพร 25 ชนิด และเห็ดใช้เป็นอาหารจำนวน 41 ชนิด ใช้เป็นสมุนไพร 10 ชนิด ดังนั้น ชุมชนจึงมีองค์ความรู้และภูมิปัญญาในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าในการเก็บเกี่ยวกลุ่มพืชโดยการเก็บหน่ออ่อน เก็บดอก เก็บผล เก็บใบ ก้านและยอดอ่อน เก็บลำต้นและเก็บเหง้าหรือหัวใต้ดิน กลุ่มสัตว์และแมลงโดยใช้ป็นยุง การใช้กับดัก การใช้สวิงตัก การตกเบ็ด การชูด การใช้บ่วงคล้อง การใส่หุ่น การสอยรัง และการตัดลำต้นไม้ที่แมลงอาศัยอยู่ สำหรับอาหารกลุ่มเห็ดเก็บเกี่ยวโดยการถอนก้านดอก ไข่มี่หรือไม้แหลมเขี่ยเห็ดที่อยู่ใต้ดิน การเก็บเห็ดดอกโตให้หมดที่ขึ้นขอนหรือตอไม้ผุ

สำหรับอำเภอไพร่แสงสุวรรณ (2549: 116-118) ได้ศึกษาการใช้ประโยชน์จากของป่าของชุมชนในโครงการสถานีการพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยจอมพาย ตำบลปางหินฝน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นชนเผ่าลัวะบ้านสามใช้ประโยชน์อย่างน้อย 149 ชนิด โดยแยกเป็น

1. พืชอาหาร 76 ชนิด เช่น เต่าร้างยักษ์ ผักหวานป่า ก่อเคียว มะเคือชน ผักหวานป่า แดหางค่าง มะกล่ำต้น เม่าช้าง กำจัดต้น (มะแขว่น) มะแฟน กระตือป่าขาว กระทุงหมาบ้า ค้างหลวง จองละปี้ด (ลัวะ) ชามง (ลัวะ) ชามักแเอ (ลัวะ) โด๊ะกลาย (ลัวะ) โด๊ะลอย (ลัวะ) โมะสะโตม้ต้อบ (ลัวะ) ละบู่กาเกี้ยว (ลัวะ) เป็นต้น

2. สมุนไพร 28 ชนิด เช่น เข็มป่า ก่อสีเสียด มังแคร์ข้าง สารภีป่า ทะโล้ ชิงช้าชาติ สะบ้า ตาคุ่มบก ราชาวดีป่า คาคตะกั่ว กรุงเขมา เปล้าเลือด แดงหนู หญ้าถอดปล้อง เล็บมือนาง มะ โหกโดน โคะซากีน (ลัวะ) ยาแก(เครือ) (ลัวะ) เป็นต้น

3. พืชอาหารและสมุนไพร 17 ชนิด อาทิเช่น กลอย คนทา กระพี้เครือ อบเชย มั่นปลา นางแย้มป่า กุ๊กิ ควดสะเอิม (ลัวะ) เป็นต้น

4. พืชใช้ในพิธีกรรม 2 ชนิด คือ แก้วป่าและคำปอง

5. พืชใช้ประโยชน์อื่นๆ 18 ชนิด เช่น รักน้อย สทิงพอง ดอกแตบ ไก่แดง ก่อขาว ผีเสื้อ มะคำดีควาย เครือตาปลา ล้มเบ๊ะ (ลัวะ) กัดโครง (ลัวะ) เป็นต้น

6. พืชอาหารและใช้ในพิธีกรรม 2 ชนิด คือ ชะพลูป่าและมะเหล็ยมหิน

7. พืชอาหารและใช้ประโยชน์อื่นๆ 3 ชนิด ปอกระสา ก่อแป้น และมะกอกหนัง

8. พืชสมุนไพรและใช้ประโยชน์อย่างอื่น 1 ชนิด คือ เตยหนาม

9. พืชอาหาร พิธีกรรมและใช้ประโยชน์อย่างอื่น อีก 2 ชนิด คือ ไผ่บง ส้มป่อย

ซึ่งได้ให้ความเห็นว่า ชุมชนบ้านสามได้ใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น มาจากอดีตโดยเป็นพัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ที่ได้ยู่ร่วมกับธรรมชาติมาหลายชั่วคน โดยอาศัยธรรมชาติในเรื่องของความต้องพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ทุกอย่างล้วนได้มาจากทรัพยากรป่าไม้ทั้งสิ้น ซึ่งว่าจะรู้ว่าพืชชนิดใดใช้ประโยชน์ได้หรือไม่ได้นั้น ต้องผ่านการลองผิดลองถูกมานาน ซึ่งลักษณะการใช้ประโยชน์นี้มีความแตกต่างกันของชุมชนในแง่ของชาติพันธุ์ วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ที่มีความแตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น ชาวลีซอ (Lisu) ในพื้นที่บ้านนาเลาใหม่ และบ้านแม่ฟ้าสวย หมู่ 2 ตำบลเมืองคอง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีการใช้ประโยชน์พืชอาหารป่ารวม 36 วงศ์ 41 สกุล 56 ชนิด แยกเป็นพืชกินดอก 15 ชนิด ใบ 41 ชนิด ผล 18 ชนิด และอื่นๆ เช่น หัว ราก เปลือก ลำต้น หนั่ง ประมาณ 13 ชนิด โดยมีช่วงเวลาการเก็บพืชอาหารป่า 2 ลักษณะ คือ เก็บได้ทั้งปี 21 ชนิด และเก็บหาได้ตามฤดูกาล 35 ชนิด (เดือนใจ นุชดำรงค์และธีรยุทธ สมคน, 2548 อ้างใน อ่ำไพ พรลีแสงสุวรรณ, 2549: 96)

การใช้ประโยชน์พืชอาหารของชาวกะเหรี่ยงบ้านยางปู่โต๊ะ และ บ้านบางทุ่งโป่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีการเก็บหาพืชอาหารป่า 106 ชนิด พืชสมุนไพร 52 ชนิด (วิทยา ปางอมรกุล, 2546 อ้างใน อ่ำไพ พรลีแสงสุวรรณ, 2549: 96) โดยแตกต่างกับชาวเขาเผ่าม้งชาวหมู่บ้านช่างเคียน จังหวัดเชียงใหม่ มีการใช้พืชอาหารเพียง 22 ชนิด พืชสมุนไพร 46 ชนิด (รัชดา พงษ์สัตยาพิพัฒน์, 2535 อ้างใน อ่ำไพ พรลีแสงสุวรรณ, 2549: 96)

ในขณะที่ชาวมุ ลัวะและชาวถิ่นในบางพื้นที่ของจังหวัดน่าน มีการใช้ประโยชน์ทางด้านอาหารและยาสมุนไพรเป็นหลัก โดยพบพืชที่มีการนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น 232 ชนิด 199 สกุล 85 วงศ์ สามารถจำแนกพืชตามลักษณะการนำไปใช้ประโยชน์เป็น 5 ประเภท คือ พืชสมุนไพร พืชอาหาร พืชที่ใช้สร้างที่อยู่อาศัย พืชเศรษฐกิจ และพืชใช้ประโยชน์อื่นๆ โดยการนำพืชมาใช้ประโยชน์เป็นอาหารพบว่ามียานวนมากที่สุด (ทิพย์สุดา ตั้งตระกูล, 2541 อ้างใน อำไพ พรลีแสงสุวรรณ, 2549: 96) และจากผลการศึกษาชาวไทลื้อ ชาวม้ง และชาวเข้าในบางพื้นที่ของจังหวัดน่าน พบว่ามีการนำพืชจากป่ามาใช้ประโยชน์ 273 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 98 ชนิด สมุนไพร 162 ชนิด พืชเศรษฐกิจ 11 ชนิด และพืชประโยชน์อื่นๆ 31 ชนิด (จันทร์ารักษ์ ไตรวานนท์, 2541 อ้างใน อำไพ พรลีแสงสุวรรณ, 2549: 97) โดยมีแหล่งของความหลากหลายของพันธุ์พืชผักพื้นบ้าน พบว่าในหมู่บ้านของชาวลัวะพบผักพื้นบ้านตามบ้านหรือสวนรอบบ้าน 7 ชนิด ในไร่ 25 ชนิด ในนา 1 ชนิด ตามป่าหรือริมห้วย 13 ชนิด รวมทั้งสิ้น 52 ชนิด ซึ่งน้อยกว่า ชนเผ่าม้ง ลีซอ อาข่า ปกาเกอญอ และคนเมือง ซึ่งมี 105, 110, 108, 269 และ 286 ชนิด ตามลำดับ นอกจากนี้การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรของชาวลัวะ มีการเก็บหาจากบริเวณบ้านหรือสวนรอบบ้าน 47 ชนิด ในไร่ 87 ชนิด ในนา 19 ชนิด และในป่าหรือริมห้วย 89 ชนิด รวมทั้งสิ้น 215 ชนิด ซึ่งมากกว่า ชนเผ่า ม้ง ลีซอ อาข่า ปกาเกอญอ และคนเมือง ซึ่งใช้ประโยชน์ 106, 90, 122, 69 และ 257 ชนิด ตามลำดับ (ยศ สันตสมบัติ, 2542 อ้างในอำไพ พรลีแสงสุวรรณ, 2549: 97)

สหทยา วิเศษ และคณะ (2543:95-97) ได้ศึกษาและประมวลความรู้ในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มน้ำลาว-ยวน อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นชุมชนคนเมือง ไทลื้อ (อพยพมาจากสิบสองปันนา) ลาว (อพยพมาจากหลวงพระบางและภาคอีสาน) และไทยภูเขา (ม้ง เข่า) มีสภาพป่าเป็นป่าดิบเขา ดิบแล้ง สนเขา เบญจพรรณ และเต็งรัง เป็นต้น พบการใช้ประโยชน์จากป่า ดังนี้

พืชอาหาร พบว่ามีพันธุ์พืชนานาชนิดตามธรรมชาติที่เป็นผักพื้นบ้าน ผักบางชนิดเป็นเครื่องเทศและสมุนไพรด้วย ชาวบ้านนำมาปรุงอาหารแทบทุกประเภท ส่วนใหญ่จะทำอาหารประเภทแกง และต้มกินกับน้ำพริก โดยชาวบ้านจะเก็บมาประกอบอาหารโดยตรง หรือนำมาเป็นเครื่องปรุงประกอบอาหาร เช่น พืชผักประเภทกินยอด จำพวกผักปวยล่า ผักหอม (ผักโฆม) ผักหนาม ส้มป่อย ผักหวาน ผักกูด ผักแว่น ผักหนอก (ใบบัวบก) ผักกาดนา ผักเผ็ด (ผักคราด) ยอดมันแกว พืชผักประเภทกินผล กินหน่อ กินหัว เช่น มะนอยป่า (บวบ) มันแกว กลอย มะเขือ มะม่วงป่า หน่อไม้ เห็ด และพืชผักประเภทกินใบ เช่น บอนแก้ว บอนคำ ผักแคป่า มะเ็น (มะระขี้นก) เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามีความหลากหลายในการบริโภคพืชอาหารของชุมชนมาก ดังคำพูดของชาวบ้านที่ว่า “พอเข้าหน้าฝนก็อยากกินแกงหน่อ ก็เข้าป่าเก็บหน่อมาแกงกินได้หม้อสองหม้อก็พอแล้ว”

ชาวบ้านบางคนจะหาผลผลิตจากป่า โดยจะนำไปขายที่ตลาดของหมู่บ้าน ตลาดในอำเภอเชียงคำ บางส่วนนำมาประกอบเป็นอาหารในครัวเรือน ผลผลิตจากป่าบางประเภทจะมีบางฤดูเท่านั้น เช่น หน่อไม้ หรือเห็ดจะมีในช่วงฤดูฝน พืชผักบางชนิดเก็บมาในปริมาณมาก สามารถเก็บไว้ได้โดยการถนอมอาหาร เช่น หน่อไม้อัดπίบ ความนิยมในการบริโภคผักพื้นบ้านในปัจจุบันจะเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านเข้าไปหาพืชอาหารในป่ามากขึ้น เช่น ต้นฤดูฝน จะมีเห็ด หน่อไม้มาก ชาวบ้านก็จะเก็บมาขาย ชาวบ้านจะทราบว่าฤดูนี้จะเก็บอะไร ขายที่ไหน เวลาได้จะได้อะไร เป็นอาชีพเสริมหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต ในการหาผลผลิตจากป่า ชาวบ้านจะมีวิธีการในการเก็บผลผลิตโดยคำนึงถึงการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ยกตัวอย่างเช่น

การเก็บหน่อไม้ หน่อไม้ที่ชาวบ้านนิยมรับประทานจะเป็นหน่อไร่ ที่มีมากในป่า จะมีมากในฤดูฝนถึงฤดูหนาว ชาวบ้านจะนำมาแกงหรือต้มกินกับน้ำพริก และทำเป็นหน่อไม้อัดπίบ เพื่อนำมาขายในช่วงที่ไม่มีหน่อไม้ ในการขุดหน่อไม้จากต้นไผ่ ชาวบ้านจะเลือกขุดหน่อไม้ที่มีขนาดปานกลางโดยใช้เสียม หรือมีคชูดในลักษณะเฉียงตัดตรงโคนของหน่อไม้ และใช้คินกลบหลังจากที่นำหน่อไม้ออกมาเพื่อให้หน่อไม้เจริญเติบโตต่อไป ในการขุดหน่อไม้ชาวบ้านมีความเชื่อว่าจะไม่ขุดจนหมดทั้งกอ เพราะหน่อไม้ที่เหลือจะโตเป็นต้นไผ่ และในปีต่อไปจะมีหน่อไม้รับประทานอีก

การเก็บพืชผัก ในป่าจะมีพืชผักมากมายหลายชนิดทั้งประเภทขึ้นต้น เถาเลื้อย และมีในทุฤดู โดยจะนำมาแกง และต้มหรือลวกทานกับน้ำพริกเป็นหลัก บางประเภทจะทานสด ในการเก็บพืชผักจะใช้การเด็ดขุดในส่วนที่จะนำมาประกอบอาหารเท่านั้น ส่วนที่เหลือจะงอกมาตามธรรมชาติ

การเก็บเห็ด เห็ดเป็นผลผลิตจากป่าอีกประเภทหนึ่ง ชาวบ้านทั้งในเขตเมืองและชนบทนิยมรับประทาน เนื่องจากมีหลายประเภท และมีรสชาติที่แตกต่างกันไป เห็ดจะมีมากในฤดูฝน ชาวบ้านนิยมนำมาแกง ลวก หรือย่าง เห็ดที่หาได้ง่าย ได้แก่ เห็ดถอบ เห็ดข้าวตอก เห็ดไข่ เห็ดลม เห็ดคิน ส่วนเห็ดที่หายาก ได้แก่ เห็ดห้า เห็ดโคน ซึ่งเป็นเห็ดที่มีรสชาติอร่อยและมีราคาแพง การเก็บเห็ดจะเก็บในช่วงต้นของฤดูฝนจนถึงกลางฤดูฝนเท่านั้น หลังจากนั้นเห็ดก็จะไม่มี ส่วนสถานที่ที่ชาวบ้านเข้าไปหาเก็บเห็ดจะมีลักษณะของพื้นที่แตกต่างกันไปแล้วแต่ชนิดของเห็ด เช่น เห็ดถอบ ชอบอาศัยอยู่ในบริเวณที่ชื้นแฉะ และจะฝังตัวอยู่ใต้ใบไม้หรือฝังตัวอยู่บริเวณหน้าผิวดินอยู่รวมตัวกันเป็นกลุ่มๆ บริเวณที่ค่อนข้างไม่ชอบอยู่บนเขา ชาวบ้านที่เคยเก็บเห็ดถอบได้บริเวณไหนในปีก่อน พอมาปีนี้ก็จะกลับมาเก็บในบริเวณนั้น เพราะคิดว่าจะเป็นอย่างนี้ตลอดทุกๆ ปี และมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่งคือ หากปีนี้ไฟไหม้ป่ามาก พอเข้าหน้าฝนก็จะได้กินเห็ดถอบมากหรือหากปี

ไฟไหม้บ้านน้อย ก็จะได้กินเห็ดดอบน้อยเช่นกัน ชาวบ้านจะเลือกเก็บเห็ดที่ตนเองรู้จักเท่านั้น เพราะเห็ดที่ไม่รู้จักอาจเป็นเห็ดพิษ

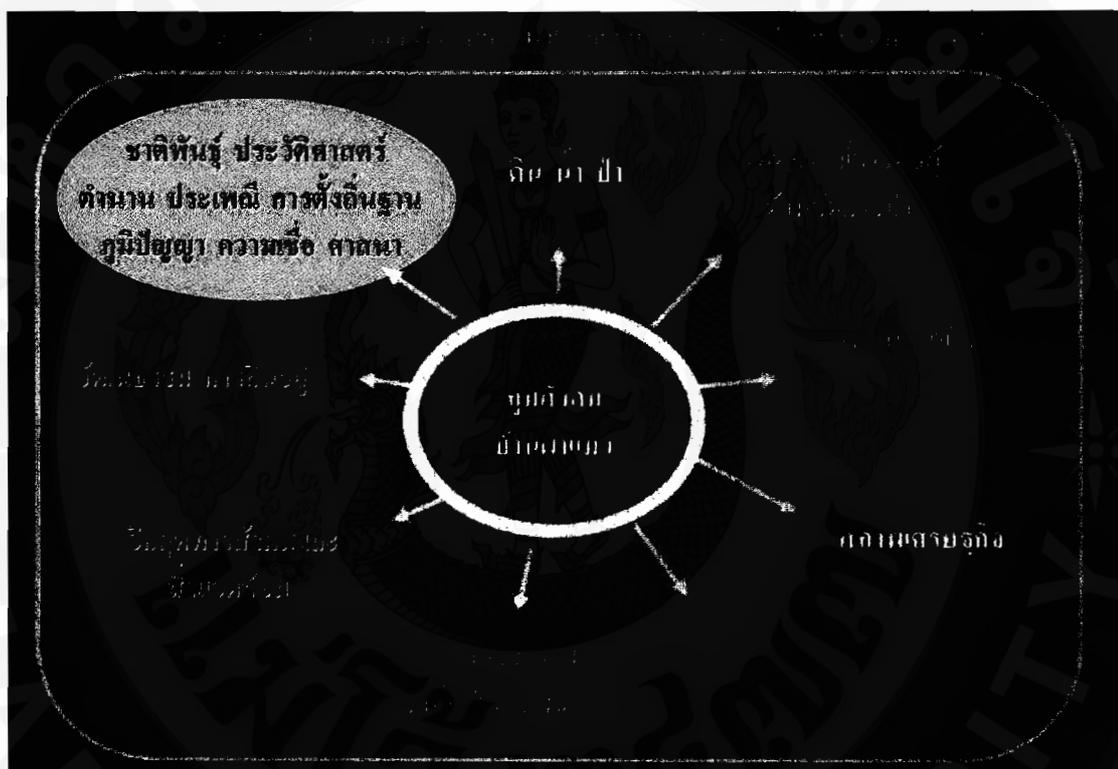
พืชสมุนไพร ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำลาว-ขวน จะมีความรู้ในการใช้สมุนไพร ในการรักษาโรคที่ได้รับการเรียนรู้ การสั่งสม และถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อมา ทั้งในลักษณะของการเรียนรู้ด้วยตนเอง การสืบทอดทางสายตระกูล ครูกับศิษย์ หรือการแลกเปลี่ยนความรู้กับหมอเมืองด้วยกัน และการศึกษาจากตำรายาโบราณที่บันทึกไว้ในใบปลิว ชาวบ้านจะเรียกว่าหมอเมือง หรือ หมอสมุนไพร โรคที่รักษาจะเป็นโรคทั่วไป ไม่ร้ายแรงมากนัก ชาวบ้านมีความรู้ที่ต้องใช้สมุนไพรประเภทใด ใช้วิธีการใดในการรักษา เช่น สูตรยาแก้ลม ประกอบด้วยสมุนไพร 5 ชนิด ได้แก่ มะดาเสือ (ต้นขย) หมูปล่อย มะเขือแจ้เครือ ปูจะลิง คิงว้า ซึ่งนำมาเข้ายาทำเป็นยาแก้ลม แก้จุกเสียด แก้ไข้ แน่นท้อง แก้ปวดท้อง ปวดหัว สูตรยารักษาโรคไต หรือปวดกระเพราะปัสสาวะจะใช้หัวจะไล (ตะไคร้) มาต้มน้ำกิน แก้อาการเมาที่ใช้จะไลกับรางจืดมาแช่น้ำกิน หากเป็นแผลก็ใช้หญ้าสาบเสือทุบแล้วปิดแผล

จากข้อค้นพบจากลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชน ในหมู่บ้านผาแม้ว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง สามารถสะท้อนให้เห็นถึงสภาพภูมิศาสตร์ในเรื่องดิน น้ำ ป่าและคนหรือสภาพทางสังคมหรือวิถีชีวิตของคน โดยสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ ที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2 ดังนี้

หลักภูมิสังคมและแนวคิด ทฤษฎีในพระราชดำริ

ตามหลักการบริหารทรัพยากรในท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วยวิธีที่เรียบง่ายเป็นขั้นตอนและตามลักษณะภูมิประเทศและภูมิสังคม การคำนึงถึงประชาชนในท้องถิ่นก่อน เพราะประชาชนคือผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินงาน ประชาชนเป็นผู้ใช้และดำเนินชีวิต ดังนั้น จึงต้องมีการเรียนรู้ศึกษาสภาพธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน ทั้งในด้านภูมิศาสตร์และสภาพทางสังคม อาทิเช่น วิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น เป็นต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างถ่องแท้ลึกซึ้งและหากมีสิ่งใดที่ไม่สอดคล้อง ไม่เหมาะสมก็สามารถที่จะปรับให้สามารถเข้ากันได้กับสภาพธรรมชาตินั้นๆ การทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งนี้เป็นหนทางที่ดีที่จะนำไปสู่การวางแผนการทำงานที่สอดคล้องและตอบสนองความต้องการของราษฎรในชุมชนได้อย่างใกล้ชิดและถูกต้อง ซึ่งจะทำให้งานพัฒนานั้นประสบความสำเร็จ จึงเป็นการพัฒนาโดยยึดปัญหาและสภาพแวดล้อมของแต่ละพื้นที่เป็นหลักนั้น การวิจัยที่ใช้ในครั้งนี้ได้สืบค้นในเรื่องของการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนที่สอดคล้องกับภูมิสังคมโดยตรงแล้ว ประกอบกับกระบวนการวิจัยแบบ PAR ยังตอบสนองในเรื่องของความต้องการของชุมชนหรือการแก้ไขปัญหาที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งภูมิสังคมในหมู่บ้านแห่งนี้ประกอบด้วย ลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ เช่น ทางกายภาพและ

ชีวภาพ ทั้งที่เป็นส่วนของทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและลักษณะภูมิประเทศทางทางด้านสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย วิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน เหตุการณ์การต่อสู้ด้านการจัดการป่า ตำนาน ค่านิยม จิตใจ ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี องค์กรความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น และการปกครอง องค์กร ผู้นำ รวมถึงวิกฤตทางสังคมกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการทำงานร่วมกับคนภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและเอกชน เป็นต้น สามารถสร้างโมเดลภูมิสังคมของหมู่บ้านที่เชื่อมโยงต่อการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน ดังภาพ 15

ภาพ 15 โมเดลภูมิสังคมเชื่อมโยงต่อการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนของบ้านผาแมว

สิ่งสำคัญชุมชนยังนำแนวคิด ทฤษฎี ตามพระราชดำริ มาประยุกต์ใช้ในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่

1. การสร้างแนวกันไฟเปียก (Wet Fire Break) หรือ ป่าเปียก หรือการพัฒนาป่าไม้ด้วยน้ำชลประทานแบบง่ายๆ โดยการสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้นหรือฝายต้นน้ำลำธารหรือฝายแมว ในบริเวณห้วยเหนืออ่างเก็บน้ำห้วยเคียนฯ เพื่อเป็นการดักตะกอนแล้วทั้งยังเป็นการสร้างแนวกันไฟเปียกอีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้ เป็นผลจากการสืบทอดจากการไปศึกษาดูงานที่ศูนย์ศึกษา

การพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่และการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริงในหมู่บ้านของตนเอง

2. การปลูกป่าทดแทนบริเวณป่าเสื่อมโทรม ในบริเวณป่าที่เสื่อมโทรมชุมชนยังรวมตัวกันปลูกต้นไม้เพื่อฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

3. การปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง ในขณะที่เดียวกับที่ชุมชน ก็ได้ได้นำแนวคิดการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่างมาปลูกในป่าชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ในอนาคต

4. การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก โดยผลพวงจากการที่ชาวบ้านได้ร่วมกันลุกขึ้นมาจัดการทรัพยากรด้วยตนเองนั้นก็แสดงให้เห็นถึงการดำเนินงานปลูกต้นไม้ลงในใจของคนในชุมชน ไร่เป็นที่เรียบร้อยแล้ว อาจสังเกตได้จากการที่ชุมชนแห่งนี้มีจิตสาธารณะในการบริหารจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชน การร่วมแรงร่วมใจ เข้าใจกันและร่วมมือกันในการบริหารจัดการป่ากันมากขึ้น อาศัยกลยุทธ์การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูกเป็นไปตามหลักการกฎธรรมชาติและระบบวงจรป่าไม้ และการทดแทนตามธรรมชาติ คือ การปรับสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเติบโตของต้นไม้ และควบคุมไม่ให้มีคนเข้าไปตัดไม้ไม่มีการรบกวนเหยียบย่ำต้นไม้เล็กๆ เมื่อถึงไ้วช่วงระยะเวลาหนึ่ง พืช ไม้ พันธุ์ไม้ต่างๆ จะสามารถค่อยๆ เจริญเติบโต แดกหน่อ แดกกอ และขยายพันธุ์ฟื้นตัวขึ้น ทำให้ระบบนิเวศของสิ่งมีชีวิตเริ่มเกิดขึ้นและเกื้อกูลกัน ต้นไม้เล็กๆ สามารถคลุมดินไว้ให้เกิดความชุ่มชื้น ไม้ยืนต้นก็สามารถเติบโตให้ร่มเงาช่วยปกป้องชะลอการระเหยอย่างรวดเร็วของน้ำในดิน พืชเล็กและไม้ใหญ่ก็สามารถเจริญเติบโตควบคู่กันไปได้

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับป่าไม้

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ต่อแนวคิดความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์จากป่าจากทางตรง อาทิเช่น ไม้ เชื้อเพลิง วัสดุเคมี วัสดุเคมี ยารักษาโรค ชัน น้ำมันและยางไม้ เส้นใย อาหารสัตว์ เป็นอาชีพการงาน แต่ก็มีบางอย่างที่ชุมชนไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว เช่น การทำฝาดฟอกหนัง การใช้ยางในการทำเครื่องเงิน หรือการนำมาทำเครื่องหอม เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนก็มีรูปแบบการใช้ตามกระแสโลกที่ปรับเปลี่ยนค่านิยมตามยุคสมัย หรือ ตามกระแสบริโภคนิยมในสังคมปัจจุบัน และทั้งทางอ้อมได้แก่ ทำให้ฝนตกเพิ่มขึ้นและมีความชุ่มชื้นในอากาศสม่ำเสมอ บรรเทาความร้ายแรงของลมพายุ ป้องกันการกัดชะดิน บรรเทาอุทกภัย ทำให้มีน้ำไหลอยู่สม่ำเสมอ เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

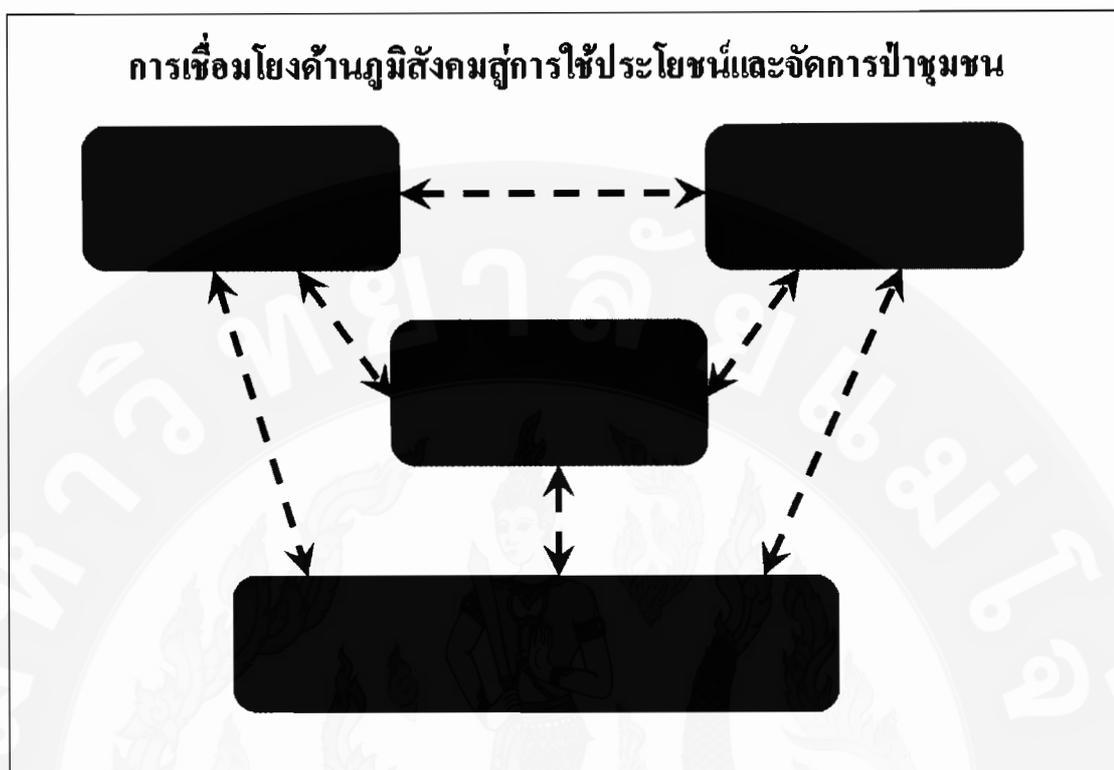
ทฤษฎีด้านป่าชุมชน ที่ให้ความสำคัญของคนกับการอยู่ร่วมกับป่าโดยสันติ ให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากป่าได้และสามารถเข้าไปร่วมบริหารจัดการป่าตามความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี และอื่นๆ ในรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำองค์ประกอบของความต้องการของประชาชนและประชาชนผู้รับประโยชน์เข้ามาร่วมในการดำเนินการของชุมชนนั้นๆ

สิทธิหน้าหมู่และสิทธิชุมชน ที่มองทรัพยากรในชุมชนให้เป็นระบบกรรมสิทธิ์ที่เป็นทรัพย์สินร่วมชุมชน ซึ่งอยู่บนฐานคิด หลักการของสิทธิการใช้ และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรของชุมชนเอง

สำหรับผลของการศึกษา เมื่อนำไปเชื่อมโยงกับทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ถึงแม้คนจะมีความต้องการ ที่เป็นอัตราหรือตัวตนที่แตกต่างกัน ตามลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์ แต่เมื่อคนเมื่ออยู่ร่วมในชุมชนแห่งนี้แล้วจัดอยู่กลุ่มที่ 1 เป็นความต้องการขั้นที่ 1-4 เรียกว่าความต้องการขั้นต่ำที่เป็นความต้องการเนื่องจากขาดหรือไม่มี ซึ่งต้องการการตอบสนองจากปัจจัยภายนอก อีกทั้งยังจัดอยู่ในกลุ่มที่ 2 เป็นความต้องการขั้นที่ 5-7 เป็นความต้องการพัฒนา เป็นความต้องการเนื่องมาจากการแสวงหา มิใช่เนื่องจากการขาดความต้องการขั้นต่ำ โดยมนุษย์จะพัฒนาความต้องการมาถึงขั้นที่ 5 ซึ่งเป็นความต้องการที่จะรู้จักตนเองตามสภาพและความสามารถที่ตนเองมีอยู่ได้อย่างสมบูรณ์ โดยจะสังเกตได้จากการที่ชุมชนสร้างแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้านเป็นเครื่องชี้วัด โดยการศึกษาครั้งนี้ได้นำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในที่เน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมคิด ตัดสินใจ ปฏิบัติ ติดตาม และประเมินผล ดังนั้น แนวคิดและทฤษฎีที่กล่าวมาทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกันอยู่อย่างเป็นเครือข่ายขององค์ความรู้ โดยที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดภูมิสังคม ป่าชุมชน สิทธิหน้าหมู่ สิทธิชุมชนและการมีส่วนร่วมความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับป่าไม้ รวมถึงลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์ ตลอดจนโครงสร้างทางจิตของซิกมันด์ ฟรอยด์ จึงมีส่วนที่เหมือนและคล้ายกัน สัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ

4.6 การเชื่อมโยงในปัจจัยหรือเงื่อนไขด้านภูมิสังคม การใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนที่ทำให้ชุมชนกับป่าอยู่ร่วมกันได้

จากข้อมูลที่ได้จากร่วมดำเนินการค้นหาลักษณะของการใช้ประโยชน์จากป่า และการจัดการป่าชุมชนจากอดีต ผู้การเรียนรู้ร่วมกันในงานวิจัยทั้งการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจจนถึงการนำไปสู่การร่วมสร้างแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชน จะพบว่ามีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบที่ไม่สามารถแยกเป็นอิสระออกจากกันได้ ปรากฏดังภาพ 16

ภาพ 16 แสดงการเชื่อมโยงการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนตามหลักภูมิสังคม

ข้อมูลการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อมูลที่ได้ในครั้งนี้อยู่ที่ข้อค้นพบจาก ภูมิสังคม การใช้ประโยชน์จากป่าและการจัดการป่าชุมชนในกระบวนการ การศึกษาอดีต ทบทวนปัจจุบันและการสร้างภาพฝันในอนาคต ของชุมชนต่อแนวคิดฐานคิดของหลัก “ภูมิสังคม” ที่แตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคไม่ว่าจะเป็นต่าง ประเทศ เช่นอเมริกา แอฟริกา ยุโรป ออสเตรเลียหรือเอเชีย รวมทั้งในประเทศไทยที่มีภาคเหนือ ใต้ กลาง อีสาน ซึ่งในส่วนของภูมิภาคในแต่ละจังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้านก็แตกต่างกัน ซึ่งเป็นเงื่อนไขและ กลไกที่สำคัญ ประกอบด้วย ลักษณะภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ ประกอบด้วย ลักษณะภูมิศาสตร์ คือ ทรัพยากรดิน น้ำ ป่าและลักษณะภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ คือ ชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์ ดำเนิน ประเพณี การตั้งถิ่นฐาน องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมการกินอยู่ เหตุการณ์การต่อสู้ด้านการจัดการป่า ค่านิยม จิตใจ จิตสาธารณะ สภาพทางเศรษฐกิจ รวมถึงการปกครองหมู่บ้านและวิกฤตทางสังคมกับสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการสร้างเครือข่ายร่วมกับคนภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และเอกชน สามารถอธิบายให้เห็นถึงความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของภูมิสังคมในหัวข้อต่างๆได้ดังนี้

- **ภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์** อันประกอบไปด้วยลักษณะดิน น้ำ ป่า ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม เช่น ความลาดชัน ปริมาณน้ำฝน การเกิดภัยธรรมชาติด้านดิน น้ำ ลม ไฟ และอื่นๆ ตาม

สภาพป่าของชุมชนยังคงสร้างสิ่งต่างให้เกิดขึ้นตามประโยชน์ของป่าดั้งเดิมจนถึงปัจจุบัน ทั้งที่เป็นประโยชน์ในส่วนที่เป็นพรรณพืช เช่น ไม้กินได้ (พืชผักป่า ผลไม้ป่าและสมุนไพร) ไม้เชื้อเพลิง (ไม้พิน ถ่าน) ไม้ใช้สอย (เนื้อไม้เพื่อสร้างบ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เครื่องเรือน ที่อยู่อาศัย) เส้นใย (ถาวรลย์) สารกำจัดแมลง และในส่วนที่ไม่ใช่พืช เช่น เห็ดป่า สัตว์ป่าชนิดต่างๆ และใช้พื้นที่ป่าเป็นแหล่งเลี้ยงสัตว์ในฤดูทำการเกษตร รวมถึงยังสร้างอาชีพขายของป่าให้คนในชุมชนได้อีกด้วย ตลอดจนเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร แหล่งป้องกันบรรเทาภัยพิบัติทางธรรมชาติ แหล่งพักผ่อนหย่อนใจและท่องเที่ยวของชุมชน แหล่งรวมทรัพยากร ดิน น้ำ อากาศ และสัตว์ป่าให้มีความสมดุล โดยทั้งนี้ยังช่วยให้เป็นแหล่งรวมจิตใจของชุมชนในมิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม และ จิตวิญญาณ เป็นต้น

- **ประวัติศาสตร์ การตั้งถิ่นฐาน** ก็สามารถอธิบายให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าที่สอดคล้องกันมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นในอดีตคือเป็นหมู่บ้านที่มีความสัมพันธ์ระหว่างเมืองลำปาง บ้านสามขา บ้านนาขาบ ที่มีบุคคลสำคัญในการกอบกู้เมืองลำปาง ซึ่งหมู่บ้านเหล่านี้ล้วนติดกับแนวชายป่าทั้งสิ้น จึงแสดงถึงการตั้งถิ่นฐานจึงใกล้แม่น้ำลำธารและริมป่าเขา ชุมชนจึงมีหนังสือแสดงสิทธิทำกิน (สทก.) ซึ่งออกให้โดยกรมป่าไม้รวมจำนวน ประมาณ 100 ไร่ โดยมีพื้นที่ทำกินที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆเลย รวมจำนวนประมาณ 500 ไร่ ที่ดินในป่าบางส่วนได้สร้างเป็นที่อยู่อาศัย ดังคำคนโบราณได้กล่าวว่า “คนอยู่ป่า ต้องแปงฮาง” แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานที่อาศัยการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมที่คนกับป่าได้อยู่ร่วมกันมาก่อน ได้มีการพึ่งพากันมาโดยตลอดและยังแสดงถึงการใช้สิทธิในชุมชนที่สามารถใช้ทรัพยากรในชุมชน รวมถึงการใช้ป่าเป็นแหล่งสร้างความสมดุลทางธรรมชาติ ต้นน้ำลำธาร และการป้องกันภัยพิบัติจากธรรมชาติให้ชุมชนอีกด้วย

- **ตำนานและเหตุการณ์การต่อสู้ และการปกครอง** กอปรกับการที่มีตำนานถ้าสามพันกาน ที่ได้กล่าวถึงเรื่องราวของถ้าศักดิ์สิทธิ์ให้คนในอดีตสามารถหยิบยืมด้วยขามทองคำออกมาในงานบุญ วันหรือสำคัญต่างๆ เมื่อเสร็จงานแล้วจึงนำไปคืนไว้ที่เดิม แต่ในภายหลังต่อมามีคนยืมออกไปจากถ้าแล้วไม่นำไปคืน จึงเกิดปาฏิหาริย์ให้หินหน้าถ้ำถล่มลงมาปิดไว้ มีชาวบ้านบางส่วนที่จะพยายามเปิดหน้าถ้ำต้องใช้ไม้คานจากไม้ไผ่ถึง 3,000 ท่อน แต่ก็ไม่สามารถเปิดถ้ำได้แต่อย่างใด รวมทั้งการเกิดเหตุการณ์การต่อสู้กับคนที่มาลักลอบตัดไม้ในชุมชน ในช่วงระยะเวลาอดีตที่ผ่านมา ส่งผลให้ผู้นำชุมชนและแกนนำในชุมชนใช้ข้อมูลดังกล่าวมาใช้ในชุมชน จึงได้เน้นกระบวนการลาดตระเวน ตรวจตราการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งเป็นจุดเด่นของชุมชนที่มีชุดปรากฏการณ์สังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนคือเหตุการณ์การต่อสู้การกับผู้ที่มาลักลอบตัดไม้ และมีความเสี่ยงถึงแก่ชีวิต โดยกรณีเช่นนี้อาจไม่เกิดขึ้นบ่อยนักกับชุมชนอื่นๆซึ่งพบกับชุมชนจึงเป็นปรากฏการณ์เฉพาะ

พื้นที่นี้เท่านั้น สิ่งที่เกิดขึ้นมองให้เห็นถึงความรักถิ่นฐาน ความภาคภูมิใจในเกียรติยศ คุ้มครองพิทักษ์ศรีของชุมชนการมีจิตสำนึกรักษาดินตั้งแต่เกิดจนถึงตาย คงยังพึ่งพาและผูกพันกับหมู่บ้าน โดยเฉพาะการมีผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการป่าชุมชนที่สามารถขับเคลื่อนพัฒนาหมู่บ้านไปในทิศทางที่ชุมชนต้องการ ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ยึดโยงคนกับป่าให้มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างงดงาม

- **วิกฤตทางสังคมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน** สามารถอธิบายได้ถึงการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร โดยการที่ชุมชนใช้บทเรียนชุดประสบการณ์ การทบทวนถึงวิกฤตทางด้านสิ่งแวดล้อมในการเกิดอุทกภัยในปี พ.ศ. 2547 – 2548 จำนวน 2 ครั้งที่ผ่านมาเปลี่ยนเป็นพลังในจิตใจในการพัฒนาป่าชุมชนในปัจจุบัน และอนาคต ซึ่งเหตุการณ์เช่นนี้จะเกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่ การรวมพลังของชุมชนได้รวมตัวกันลุกขึ้นมาเพื่อร่วมกันจัดสร้างฝายต้นน้ำลำธาร เพื่อป้องกันอุทกภัยไม่ให้เกิดขึ้นหรือช่วยบรรเทาความรุนแรงลงได้ หรือในกรณีเกิดฝนตกหนักก็คลายกังวลที่จะเกิดอุทกภัยอีกครั้งสามารถกล่าวได้ว่าเป็นการพลิกวิกฤตให้เป็น โอกาสโดยเปรียบชุมชนนี้เป็นเหมือนคนที่เคยประสบปัญหาในชีวิตแล้วสามารถแก้ไขปัญหายุ่งยากและยังยืนหยัดสู้ชีวิตได้อีกครั้ง และจะไม่ให้เกิดประสบเหตุเช่นเดิมอีกต่อไป อีกทั้งยังรวมถึงการจัดทำแนวกันไฟป่าก่อนถึงฤดูแล้งและการดับไฟป่ากรณีเมื่อเกิดไฟป่าขึ้น ตลอดจนการปรับปรุงกฎระเบียบการตัดไม้ในป่า ซึ่งถือได้ว่าเป็นการสร้างกฎ กติกาเพื่อรักษาป่าให้มีความสมดุลและยั่งยืนอาจเรียกได้ว่าเป็นการสร้าง **จารีตปฏิบัติ** ภายในชุมชนเอง ทั้งยังมีการปลูกป่าทดแทน (การปลูกเสริมป่าเสื่อมโทรม) การแบ่งเขตป่าออกเป็นป่าอนุรักษ์และป่าเพื่อการใช้สอยและกำหนดระยะเวลาในการตัดไม้ใผ่ออกจากป่า เหล่านี้เกิดขึ้นจากชุมชนได้มีสำนึกร่วมในการเป็นเจ้าของ การสร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกัน การที่ได้รู้ถึงสิทธิและหน้าที่ของตนเอง ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์ในระหว่างการวิจัย เช่น การที่ไม่เกิดไฟป่า ส่งผลให้มดแดงทำรังต่างๆ ทำให้เก็บไขง่าย เห็ดป่ามีหลากหลายชนิดมากขึ้นและเก็บผลผลิตจากป่าเหล่านี้ได้ยาวนานขึ้น ผักหวานมีผลิบาใหม่และใบใหญ่และหนาขึ้นซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ไฟป่าตามความเชื่อที่ผ่านมามีว่า **“ไฟมา ป่าเป้ง มดแดงเค็ง ผักหวานปิ้ง”** แต่อย่างไร

- **ชาติพันธุ์ ค่านิยม วัฒนธรรม (กิน อยู่ แต่งกาย)** โดยชาติพันธุ์ของคนในชุมชนเป็นคนพื้นเมืองชาวไทยเหนือ (คนเมือง) เพียงชาติพันธุ์เดียว จึงจะสังเกตได้จากลักษณะการใช้ประโยชน์ในส่วนที่เป็นอาหารจากป่า ดังนี้

1. เห็ดป่า จำนวน 29 ชนิด เช่น เห็ดโคน เห็ดหล่ม เห็ดลม เห็ดเผาะ (เห็ดถอบ) เห็ดมัน เห็ดหูหนู เห็ดไข่ห่าน- ไข่เหือง (เห็ดระโงก) เห็ดย่มค่า เห็ดถ่านไฟ ฯลฯ
2. พืชผักป่า จำนวน 25 ชนิด เช่น ผักหวาน ผักสาบ ผักตุ๋ต ดอกต้าง ดอกอว ผักนางจม พ้อคำตีเมีย ปุ่มเป็ง ผักกูด ผักหนาม นางลาว นางแลว ฯลฯ

3. ผลไม้ป่า จำนวน 37 ชนิด เช่น มะไฟ คอแลน มะกอก กระท้อน มะมัน (กระบก) มะปิ่น (มะตุม) สมอไทย สมอพิเภก มะขามป้อม มะเมาะ นมแมว นมวัว มะห่า น้ำนอง มะม่วงป่า มะเคื่อ ฯลฯ

4. พืชสมุนไพร จำนวน 47 ชนิด เช่น เปล้าหลวง เปล้าน้อย จะค่าน เป็ยลูกพ็อน ฮ่อ สะปายควาย รางเย็นเครือ โค้ไม่รู้ล้ม แหนเครือ มะเขือแจ้เครือ หญ้าหางค่าง มะขามเครือ ฯลฯ

5. สัตว์ป่า จำนวน 114 ชนิด โดยแบ่งแยกเป็นจำพวก แมง แมลงจำนวน 27 ชนิด เช่น มดแดง แมงมัน จิ้งหรีด (จิ้งกู่) ผีง มีม ต่อ หนอนรดควน จักจั่น (ด้วง/เงาะจักจั่น) ปลวก ด้วง ปมมะเนียง แมลงทับ ด้วงกว้าง ด้วงหน่อไม้ ฯลฯ โดยมีสัตว์ปีกจำนวน 36 ชนิด เช่น นกเอี้ยง นกเค้า นกยางเขน นกกระปูด นกหงอน นกกระโตก นกเขา นกขมิ้น นกกวัก นกกระรางหัวขวาน (นกบะแหม้) ไก่ป่า นกกุ่ม นกนางแอ่น ฯลฯ สำหรับสัตว์บกจำนวน 32 ชนิด เช่น กระรอกบิน (บ่าง) กระแต (ไหนด) อีเห็น ลิงลม หมูป่า ลิ่น (นึ่ง) อ้น คูน แลน (ตะกวด) ฯลฯ และสัตว์น้ำมีจำนวน 19 ชนิด เช่น กบป่า อึ่งอ่าง ปู กบจุก ปูคิมดอก ปลาจาด ปลาดุกบอน ปลาจั่ว ฯลฯ

สิ่งที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ดังกล่าวข้างต้นมีความสัมพันธ์กับคนในด้านวิถีชีวิต และชาติพันธุ์ของคนพื้นเมืองชาวไทยเหนือ (คนเมือง) ซึ่งมีในการนำสิ่งของเหล่านี้มาประกอบเป็นอาหารพื้นบ้าน อาจถือได้เป็นค่านิยมและวัฒนธรรมการกินอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการแกง ต้ม ต้มยำ ต้มส้ม นึ่ง ผัดหรือคั่ว ยำ ลาบ หลาม หมก แอ็บ ห่อหนึ่ง น้ำพริก และการถนอมอาหารต่างๆ เป็นต้น ยกตัวอย่างอาหารเช่น แกงหน่อไม้ แกงแคปู/ปลาจากลำห้วย แกงเห็ด การต้มหน่อไม้ การต้มเค็ม เห็ดลอบ ต้มยำกบห้วย ต้มส้มไก่ป่า การนึ่งพืชผักป่า เช่น ผักกูด ผักหนาม ดอกแคป่า ดอกอว การนึ่งเห็ดชนิดต่างๆ เช่น เห็ดหล่ม เห็ดค่าน เห็ดแดง เห็ดถ่านไฟ เป็นต้น การคั่ว เช่น ด้วงไม้ไฟ เห็ดขอนขาว เห็ดแก่น (เห็ดตีนตุ๊กแก) การลาบไก่ป่า ลาบเตา ลาบเห็ดชนิดต่างๆ การหมกกลูกฮ้อด การหมกแมงนัว การแอ็บปลา การทำน้ำพริกกบห้วย น้ำพริกเห็ดหล่ม น้ำพริกจิ้งกู่ น้ำพริกรดควน การจ่อมไข่แมงมัน เป็นต้น โดยในสภาพของอาหารจากป่าถือเป็นภูมิคุ้มกันชั้นยอดของชุมชน เปรียบเสมือนคลังหรือธนาคารอาหาร ที่จะรองรับและสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชนได้ ซึ่งเป็นไปตามการดำรงชีวิตของชุมชนสัมพันธ์ในแบบ “นา ป่า คน ” เชื่อมโยงกันอยู่อย่างเป็นระบบไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยสิ้นเชิง กล่าวคือในช่วงก่อนและหลังทำนาก็ใช้อาหารจากป่าทั้งสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากคนเกี่ยวข้องกับป่ากับการทำนามาตั้งแต่อดีต เช่น ในช่วงหลังค่านาแล้วหากอาหารจากนามีน้อยจึงต้องพึ่งพิงอาหารจากป่ามากไม่ว่าจะเป็นเห็ดป่า หน่อไม้ พืชผักป่า สัตว์ป่าชนิดต่างๆ หรือเมื่อตอนกลับจากนาก็สามารถเข้าป่าเพื่อหาอาหารจากป่ามาประกอบอาหารในตอนค่ำได้ เป็นต้น รวมถึงคนในชุมชนส่วนใหญ่กว่าร้อยละเก้าสิบใช้พื้นหรือถ่านเป็นเชื้อเพลิงในการประกอบอาหาร ซึ่งจะทำให้อาหารมีรสชาติดีกว่าการประกอบอาหารด้วยเตาแก๊ส เช่น แกงอ่อม

ตลอดจนการนำไม้พืชมามากองไฟเพื่อให้ความอบอุ่นต่อร่างกายในฤดูหนาว ภายใต้เงื่อนไขของ การดำรงไว้ซึ่งสภาพดิน น้ำ ป่า ที่มีศักยภาพที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชน ได้อย่างเพียงพอและป่าชุมชน แห่งนี้ยังสามารถสร้างอาชีพขายของป่าให้คนในชุมชน นอกจากนี้จะนำอาหารจากป่ามาประกอบ อาหารแล้วหากเหลือก็สามารถนำไปขายได้ หรือหากมีของป่าที่มากพอก็สามารถให้คนได้มีอาชีพ นำของป่าไปขายเป็นรายได้ตลอดทั้งปี สามารถเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายของคนในชุมชน สร้างเป็น ภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง (self immunity) ที่แสดงถึงค่านิยมและวัฒนธรรมของชุมชนที่ได้ประโยชน์ จากป่าจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งของป่าเหล่านี้ในอดีตถูกมองว่าให้คุณค่าหรือให้ความสำคัญ น้อยกว่าเนื้อไม้ เป็นผลผลิตจากป่าที่มักมองไม่เห็น (invisible product) หรือ อาจเรียกว่าเป็น ผลผลิตขั้นสอง คือ ผลผลิตที่ไม่ใช่เนื้อไม้ (non-wood product) หรือผลผลิตรอง (minor forest product) แต่ในข้อเท็จจริงแล้วผลผลิตรองเหล่านี้บางชนิดมีคุณค่ามากกว่าเนื้อไม้เสียอีก กล่าวคือ ในอดีต คนที่มีที่ดินทำกินน้อยหรือไม่มีที่ดินต้องอาศัยผลผลิตจากป่าเหล่านี้ในการเลี้ยงชีพ และ หากผลผลิตทางการเกษตรปีใดได้ผลผลิตน้อย เช่น ข้าวไม่เพียงพอ ชาวบ้านต้องอาศัยของป่าเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นเห็ด กมัน กลอยในป่ามาทดแทนในการยังชีพ อาจเรียกได้ว่าเป็นรัฐพืชที่ทำให้ชุมชนมี ความอยู่รอด (survival) ตลอดจนเป็นการสร้างสุขภาวะที่ดี (well-being) ต่อบุคคลในชุมชนอีก ด้วย และอาจมีคุณค่าทางมานุษยวิทยาหรือสังคมวิทยาที่ชุมชนเห็นสิ่งเหล่านี้เป็นทรัพย์สินส่วนรวม ที่เชื่อมความสัมพันธ์ให้คนกับป่าผูกพันกันมาเนิ่นนานและคงยังสืบสานความสัมพันธ์นี้ไว้ ต่อไป

- **จิตใจ ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม(การอยู่)และประเพณี** โดยจะพบว่า ชุมชน มีประเพณีการบวชป่า เป็นการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ความนับถือและศรัทธาในศาสนา นำ ศาสนาพุทธมาเป็นเครื่องมือ โดยวิธีการนำผ้าเหลืองแบบจีวรพระมาผูกไว้ที่ต้นไม้เปรียบเสมือน ต้นไม้ที่บวชเป็นพระ คนที่เข้ามาในป่าก็จะไม่กล้าตัดต้นไม้เพราะจิตใจกลัวบาป ดังนั้น จึงเป็นการ สร้างจิตวิทยาในการใช้สิ่งที่คนเคารพนับถือร่วมกัน มาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อป้องกันคนมาตัดต้นไม้ สำหรับการนำความเชื่อร่วมกันเรื่องผีและสิ่งที่เหนือธรรมชาติ (supernatural) ซึ่งความเชื่อเรื่องผี นี้มีความเชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์ อำนาจพิเศษ อิทธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์ ไม่ได้มองในด้านผีเป็นสิ่งที่ น่ากลัวหรือการทำร้ายหรือหลอกหลอนผู้คนแต่อย่างใด แต่กลับเป็นสิ่งที่ดี ส่งเสริมความเชื่อในสิ่ง ที่ดีในชุมชน ทั้งนี้ เนื่องจากชุมชนมีความเชื่อตรงกันข้ามที่ว่าผีที่อยู่ตามป่าเขา แม่น้ำ ลำธาร จะช่วย คลบ้นดาลช่วยคุ้มครองไม่คนให้มีโรคภัยไข้เจ็บ ทำให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ให้มีน้ำเพียงพอ สำหรับการเกษตร ทำให้ไม่มีแมงหรือแมลงมารบกวนผลผลิตทางการเกษตร โดยชุมชนได้มีการ เลี้ยงผีขุนน้ำเป็นการเช่นไหว้ที่อยู่บริเวณขุนน้ำ เพื่อให้ผีช่วยรักษาแหล่งต้นน้ำลำธารให้เกิดมีน้ำ อุปโภคบริโภคและนำมาใช้ทางการเกษตรตลอดทั้งปี ในขณะที่เดียวกันที่มีการเลี้ยงผีปู่ตา เป็นการเช่นไหว้ผีที่ดูแลรักษาไร่นาและป่าหัวไร่ปลายนาก่อนที่จะมีการทำนา เพื่อที่ผีจะได้ช่วยคล

บันดาลให้ชาวบ้านสามารถมีผลผลิตทางการเกษตรที่คมีพืชพันธุ์ธัญญาหารสมบูรณ์ ถึงเหล่านี้เป็นการชี้ให้เห็นว่าชุมชนได้ใช้ทรัพยากรดิน น้ำ ป่า วิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรม (การอยู่) และประเพณีในชุมชนมาเชื่อมโยงเข้าหากันอย่างเกื้อกูลและพึ่งพา โดยเป็นการสร้างความตระหนักร่วมจิตสำนึกร่วม เพื่อรักษาทรัพยากรชุมชนในมิติด้านสังคม วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ ที่มอง เห็น คนมีความผูกพันกับป่า และสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยสันติและสืบสานจากรุ่นสู่รุ่นจากรุ่นลูกสู่หลาน เพลิดเพลินในภายหน้า ภายใต้อาณัติสัมพันธ์ของคนกับป่าในรูปแบบ “ ศี พราหมณ์ พระดิน น้ำ ป่า คน ที่สมคุณและยั่งยืน ”

- องค์ความรู้และภูมิปัญญา นอกจากองค์ความรู้และภูมิปัญญาในเรื่องอาหารจากป่าแล้ว เนื่องจากคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้น จึงมีการสะสมองค์ความรู้ ภูมิปัญญาจากอดีตสู่ปัจจุบัน เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ทรัพยากรตามความจำเป็น เหมาะสม ที่จะประกอบเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เช่น ค้ำจอบ เสียม มีด สานคอกไม้ไผ่ตะกร้า กระบุง เถาวัลย์ ป่าสำหรับมัดสิ่งของต่างๆ รวมถึงเครื่องเรือน เช่น เขียง สาก ครก ม้านั่ง โต๊ะ เก้าอี้ ฯลฯ ตลอดจนใช้พื้นที่ป่าไว้เลี้ยงสัตว์ในช่วงฤดูที่รอการเก็บเกี่ยวผลผลิต ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยก่อนกล่าวคือในช่วงหลังค่านาแล้วชาวบ้านต้องป้องกันสัตว์เลื้อยไปกินข้าวในนา ก็จะนำสัตว์เลี้ยงเช่น วัว ควาย ปล่อยเข้าไปในป่าให้หากินพืช หญ้าในป่า หรือผลไม้ป่า เช่น กระบอง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่าชุมชนสามารถใช้ป่าเป็นแหล่งยารักษาโรค โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ยาบำรุงกำลัง ได้แก่ มะเขือแจ้ เครือ หญ้าหางก้าง มะขามเครือ โดไม่รู้ล้ม เป็ลลูกฟ่อน ฮ่อสะพายควาย จะค่าน บอระเพ็ด เพกา เป็นต้น ยาแก้ไข้ ได้แก่ รากหญ้าคา ยาแก้ไอ ได้แก่ มะขามป้อม เป็นต้น แสดงถึงการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บในชุมชน และรวมถึงการใช้สารกำจัดแมลง เช่น ปงมดง่าม ซึ่งเป็นยาพิษ สามารถนำไปกำจัดมดง่าม เป็นต้น แสดงถึงการค้นพบสิ่งนี้ในอดีตซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและชุมชนแห่งนี้สามารถนำมาสานต่อและรับใช้ในวิถีชีวิตปัจจุบันได้